

Čtení přípravné.

1. Pi-seň ran-ni.

1. **Mi-nu-la** již noc i sen,
u-ká-zal se no-vý den.
Te-be, Bo-že na ne-bi,
du-še mo-je ve-le-bí.
2. Tys mi ot-ce, mat-ku dal,
nás té no-ci za-cho-val.
Že se to-mú ra-du-ji,
To-bě, Pa-ne, dě-ku-ji.

2. Pi-seň ve-čer-ni.

*Bo-že, bu-diž ve-le-ben,
Ty nás ži-víš den co den.
Rač nám bý-ti na po-moc,
bu-diž u nás tu-to noc.
Na lo-že se u-bí-rá-me,
dej, ať rá-na do-če-ká-me!*

3. Pi-seň jar-ni.

Hej-sa, hej-no čá-pů le-tí!

Ra-du-jí se ma-lé dě-ti.

Ze-le-ná se po-le, mez,

bu-dí se již háj i les.

Ja-ro je tu, lé-to bu-de!

Ce-lý háj tu pí-seň hu-de.

4. Pi-seň let-ni.

Lé-to mi-lé, po-bud' ta-dy

je-ště dé-le s ná-mi,

a-by-chom se ra-do-va-li

tvý-mi la-ho-da-mi.

Tře-šně, ja-ho-dy a kla-sy

k ob-ži-vě nám dá-váš,

a-le ško-da, že i bou-ří

rá-do nás le-ká-váš.

5. Pod-zim.

1. Vla-što-vi-ce od-le-tu-jí,

sa-dař sbí-rá o-vo-ce,

rol-ník mlá-tí o-bi-lí-čko,

mlý-nek jen si kla-po-ce.

2. *Slu-ne-čko již má-lo hře-je,
li-stí žlou-tne, spa-dá-vá.
Vě-try hu-čí, o-hla-šu-ji:
Zi-ma již již na-stá-vá!*

6. Zi-ma.

1. Chu-me-lí se, chu-me-lí,
pa-ní zi-ma je-de,
lou-ky, po-le vy-bě-lí,
dlou-hé no-ci pře-de.

2. Ne-ní, ne-ní zi-ma zlá,
jak se o ní ří-ká,
led a sá-ně to-mu dá,
kdo jí chu-tě zvy-ká.

3. A čím je-ště ob-da-ří?
Te-plem — pá-lí v u-ši,
rů-že dě-lá na tvá-ři,
a to hez-ky slu-ší.

7. Le-tí včel-ka.

1. Le-tí včel-ka, le-tí, chvá-tá,
po-tka-la ji muš-ka zla-tá.
Kam, vče-li-čko, po-spí-cháš?
Co jen stá-le pil-no máš?

2. Po-spi-chám já do je-te-le,
ne-u-stá-vám lé-to ce-lé.
Co na-sbí-rám, dě-tem přá-vám,
Pá-nu Bo-hu v o-bět dá-vám.

8. *Co je to — jak je to?*

1. *Co je to? Ne-má to hu-by, a-le tři zu-by; u jí-dla slou-ží, po něm ne-tou-ží.*
2. *Co je to? Hu-deb-ník pi-je ze žla-bu vo-du a tan-čí ja-ko po pro-vo-du.*
3. *No-hy v ka-lu-ži-ně smá-čí, po či-sté po-dla-ze krá-čí, krá-čí a nic ne-ma-že. Po-věz, jak to do-ká-že?*
4. *Co je to? Tro-chu vo-da, tro-chu zem, vo-lá na tě, ne-chod sem!*
5. *Co se v py-tli ne-u-ta-jí?*
6. *Kdo je nej-lep-ší ku-char?*
7. *Nač má ko-vář kle-ště?*

1. Vidlička. — 2. Kolo mlýnské. — 3. Péro, piše-li čistě. —
4. Bláto. — 5. Holé šídlo. — 6. Hlad. — 7. Aby se nespálil.

9. Chy-by.

Mě-sto bez do-mů,
les be-ze stro-mů;
ro-le bez kla-sů,
hla-va bez vla-sů;
mly-nář bez mou-ky,
do-ly bez lou-ky;
lou-ka bez ro-sy,
se-káč bez ko-sy;
o-ráč bez rá-dla,
hu-sa bez sá-dla;
jí-dlo bez so-li,
chro-mý bez ho-li;
zi-ma bez le-du,
ka-še bez me-du;
há-jek bez ptá-ků,
ško-la bez žá-ků;
ryb-ník bez ry-by
jsou sa-mé chy-by.

10. Ři-ka-dla.

1. Če-lo ne-ní bra-da,
lou-ka ne-ní sad,
ko-lo ne-ní ra-da,
do-mek ne-ní hrad.

2. Pí-sek ne-ní ská-la,
hu-sa ne-ní čáp,
ha-na ne-ní chvá-la,
zo-bák ne-ní dráp.

3. Tuž-ka ne-ní pé-ro,
ma-so ne-ní chléb,
jas-no ne-ní še-ro,
ko-lík ne-ní hřeb.

4. Vr-ba ne-ní bří-za,
zla-to ne-ní cín,
o-cet ne-ní mí-za,
svě-tlo ne-ní stín.

5. Char-pa ne-ní rů-že,
hr-bol ne-ní důl,
plá-tno ne-ní ků-že,
ce-lek ne-ní půl.

11. Zvu-ky a hla-sy.

Pí-šťa-la pí-ská. O-heň pra-ská. Bič
prá-ská. Vůz ra-cho-tí. O-kna drn-čí.
Ša-vle řin-čí. No-hy du-pa-jí. Ru-ce
tle-ska-jí. Dve-ře vr-za-jí. Po-tok hr-čí.

Li-stí šu-stí. Vo-da hu-čí. Ví-tr fi-čí.
Hrom bu-rá-cí.

Kůň řeh-tá. O-sel hy-ká. Vůl řve.
Krá-va bu-čí. Ov-ce be-čí. Ko-za me-ká.
Za-jíc vře-ští. Myš pi-ští. Pes vr-čí, vy-je,
ště-ká, kňu-čí, ha-fá. Koč-ka mňou-ká
a pře-de. Vlk vy-je. Liš-ka sko-lí. Med-věd
mru-čí.

Hu-sa kej-há. Kach-na ká-chá. Ko-hout
ko-kr-há. Sle-pi-ce kdá-če. Kvoč-na
kvo-ká. Ku-ře pí-ští. Ku-kač-ka ku-ká.
Vla-što-vi-ce šve-ho-lí. Vra-bec švi-hlá.
Vrá-na krá-ká. Výr hu-hlá. So-va hou-ká.
Sla-vík klo-ko-tá. Ho-lub vr-ká.

Had sy-čí. Žá-ba skře-ho-tá. Cvr-ček
cvr-čí. Vče-la bzu-čí.

12. Co či-ní vě-ci.

*Dům sto-jí. Ká-men le-ží. Ob-raz
vi-sí. Li-stí pa-dá. Kouř vy-stu-pu-je.
Ví-tr vě-je. Vo-da ka-pe a te-če. Dře-vo
po vo-dě ply-ne.*

*Slun-ce sví-tí. O-heň pá-lí. Pe-ři-na
hře-je. Vo-da chla-dí. Led stu-dí. Tr-ní
bo-de. Rá-na bo-lí. Rů-že vo-ní. Dým
čpí. O-cet pách-ne.*

*Sníh ta-je. Led pu-ká. Hlí-na měk-ne
ne-bo tvrd-ne. U-hel dout-ná. Svě-tlo
has-ne.*

*Se-me-no klí-čí. Strom ro-ste. Keř
ra-ší. Li-stí pu-čí. Pou-pě se roz-ví-jí.
Květ vad-ne. O-bi-lí vy-rá-ží. O-vo-ce
zra-je.*

13. *Ja-ké jsou vě-ci.*

*Dům je ve-li-ký ne-bo ma-lý. Nit
je dlou-há ne-bo krát-ká. Pro-vaz je
tlu-stý, mo-touz ten-ký. Most je ši-ro-ký,
láv-ka úz-ká. Věž je vy-so-ká, cha-
loup-ka níž-ká. Mí-sa je hlu-bo-ká, ta-líř
měl-ký. Pis-mo je hru-bé ne-bo drob-né.
Sklep je pl-ný ne-bo práz-ný. Les je
říd-ký, o-bi-lí hu-sté.*

*Hrách je ku-la-tý, ha-lěř o-krou-hlý,
ja-bl-ko ku-lo-va-té, tuž-ka o-blá ne-bo
hra-na-tá, ko-lík při-mý, vě-tev kří-vá.*

*Snih je bi-lý, list ze-le-ný, zla-to
žlu-té, krev čer-ve-ná, o-blo-ha mo-drá,
ta-bu-le čer-ná, lou-ka pe-strá, den
jas-ný, noc tma-vá.*

*Med je slad-ký, o-cet ky-se-lý, pe-
ly-něk hoř-ký, jí-dlo sla-né, ně-kte-ré
o-vo-ce trp-ké.*

Rů-že je von-ná, ci-bu-le čpa-vá.

*Vo-da bý-vá stu-de-ná, chlad-há,
vlaž-ná, te-plá, hor-ká, vře-lá.*

*Vosk je měk-ký, ci-hla tvr-dá, rá-
kos-ka o-heb-ná a pruž-ná; hru-da
dro-bi-vá, ta-líř křeh-ký, sklo hlad-ké,
ků-ra drs-ná, nůž o-strý ne-bo tu-pý,
nit sla-bá.*

14. Co se dělá nebo děje.

*Očima hledím a vidím. Ušima po-
slouchám a slyším. Ústy mluvím. Ru-
kama pracuji. Pérem píší.*

*Vodou a mýdlem se —. Ruč-níkem se —.
Prstem na dveře —. Malíř — štětcem.
Pták — křídly. Ryba — ploutvemi.*

Plátno — nůžkami, chléb — nožem, prkno — pilou, poleno — sekerou, zemi — rýčem, pole — pluhem. Dveře klíčem — nebo —.

Kdo jde, ten nestojí. Co měkne, to —. Kdo bdí, ten —. Kdo mlčí, —. Kdo —, nehani. Kdo —, nekřičí. Kdo —, nepochybuje. Kdo se —, nezapírá.

Kdo rychle jde, —; kdo velmi rychle běží, —. Kdo zvolna chodí, —; kdo příliš zvolna kráčí, — se. Kdo velice spěchá, —.

Já se táži, ty odpovídáš: oba mluvíme. Já piši, ty počítáš: oba se —. Zahradník ryje, oráč oře: oba půdu —. Krejčí šije, zedník staví: oba —. Po práci sekáč leží, oráč sedí: oba —.

15. Sle-pi-čka dři-má.

*Sle-pi-čka dři-má v ko-mo-ře,
ko-hou-tek zpí-vá na dvo-ře:*

*Sle-pi-čko, vstá-vej, už je den,
ku-řa-ta na-še vy-ved' ven!*

*Na-uč je čas-ně vstá-va-ti
a pil-ně zrn-ka hra-ba-ti.*

16. *Zvo-nek.*

1. *Na ko-ste-le zvo-nek cin-ká,
po-mo-dlím se za ta-tin-ka:
Dej mu, Bo-že, zdra-ví, sí-lu,
po-že-hná-vej je-ho dí-lu!*
  2. *Zvo-ní zvo-nek na zpo-mín-ku,
po-mo-dlím se za ma-min-ku:
Za tu lá-sku, již mne pě-stí,
dej jí, Bo-že, stá-lé ště-stí!*
  3. *Ve zvo-ne-čku srd-ce bu-ší,
po-mo-dlím se za svou du-ši,
aby bez vi-ny zde ži-la,
ja-ko ho-lu-bi-čka bí-lá.*
-

II.

U rodičův a ve škole.

---

17. S Pánem Bohem.

1. **S** Pánem Bohem vždy, ó dítky milé,
práce svoje rády konejte!
Jistě v dobrém pomůže vám díle,
jenom k Němu vroucně volejte
ze srděčka svého upřímného;
poznáte, že s vámi pomoc Jeho.

---

2. Prosíme Tě, svatý, mocný Pane,
Otče plný lásky, dobroty —
vůli Tvou se všecko dobré stane —
ujímej se naší slaboty,
bychom konajíce povinnosti,
prospívali v moudrosti a cnosti.

18. Zahrádka dítek.

*Zahrádku znám pěknou, je to místo krásné,
usmívá se na ni slunce nebes jasně.*

*V ní pod krásným nebem hojně květin roste,
k radosti jsou mnohé v spanilosti prosté.*

Anna odpověděla: „Nádeník štípe na dvoře dříví; uviděl by nás.“

„Tedy otevřeme almaru v síni; tam je med!“ řekl bratr.

„Do síně vidí sousedka,“ pravila Anna.

„Pojďme tedy do sklepa na jablka. Tam je tma, tam nás nikdo neuvidí.“

Anna odpověděla: „Ale, Jeníku, myslíš-li opravdu, že nás ve sklepě nikdo neuvidí? Ničeho-li nevíš o oku Božím, které proniká zeď i tmu?“

Jeník se zarazil a za chvíli pravil: „Pravdu máš, milá sestro! Na to jsem já nepomyslel. Bůh nás vidí i tam, kde nás oko lidské viděti nemůže.“

Hospodin zná i myšlení lidská.

22. Přemáhej žádost zlou!

Marie byla sama v zahradě. Stál tam malý stromek. Měl poprvé hrušky, velmi pěkné hrušky. Bylo jich jen několik. Marii velice se líbily; pomyslila si, že jistě také lahodně chutnají, a pravila sama k sobě: „Ráda bych aspoň jedné okusila, jak chutná.“ To byla *žádost*. Marie žádala si hrušek. A žádost jako by táhla, pudila, nutila ruku její, aby tenkým stromkem zatřásla. Ale v tom si Marie zpomněla: „Otec pravil, aby mu nikdo hrušek těch neklátil ani netrhal, že

si je otrhá sám. Proto nesmím chtít hrušek; byla by to žádost *zlá*. Žádosti zlé nepovolím.“ Odstoupila od stromu a cítila potom velikou radost, že žádost zlou přemohla.

23. Tak se chovej!

Marie do školy vycházela z domova v pravý čas, sedala tam na místo vykázané a přinášela s sebou všechno, čeho k učení právě potřebovala.

Po cestě nepovykovala, ve škole nikdy nekřičela, ba ani zbytečně nepromluvila.

Seděla, stála a chodila tak, jak činívají dítky způsobné.

S nikým se nehádala ani nehašteřila.

Rodiče, učitele a známé přívětivě pozdravovala.

V řeči její i v chování bylo znáti, že ctí své rodiče i učitele.

V čas učení nezahálela, ničím se nemeškala, ale stále jen učením se zabývala.

Měla vždy čistý obličej, čisté ruce, čistý oděv, čisté knihy.

Konala vše ráda, co jí od rodičů neb od učitelů bylo přikázáno.

Ráda myslila na Pána Boha a vroucně se modlívala.

Protože se tak chovala, říkali o ní lidé, že má dobré mravy.

24. Pevná vůle.

Prokop a Petr slyšeli ve škole, že je dětem prospěšno, aby si navykly časně vstávati.

I tázali se otce: „Kdy máme vstávati, aby to nebylo pozdě?“ Otec odpověděl: „Půjdete-li v devět hodin večer na lůžko, budete do šesti ráno spaním dosti posilněni.“

„A kdy bude šest hodin?“ ptali se chlapci.

Na to pravil otec: „Až ráno uslyšíte zvonit, bude šest hodin; kdo chce, vstaň!“

„Já chci,“ zvolal Prokop. „Já také,“ doložil Petr.

Oba si řekli, že to jistě vykonají; *umínili* si to.

Šli na odpočínutí, usnuli a spali tak, že nic o sobě nevěděli. Pojednou se oba zvoněním probudili. Prokop nemeškal, vstal rychle a z postele vyskočil.

Petr se protahoval, zíval a naříkal: „Jé, jé! Mám vstávati a ještě bych tak rád spal. Teď právě se mi zdálo něco velmi hezkého. Jen chvilku si ještě zdřímnu.“ — A ležel.

Prokop vstával denně, jak uslyšel zvonek. I jemu chtěvalo se spáti, ale on tuto chuť po každé přemohl a nikdy v lůžku neprodléval.

Otec chválival Prokopa říkávaje: „Prokop mi se líbí; co dobrého si umíní, vykoná, byť mu to bylo i nepříjemné; má *pevnou vůli*.“

25. Věc přírodní — lidské dílo.

Písek nalézáme ve přírodě, a žádný člověk ho neučinil; sklo lidé udělali.

Písek jest věc přírodní, sklo jest výrobek, jest lidské dílo.

Úkol. Suďte podobným způsobem o těchto věcech:
Hlína — cihla; pískovec — brus, mlýnský kámen; zlato, železo — řetěz; dřevo — housle, basa; sláma — klobouk; vlna — sukno; zrní — mouka.

26. Látka — výrobek.

Ze dřeva se robí stůl.

Dřevo je látka na stůl.

Stůl je výrobek dřevěný.

Úkol. Suďte podobným způsobem o tom, co následuje:
Hlína — cihla; cihla — dům;
len — příze; příze — plátno; plátno — košile;
papír — sešit;
vlna — příze; příze — sukno; sukno — kabát;
obilné zrní — mouka; mouka — chléb.

27. Člověk, zvíře, rostlina, nerost.

Já rostu, cítím, mluvím; jsem člověk. Kůň roste, cítí, ale nemluví; jest zvíře. Dub roste, ale necítí; jest rostlina. Vápenec ani neroste ani necítí; jest nerost.

Úkol. Suďte podobným způsobem o tom, co následuje:

Hoch, žito, ovce, balvan.

Chrt, myslivec, hlína, borovice.

Zajíc, jetel, hruda.

Sůl, osel, bodlák.

28. Pořádek v rodině.

U Zábranských měli kočího a dvě služky. Jedna pomáhala v kuchyni, druhá ošetřovala malé dítě. Jednou přišel šestiletý Stanislav ke kočímu a pravil mu: „Zapřáhněte koně do vozu a vezte mě zase do lesa, kde jsem byl včera s rodiči.“ — Ale kočí zavrtěl hlavou a odpověděl: „Otec tvůj mi jinak poručil, musím podle jeho vůle se řídit.“

I volal tedy Stanislav na chůvu: „Pojďte se mnou do zahrady, tam mi uvijete z květin věnec.“ — Ale chůva pravila: „Paní mi svěřila na opatrování malou Anešku, nesmím se od ní vzdáliti.“

I šel Stanislav do kuchyně a řekl kuchařce, aby mu udělala k obědu svítek. Ale ta mu dala za odpověď: „Ustrojím k obědu to, co mi paní přikázala.“

I žaloval Stanislav matce, že ho nikdo v domě neposlouchá. Ale matka pravila: „To by bylo krásné, aby čeleď tebe poslouchala. Služky dělají, co já jim přikazuji; já pak nevelím nic, co by se protivilo vůli otce tvého. V rodině nesmí poroučeti každý něco jiného, sice by nebylo pořádku. Děti však vůbec ani poroučeti nesmějí. Mohou toliko poprositi za to, co vůli rodičův není na odpor.“

V tom ozval se z vedlejšího pokoje hlas otcův :
„Stanislave, pojď sem, někam mi dojdeš!“

Stanislav chtěl ještě něco matce povídati, ale matka napomínala jej: „I jdi honem a pospěš! Když ti otec něco poroučí, rychle to vykonej!“

Tu Stanislav již neotálel, ale běžel rychle, aby se otázal, co otec poroučí.

29. Poslušný Jaroslav.

Otec zavolal Jaroslava a dáváje mu psaní řekl: „Dones mi to psaní na poštu, ale pospěš, aby's je odevzdal, než pošta odjede; záleží mi mnoho na tom.“ — Jarosláv vzal psaní a rychle odešel. Na náměstí viděl mnoho lidí. I ptal se: „Co se tu děje?“ — „Husaři tudy pojedou,“ byla odpověď: — „Husaři? Těch jsem ještě nikdy neviděl,“ pravil Jaroslav. A již se vmísil mezi lid, aby čekal, až husaři pojedou. Tu však si zpomněl, že by mohl zmeškati poštu; rychle se otočil a pospíchal na poštu. Štěstí bylo, že pospíšil; kdyby se byl jen o několik minut obmeškal, nebylo by psaní toho dne odešlo. Teď teprve běžel k místu, kudy husaři měli jeti; ale přišel pozdě, husaři již byli odjeli.

Rmoutilo to sice Jaroslava, ale brzo se zpatoval a pomyslil si: „Lépe jest, že jsem příkaz otců vyplnil, než abych byl viděl husary.“

Přední cnost dítěte jest poslušnost.

30. Píseň dětská.

1. Zazpívej, co umíš, milé děvčátko, můj ty světe, moje drahé poupátko!	3. Vyrůstá, vyrůstá i malá Boženka, mamička jí líbá, tatiček jí hladí.“
2. „Vyrůstá v zahrádce malá malinečka, slunečko jí hřeje, deštiček jí chladí.	4. Malého děvčátka malá písnička, malá, ale milá jako perlička.

31. Hádanky.

1. Malý domeček, plný koleček. — Co je to?
2. Má to klobouček, jednu nožičku,
pěkně si sedí v mechu v lesíčku. — Co je to?
3. Kdy mně přidávají, menší jsem,
když mně ubírají, větší jsem. — Co je to?
4. Čtyři nohy bez prstův a bez paty,
nechávací po sobě jen dvě šlapy. — Co je to?
5. Jde posel, má čtyři rohy,
nic nemluví a všecko poví. — Co je to?
6. Přišel k nám host,
spravil nám most,
bez sekery, bez dláta,
a je přece pevný dost. — Co je to?
7. Na dvou ratolestech deset větviček drží
jeden peň. — Co je to?
8. Pole neměřené, ovce nesčítané a pastýř mezi
nimi. — Co je to?

32. Co bylo, jest a bude.

I.

Bylo léto. Jest podzim. Obilí je sklizeno. Strniska se zaorávají. Prázdniny uplynuly. Škola se začíná. Dni bývaly dlouhé. Vzduch býval parný. Hřímalo. Teď se dnové krátí. Chladne vzduch. Mlhy vystupují. Země bývá vlhká. Květy hynou. Ovoce dozrává. Listí žlutne. Vlaštovice odletují.

Bude zima. Noci budou dlouhé. Sníh bude padati. Voda bude mrznouti.

Pomine zima. Nastane jaro. Sníh roztaje. Ledy se rozpukají. Louky se zazelenají. Stromy rozkvetou.

Příjemné jsou květy. Lahodné jest ovoce.

Mladost jest jaro. Stáří jest podzim. Učení jest květ. Moudrost jest ovoce.

Pracujme! Budeme-li teď pilni, budeme jednou moudří. Moudrost nás oblaží.

33. Co bylo, jest a bude.

II.

Před nedávnem bylo léto. Teď jest podzim. Ženci obilí s pole sklidili. Oráči strniska pilně zaorávají. Příjemné prázdniny žákům uplynuly. Školní rok se jim začíná. Žáci po prázdninách již netouží. Po práci školní se jim stýskalo. Učením se rádi obírají. V létě bývaly dni dlouhé.

Za jasných dnů býval vzduch parný. Po velikých parnech hřímalo. V září se dnové již zase krátí. Vzduch znenáhla chladne. Šedé mlhy vystupují nad vodami. Země po dešti bývá dlouho vlhká. Všude již květy hynou. Zimní ovoce dozrává. Na stromech listí žloutne. Zpěvavé ptactvo do teplých krajin se stěhuje.

Brzo již bude zima. V prosinci budou noci velmi dlouhé. Sníh bude hustě s oblak padávati. Voda v řekách bude mřznouti. Ale i zima pomine.

V březnu nastane milé jaro. Sníh teplem roztaje. Tlusté ledy rozpukají se. Travou se louky zazelenají. Ovocné stromy vydají květy. Příjemné jsou květy jarní. Lahodné jest nám ovoce podzimní. Mladost podobá se jaru. Učení rovná se květům. Ovocem učení jest moudrost. Pracujme rádi! Hleďme si za mládí učení!

34. Vosk a cihla.

Vosk záviděl cihle, že je tak tvrdá.

„Kde a jak jsi nabyla takové tvrdosti?“ otázal se jí.

„V ohni!“ odpověděla cihla.

„Toho mohu také zkusiti,“ vece vosk. Skočí do plamene a horkem se rozplyne.

Co jednomu jest na prospěch, může jinému býti na škodu.

35. Kdo to uhodne?

1. Co na střeše nezhlíjí? — 2. Čeho je na trhu nejvíce? — 3. Kolik je na stromě listů? — 4. Kdy voda na mlýn padá? — 5. Nač má mlynář bílou čepici? — 6. Kdo viděl z konopí kostel? — 7. Kdo viděl s koně dudy? — 8. Kde nechal Adam motyku, když přestal kopati? — 9. Kdy má slepice nejmíň peří? — 10. Co roste vzhůru kořenem?

36. Tatínek toho nevidí.

Jednou pravil otec synu svému Pavlovi: „Jsi-li uhřátý, nepij nic studeného!“ Synek pamatoval si slova otcova. Chtělo-li se mu kdy pítí, ptával se: „Jsem-li teď uhřátý? Smím-li se napítí?“ A to bylo dobře. Nevědí-li děti, co smějí dělati, nechť se vždy otáží rodičů nebo jiných lidí rozumných. Pokud Pavel takto se ptával, nepřihodilo se mu nic zlého.

Ale jednou hrál si s jinými chlapci na dvoře sousedově. Hoši se honili, až se zpotili.

„To bych pil!“ pravil teď Pavel.

„I toť můžeš,“ odpověděl mu druh, jménem Krupka; „tamhle stojí pumpa, a při ní visí plecháček. Pojď, já ti vody napumpuji.“

„Ale tatínek říká: Jsi-li uhřátý, nepij nic studeného,“ namítal Pavel. „Rmoutil by se, kdybych ho neposlechl.“

„Zde tatínek neuvidí, že budeš pít, a nerozhlňává se na tebe,“ sváděl jej Krupka.

Pavlovi podobalo se, že druh jeho má dobře. Nechtěl si zpomenouti, že má poslušen býti rodičů, třeba jim nebyl na očích; šel ke studni, dal si studené vody načerpati a notně se napil.

Ale náramně za to trpěl. Pitím studené vody způsobil si nebezpečnou nemoc v hrdle; sotva přišel domů, sipěl a nařikal, že se udusí.

Rodiče rychle povolali lékaře. Podařilo se sice, že Pavel za několik dní se uzdravil, avšak lékař pravil: „Takováto nemoc zřídka se vyléčí. Synek váš měl na mále.“

Pavel přiznal se, že byl sám vinen svou nemocí, a odprosil otce za svou neposlušnost.

Od té doby poslouchal jak otce tak matky vždy a všude, ať to viděli nebo neviděli.

37. O dvou sirotcích.

Sněhu venku mnoho leželo, a vítr byl ostrý, jen řezal. Na kraji vesnice stála chaloupka, a v chaloupce bylo pusto. V kamnech studený popel, a topiva nikde. Ve světnici sedělo děvčátko s chlapečkem. Včera jim pochovali matku; otec dávno již umřel.

Ostali sirotami. Malý Toníček chatrně ustrojený tlačil se ke studeným kamnům; myslil si

ubožáček, že se ohřeje. Kateřina, jeho sestra, byla o něco větší. Vyhledala kus šatu, aby bra-tříčka zaobalila.

„Neplač, Toníčku,“ přimlouvala mu, „však přijde tetička, přinese chleba a zatopí v kamnech.“

Zavrzly dveře u chaloupky, a do jizby vstou-pila teta, která bydlila v nedaleké vesnici. Za-plakala nad sirotky, oblékla je do teplejšího oděvu a dala jim chleba. Při tom pravila: „Vy malá ubožátka, vezmu vás k sobě, abyste tu neumřely hladem, anebo nezahynuly zimou.“

I vzala je k sobě, ač sama ničeho nazbyt neměla. A Pán Bůh jí odplatil. Dával jí zdraví a síly tolik, že mohla vydělávati chléb sobě, svým dětem i přijatým sirotkům.

38. Neděle.

Celý týden od ranního šera otec plné ruce práce mívá, že mu ani do večera k oddechnutí kdy nezbyvá; sotva ráno slovo poví dítěti, honem musí k dílu běžeti.

Až pak slavný zvonů hlas ohlásí nedělní čas, matka říká: „Dítě, věz, neděle, den Páně, dnes!“ a mne volá do kostela.

Slovem Božím poučen, požehnání účasten, od-poledne chodívám s otcem do polí, s potěšením se dívám po celém okolí na role a na zahrady, vinice, luka i sady.

Otec ukazuje a mne poučuje: „Hle, to stvořil Pán Bůh vše pouhým slovem moci své; tomu všemu růsti dává, našim pracím požehává.“

Těší mě to podívání, těší mě to rozmlouvání.

39. Chudobné ditky.

Chudobné dětičky ó zle se měly! Často hlad trpěly, zimou se chvěly. Co měly šatečky na zkřehlém těle, ty byly správkami chatrné celé. — Třebas však bída je trápila mnohá, vždycky se držely milého Boha. Ač je to bolelo, že chleba není, přece se nedotkly cizího jmění. — K modlitbě sepjaly ručičky malé, Pán Bůh je vyslyšel, že byly dbalé.

Nepláčí ditky již, jasné jsou tváře, v očinkách leskne se blahosti záře. Poznaly, jak všecko dobře se stává, když člověk v neštěstí na Boha dává.

40. Cesta do školy.

Ze pěti chalup chodily děti do školy přes dva kopce. V létě bývala jim cesta veselá; hůře bylo v zimě. Šestiletý Antonín byl nejslabší z nich, ale dobrý chlapec; všickni ho měli rádi. Silnější prošlapávali mu cestu ve sněhu a převáděli ho přes lávku. V čas nepohody nosíval jej otec na zádech až na druhý kopec, a odpoledne přicházel mu naproti.

Jednou padal od rána sníh, a vítr dělal veliké závěje. Děti se na cestě k domovu velmi

unavily. Antonín nemohl postačiti starším a naříkal: „Ach, otec můj je dnes ve mlýně, on pro mne přijít nemůže.“ Ale desítiletá Marie těšila jej: „Neplač, já s tebou půjdu pomalu; chlapi půjdou napřed a řeknou našemu tatínkovi, aby pro tebe přišel se sáňkami.“ Chlapi pospíšili, a Mariin otec, jenž bydlil nejblíže, přišel jim za nedlouho naproti a dovezl na sáňkách Antonína domů.

41. Škola v zimě.

1. Sněhu se nám chumelí,
zima je, zimička,
pod tím bílým přikrovem
zapašla cestička.
2. To však neodstraší nás
nikdy, milí braši,
my přec jdeme vesele
do školičky naší.
3. Ať si venku zima, mráz,
ať je nepohoda,
školy nezanedbáme,
bylo by jí škoda.
4. Proto chutě k učení
do školičky naší,
ať se jak chce chumelí,
to nás neodstraší.

42. Nikdo bez práce nejídá koláče.

Karel přiběhl domů s toulky a pravil matce: „Chce se mi jísti, matiuko!“

„Kde's pracoval, tam ať ti dají jísti,“ odbyla ho matka.

„Padnu hladem, dobrá maminko!“ znova opakoval synáček; a vida, že právě matka z trouby vyndává koláče, vesele zvolal: „I toť bude něco pro mne!“

„Až někdy jindy; nikdo bez práce nejí koláče,“ odpověděla matka.

„Ale proč, maminko, na mne se hněváte?“ lichotil se chlapec.

„Nemohu veselé mysli býti, když vidím, že mám neposlušného a zahálčivého chlapce. Dala jsem ti na vůli, aby's buď hrách přebíral, nebo sestřičku pokolíbal. Sotva že's hrstku hrachu přebíral, vytratil jsi se, a již jsem tě nespatriła.“

„Jenom tenkráté mi odpusťte, zlatá matičko,“ prosil Karel.

„Přebereš-li na čisto misku hrachu, dostaneš koláč.“

Chtěj nechtěj musil hladový Karel přebírat hrách, a potom teprve dostal od matky koláč.

Od té doby pamatoval si starou průpovědku: „Nikdo bez práce nejídá koláče.“

43. Stará chůva.

Markyta sloužila od té doby, co vyšla ze školy. Panu Bočkovi odchovala několik dítek. Rodiče i děti měli ji rádi. Byla čistotná, trpělivá a vždy veselá. Po smrti pana Bočka sloužila u jeho syna a potom i u vnuka. Již jí bylo sedmdesát let; nemohla konati prací těžkých. Ale hospodář, její odchovanec, spokojil se tím, co zastala bez namáhání. Posléze již nemohla zholat nic pracovat, ba sama spíše mnohého obsloužení potřebovala. Hospodář neměl z ní užitku, ale přece jí nepropustil. Byl pamětliv jejích dávných služeb a říkal: „Markyta zasluhuje za věrné služby své, abychom jí nedali nouzi třítí, ale laskavě ji ošetřovali.“ I setrval ve svém úmyslu, a když Markyta zemřela, vystrojil jí slušný pohřeb.

44. Čistota.

Paní Kopecká vyšla si jednou s dětmi za město na procházku. Za malou chvíli počalo poprchávat. Matka vstoupila s dětmi do síně osamělého stavení, které náleželo mlékařce Dolanové. Dolanová pobídla hosti do světnice a sháněla, čím by je uctila. Co venku dlela, pravila paní Kopecká svým dětem: „Podívejte se, jak je zde všecko na svém místě! Na nábytku nikde není prachu. Podlaha vydrhnuta; na bílých stěnách

obrazy za čistým sklem. Povelky na peřinách, kterými lože je vystláno, jsou nedávno vyprány; v misníku nádobí kuchynské se leskne. Ze všeho jest viděti, že tu bydlí lidé pořádní a čistotní. V takovém příbytku milo jest poseděti.“ — Zatím přinesla hospodyně svačinu, a s matkou přišly do světnice její dvě děti. Oděv jejich byl spořádaný, tváře jim kvetly jako růže. — „Jak vidím, jsou vaše dítky hodně zdravý,“ podotkla paní Kopecská. — „Chvála budiž Bohu, ještě nikdy nezaštonaly,“ odpověděla mlékařka. — „Aj, toť na vás vskutku se potvrzuje přísloví, že čistota je půl zdraví,“ pravila paní z města a doložila: „Kdyby lidé všude více dbali čistoty, byli by zdravější, a nemocí bylo by mnohem méně.“

45. Chromý a slepý.

Chromý a slepý stojíce u řeky, chtěli dostati se na druhý břeh. „Vidím zde sice brod,“ pravil chromý, „ale voda je přece trochu hluboká a mohla by podraziti slabé nohy mé.“

„Síly v nohou mám dosti,“ odpověděl slepý, „ale bojím se, abych nezašel do hlubiny.“

„Víš-li co,“ pravil chromý, „vezmi mě na záda, a tak tvé nohy mne ponesou, a mé oči tebe povedou.“

Stalo se podle rady té, a bylo pomůženo oběma.

46. Chlapec a jiskerka.

Na malého Jiříčka volá malá jiskřička: „Pojď sem, milý hochu! Zahrajem si trochu.“ — Chlapec na to volání s jiskrou dá se do hraní; dmychá, fouká; jiskra hbitá jako ptáče rychle lítá, a než hoch se otočí, do slámy mu zaskočí. Jak tu jiskru sláma cítí, hned se všeka ohněm vznítí. Hoch se lekne, křičí, běhá; plamen mocně vzhůru šlehá. Hele, již chytila stodola! Kdo teď ohni odolá?

„Haste, lidé, kde jste koli!“ Statek hoří — lidé v poli. Mžikem každý práce nechá, horem pádem domů spěchá. Spěchá hasit, zmenšit škody; na blízku však málo vody.

Plamen stále mocně šlehá, celá ves popelem lehá. A to, že ta jiskřička přivábila Jiříčka.

47. Dráteník.

Do domu vznešeného pána ve velikém městě přicházel ob čas dráteník; kuchařka dávala mu drátovati nádobí. Jednou našel kuchyni zamčenou. I pootevřel dveře u pokoje a ohlásil se, jako vždycky dělal: „Máte-li co drátovat?“ Ale nikdo se vnitř neozýval. I řekl sám sobě: „Jen aby tam nebyl zloděj! Počkám zde na schodech a uvidím, kdo vyjde.“ — Za chvíli přišel pán domů a klíčem otvíral. Dráteník oznámil: „Není zamčeno; asi před půl hodinou pootevřel jsem jen za kliku a hlásil jsem se o práci. Ježto

mi nikdo neodpovídal, čekám zde, až někdo z domácích přijde. Obával jsem se, aby zlý člověk do bytu se nevloudil.“

„Pojďte se mnou do pokoje,“ řekl pán. A když tam našel vše na svém místě, pravil dráteníkovi: „Vy jste poctivý a opatrný člověk,“ a obdařil ho štědře.

*Opatrnosti nikdy nezbyvá.
S poctivostí nejdál dojdeš.*

48. Žertovné otázky a odpovědi.

Co činí husa, stojíc na jedné noze?

Drží druhou nohu vzhůru.

Proč se mrkev oškrabává?

Kdyby měla peří, oškubávala by se.

Proč koza nežere, když jí šafář uhlí-dá?

Protože uhlí žrát nemůže.

Proč u nás neprší nikdy dva dni po sobě?

Protože je mezi nimi noc.

Mám dva pytle, do každého vejde se hektolitr žita.

Jak je oba jedním hektolitrem žita naplním?

Vstrčím plný pytel do prázdného.

Pět ptáčků po zlatáčku, po čem je-den?

Po noci.

Který člověk se sice narodil, ale neumřel?

Který jest ještě živ.

49. Nalezený peníz.

Lucie s Verunkou šly po ulici. Náhle shýbla se Lucie a pošeptala Verunce: „Teď si koupím něco dobrého u cukráře; tamto má krám, pojd' se mnou, dám ti také!“

„Koupila bys, kdybys měla zač; ale před malou chvílí řekla jsi, že ti rodiče peněz na mlsky nedávají.“

„Věř mi,“ jistila Lucie; „nezvala bych tě, kdybych peněz neměla. Našla jsem před chvílí pěkný nový dvacetník; viz, jak se leskne.“

Avšak Verunka zavrtěla hlavou a pravila: „Nekupuj nic za ten dvacetník; co kdo najde, má vrátiti.“

„Kdybych jen věděla, komu?“ odpovídá Lucie. „Po ulici chodí mnoho lidí; mohu-li věděti, kdo dvacetník ztratil?“

„Poptej se!“ napomíná Verunka.

„To by dlouho trvalo, než bych se všech lidí optala,“ odpovídá Lucie. „Kdo by si bral tolik práce? K cukráři jíti je pohodlnější. Jen pojdme!“

„Vždyť není tak tuze naspěch,“ vece Verunka. „Zastav se prve se mnou zde u kupce, mám něco koupiti.“ Lucie Verunce učinila po vůli. Když od kupce se vracely, fukla Verunka Lucii zlehka do ramena a řekla: „Podívej se na onoho chlapce, an s pláčem a nářkem běží proti nám! Znáš-li jej?“

„Znám,“ dí Lucie. „Je to synek chudé nádenice, která také u nás při práci pomáhávala, nyní však již po nějakou dobu pracovati nemůže.“

„Optejme se ho, proč pláče,“ praví Verunka; „snad se matce jeho přitížilo.“

Soucítěně jdou děvčátka ke chlapci a táží se, co se mu přihodilo.

Hošík vypravoval plačky: „Šel jsem do lékárny mamince pro lék a ztratil jsem na cestě dvacetník. Matka teď jiných peněz nemá, a proto jí léku koupiti nemohu.“

Verunka popatřila na Lucii, a té bylo, jako by v pohledu jejím četla slova: „A ty jsi chtěla připravit chudou vdovu o poslední její peníz?“

I zarděla se Lucie a chvějící se rukou podávala chlapci nalezený peníz řkouc: „Hle, tuť snad jest, co jsi ztratil.“

„Děkuji, děkuji vám,“ zvolal hošík; „nyní rychle poběhnu do lékárny, abych mamince přinesl, co lékař předepsal.“

Verunka stiskla Lucii ruku a pravila: „Není-li takový dík sladší než nevím jaké cukrovinky?“ Lucie sklopila oči a odpověděla: „Ovšem, ale já jsem díku nezasloužila.“

50. Z Ledajáčka Ledaják.

Do Čížkovské školy chodíval žáček Ledajáček. Přicházel dle libosti, pozdě nebo časně, s knihou nebo bez knihy. Doma totiž nikdy svých věcí shledati nemohl, protože jich nikdy neměl pohromadě, nýbrž po různu, zde tu, tam onu.

Ve škole také nemíval na pilno, a nejednu hodinku na prážno proseděl. Rodiče a učitelé často jej napomínali a kárali, avšak Ledajáček se nepolepšil. Bylo mu jedno, ať jej kdo chválil nebo haněl.

Vystoupiv ze školy, žil dále po zvyku svém bez pilnosti a beze snahy. Bývalí jeho spolužáci buď se učili řemeslu nebo dali se na vyšší učení.

Ledajáček chodil od mistra k mistru, hledaje takového, který by se spokojil prací ledajakou. Posléze vyučil se truhlářem, a stal se z něho mistr Ledaják.

Za nějaký čas přistěhoval se do Čížkova nový hospodský; ten si u Ledajáka objednal nábytek.

Ledaják dal si na něm tak málo záležitosti jako vůbec na každé práci; hospodský, když mu zboží bylo odváděno, povážlivě vrtěl hlavou. Nepochválil Ledajáka za jeho práci, ani druzí občané ho nechválili.

I sedával Ledaják často bez práce, dívaje se do širého světa, a míval bídu a nedostatek. A když jej některý veselý soused tak spatřil, říkával žertem:

Tamto bydlí mistr Ledaják,
dělá práci ledajak
a daří se mu ledajak.

51. Hledme díla!

1. <i>V díle snaha pramen blaha.</i>	5. <i>V domě zmatek pustý statek.</i>
2. <i>Píle klestí dráhu k štěstí.</i>	6. <i>Kde se lení, zdaru není.</i>
3. <i>Jaké setí, také mletí.</i>	7. <i>Lenoch leží, bídu těží.</i>
4. <i>Činnost matná málo platná.</i>	8. <i>Poslyš hlasu: Nemař času!</i>

52. *Bud' útrpný!*

1. *Stařena slepá z kostela kráčí,
cestu si berličkou hledá a značí.
Berličkou hmatat není tak snadné,
ubohá stařena někde upadne. —*
2. *Stanislav sotva stařenku zhlídnul,
že on ji povede, hned se nabídnul.
„Dejte sem ruku, babičko milá,
byste se o kámen neuhodila.“*
3. *Stařena slepá ráda je tomu,
že se dnes bezpečně dostane domů.
„Pán Bůh ti zaplať!“ hochovi praví,
„k Němu se pomodlím, by ti dal zdraví.“*

53. *Bůh všude přítomný.*

Ejhle, jak měsíček spanile vychází! Kolik jej hvězdiček na nebi provází! Jak tuto noc tmavou měsíc ozařuje, tak Pán Bůh svou mocí všechno naplňuje. On nás všecky vidí, je všudy přítomen: na zemi u lidí i v nebi zároveň. Tam, kde moře leží, tam, kde slunce běží, kde zahrady kvetou, kde se skály věží, v městech i na poušti, mezi dolinami, v palácích, v chalupách i zde — Pán Bůh s námi.

Duch Páně naplňuje obor zemský.

54. *Vzácný bochníček chleba.*

Za času drahoty povolal bohatý muž dvacet nejchudších dítek z městečka do svého domu a pravil

jim: „V tomto koši je dvacet bochníků chleba; vyberte si každý jeden bochník a přicházejte sem, dokud nouze neuleví, každý den v tuto dobu.“

Dítky padly na košík, tahaly a hádaly se o chléb, poněvadž chtělo každé rychle největší a nejpěknější bochník vybrati. Posléz odešly, aniž které se poděkovalo. Jen Františka, děvčátko v obleku chatrném ale čistém, stála opodál, vzala poslední bochníček, políbila pánovi vděčně ruku a potom slušně odcházela.

Následujícího dne byly děti zase tak nezpůsobné, a na Františku zbyl bochníček menší než ostatní.

Ale když přišla domů, a churavá její matka chléb nakrojila, vypadlo z něho několik lesklých zlatníků.

Matka se ulekla a pravila: „Hned vrať zase ty peníze; přišly nejspíše omylem do těsta.“

Františká nesla peníze nazpět; ale dobročinný pán pravil: „Nestalo se to omylem! Dal jsem ty peníze vložit do menšího bochánku, abych tě odměnil za tvoje chování. Zůstaň vždy povolná a vděčná, pak ti Bůh požehná.“

55. Pozlacené ořechy.

Na štědrý večer stálo v pokoji několik dětí okolo stromečku vánočního. Na větvičkách zeleného smrčku hořely svíčky a visely rozličné pestré věci. Petříčkovi nejvíce se líbily pozlacené ořechy i zachtělo se mu jich.

Matka pravila: „Tyto ořechy ozdobují stromek velmi krásně, nechme je tedy tam viseti. Hle, tu máš jiné ořechy.“

Petříček se však rozplakal a křičel vzdorovitě: „Nechci hnědých ořechů, dejte mi zlaté, ty mají jistě sladší jádra!“

Matka si pomyslila, že nejlépe potrestá tvrdohlavé dítě, udělá-li mu po vůli. I dala Petříčkovi několik pozlacených ořechův a hnědými podělila ostatní dítky.

Petříček měl velikou radost a jal se chutě louskati krásné ořechy; ale všechny byly prázny. To jej nemálo mrzelo.

Tatínek však pravil: „Ořechy ty byly na podívanou, a nikoli k snědku. Sklízil jsem prázdné skořápky a polepil je pozlátkem. — Pamatuj si tedy dobré naučení:

*Podle vnějšku o ceně kdo soudí,
velmi často ke své škodě zbloudí.“*

56. U jeslíček.

1. „*Milí, dobří pastouškové,
kam tak pospícháte?“*
„*K Ježíškovi tam v jesličkách,
dítě milé, zlaté.““*
2. „*K Ježíškovi? Nezbloudíte
na té cestě sami?“*
„*Pán Bůh poslal andělíčka,
a ten půjde s námi.““*

3. „Ani se vám nezasteskne
v noci, kdy tma všude?“
„Bůh rozžehl hvězdu jasnou,
ta nám svítit bude.“
4. „A co každý Ježíškovi
do jeslíček složí?“
„Ovečku, by radost mělo
pacholátko Boží.“
5. „Ach, já také velice rád
šel bych k Ježíškovi;
ale kde ten andělíček,
jenž mi cestu poví?“
6. „Matička tvým andělíčkem,
milé, drahé robě,
cestu pravou k Ježíškovi
ráda poví tobě.“
7. „Jen že hvězdička mi zlatá
cestou nezavítí!“
„Aj, vždyť tatičkova láska
tobě září v žití!“
8. „A kdy šťastně dovede mě
k Němu otec, máti,
jaký dáreček mám potom
Ježíškovi dáti?“
9. Nemám stříbra, nemám zlata,
dítě jsem jen chudé — —“
„Dej mu srdečko své čisté,
to Ho těšit bude.“

III.

O Č L O V Ě K U.

58. Člověk.

Člověk jest nejdokonalejší tvor Boží na zemi. Má tělo a nesmrtelnou duši. Ode zvířat rozeznává se již na první pohled nejen přímou postavou a krásnějším tělem, ale i řečí. Cokoli vidí nebo slyší, tomu chce rozuměti, to jest, snaží se to poznati tak, *aleť věděl, co Ježíškovi ho je to, ráda poví tobě.*“

7. „*Jen že hvězdička mi zlatá
cestou nezasvítí!*“
„*Aj, vždyť tatíčková láska
tobě září v žití!*“
8. „*A kdy šťastně dovede mě
k Němu otec, máti,
jaký dáreček mám potom
Ježíškovi dáti?*“
9. *Nemám stříbra, nemám zlata,
dítě jsem jen chudé — —*
„*Dej mu srdečko své čisté,
to Ho těšit bude.*“

V dutině lebečné jest *mozek*. Pod *čelem* z předu v lebce jsou *důlky*, kde místo své mají *oči*, *čidla zraku*. Mezi očima vystupuje *nos*, kterým *čicháme*. Po stranách čela jsou *skráně* a pod těmi *uši*, *čidla sluchu*. Ucha celého nevidíme, než jen část, a ta se jmenuje *boltec*. Boltec jest ze chruplavky a všelijak zprohýbán; spodní část jeho, pouze kožnatá, jmenuje se *laliček*.

V předu hlavy dole jsou *čelisti*, *dásněmi* obložené. V čelistech jsou *zuby*. Dolní čelisti můžeme na všechny strany pohybovati, a to svaly, které na *lících* uloženy jsou.

Mezi čelistmi je *dutina ústní*, *zavřená rtem* horním a dolním.

V ústech máme *jazyk*; je to sval sice malý, ale velmi pohyblivý a nesmírně důležitý.

Nad jazykem klene se *patro* z předu tvrdé, v zadu měkké.

Přední výběžek dolní čelisti jmenuje se *brada*.

60. Pohádka o dvou susedkách.

Byly dvě susedky; jedna zůstávala vpravo, druhá vlevo. Každá měla pět synů, a co divného, synové susedky pravé byli podobní synům susedky levé více, než vlastní bratři mezi sebou. Synové milovali matičky své a nikdy se od nich neodlučovali. Kam šly matky, tam šli také synové.

Ty dvě susedky často k sobě docházely a dobře pospolu se snášely. Byly to pilné dělnice a dávaly se

najímati ke každé práci. Dítěm pomáhaly při oblékání, kuchařka zjednala si je, měla-li strojiti pokrmy nebo prostírati na stůl. Rolníci řídily pluh, mlaticům držely cepy, zahradníkům kopaly motykou, truhlářům řezaly a hladily, zámečnickům kovaly, zedníkům otesávaly kameny a rovnaly cihly. Konaly rády, kde se co naskytlo. Synové jim v každém díle pomáhali. Zahálka jim byla protivná všem, matkám i synům; ale do hry se někdy rádi dávali, a to obyčejně společně.

Obě matky učily záhy synky své, jak se pohybovati, jak přímítí a krčítí, jak čeho se chápatí. Ale pravá souseďka vychovávala své synky pečlivěji než levá. Poslala je do učení panu mistru Bystrozrakému, a ten je naučil vládnouti pérem, tužkou, jehlou. Z toho měla pravá souseďka a synkové její velkou čest. Když synkové pravé souseďky psali nebo kreslili, tu jim souseďé jejich z levé strany přidržovali papír. Při hostinách náležela pravé souseďce čest, podávati ústům lžici.

Obě souseďky byly též pobožné a se svými synky scházivali se ke společné modlitbě. Ale křížek směla dělati jen pravá souseďka, levé to nebylo dovoleno.

Z toho počala levá souseďka se rmoutiti. Aby ji udobrila, řekla pravá: „Víš co, milá souseďko, posílej ty synky své také do učení.“ — „A ke komu?“ tázala se levá. — „K mistru Bystrouchému. Ten je vyučí hráti pěkně na housle.“ Souseďka levá poslechla, synkové její učili se velmi pilně, a kdykoli potom provozovali hudbu, posluhovali jim synkové souseďky pravé, vodíce jim při tom smyčec.

To je pohádka o dvou souseďkách. Kdo jste jí porozuměli, zdvihněte obě ruce.

61. Pokrmy a nápoje.

Tělo živíme pokrmem a nápojem. Kdo nestřídmý jest v jídle a v pití, škodí sobě na zdraví. Zkažených pokrmův a nezralého ovoce požívati nesmíme. Také nemáme ničeho jísti, čeho neznáme. Jsou mnohé věci jedovaté, těmi bychom se otrávil. Známe jedovaté byliny a houby. Říká se: „Mnoho medu, pramen jedu“, t. j. pokrm i sebe chutnější může býti tomu škodlivý, kdo by ho nemírně požíval.

Nejzdravější nápoj je čistá pramenitá voda. Na horká jídla, anebo jsme-li uhřátí, nepijme studené vody, leč za hodnou chvíli.

Starým a pracujícím lidem bývá pivo a víno nápojem posilujícím, když je pijí střídmě. Kořalky neměl by nikdo za nápoj užívat.

62. Oděv.

Oděv kryje naše tělo, chrání nás od zimy, větru a deště. V oděvu sluší šetřiti čistoty, zvláště v prádle.

Těsný nebo příliš teplý oděv je zdraví škodlivý. Zimního času nevydržíme v oděvu letním, času pak letního nesneseme oděv zimního. Na hlavu schvaluje se oděv lehčí, na nohy a na život oděv teplejší.

Zámožní lidé nosí se podle kroje a stavu svého. Chudobným jest v oděvu se uskrovniti.

„Šat i stravu měj dle stavu!“ Avšak ani boháči nemají vyhledávati zbytečné nádhery; každý pak, i sebe chudší člověk má býti bedliv toho, aby oděv jeho náležitě byl upraven.

Musí-li kdo oblékati šat nebo prádlo po nemocných, nečiň toho, pokud nebude vše bedlivě vypráno a vyčištěno.

63. Mytí a koupání.

Čistota těla zachovává se mytím a koupáním. Potními dírkami vychází z těla mnoho výparů; špína však zacpává dírky potní a nepropouští výparů.

Při koupání třeba šetřiti opatrnosti a slušnosti. Nekoupejme se brzo po jídle, ani dokud jsme uhřáti; také se nekoupejme na neznámých nebo nebezpečných místech. Děti nechodte do vody bez dohlídky rozumnějších lidí!

64. Průpovědky o nemoci a zdraví.

1. *Pokud zdrav jsi, myslí na to, zdraví jest nad stříbro, zlato.*
2. *Snadno sobě zdraví zhazíš, ale nesnadno je spraviš.*
3. *Střídmě jez, vše dobře živýkej, hltavě nic nepolykej!*

4. *Chraň se nezralého ovoce;
to je zlých nemocí původce.*
5. *Nejez, nepij, čeho neznáš,
nemoci ať z toho nemáš.*
6. *Horké jídlo náhle zapíjeti,
to jest, zdraví svoje zabíjeti.*
7. *Ořechův a cukru nelouskej,
zuby čisti, nemlsej!*
8. *Jsi-li uhřát, tou se radou spravuj:
Chladem náhlým potu nezastavuj!*
9. *Blízko horkých kamen nepobývej,
ztuhlých oudův u nich neohřívej!*
10. *Lihovinám kdo se oddává,
časný hrob sám sobě kopává.*
11. *Práce, střídmost, čistota
plná zdraví jistota.*

doly o

IV.

V domě, na dvoře a v zahradě.

65. Příbytek.

Ve vesnici Dubině vypukl oheň. Poněvadž byla stavení dřevěná a k tomu blízko pohromadě, rozšířil se požár tak, že téměř celá dědina vyhořela. Tu bědovali lidé, kteří požárem přišli o příbytek i o zásoby obilné. Některým se povedlo zachrániti aspoň dobytek a vynésti něco nábytku; s tím pak utekli se do blízkého lesa a tam se ubytovali. Podobně učinili Václavovi rodiče, jimž také statek vyhořel.

Nastala noc; i ustlala matka Václavovi, jak jen mohla, pod hustým stromem. Ale v noci dalo se do deště, a kapky padající s větví studily chlapce. Tu naříkal: „I ti ptáčekové mají suchá hnízdečka, a my nemáme, kde bychom se ukryli.“

Nesnáze tato však netrvala dlouho. Otec Václavův koupil v sousední vsi Borovnici pěkný statek, a tam chtěl se nyní stěhovati s rodinou i čeládkou.

I vyjel otec s Václavem a matkou napřed, aby si prohlédli stavení, nežli nábytek bude přivezen a dobytek přiveden. Zdaleka je viděli. Dům k obývání byl z kamene, o jednom [redacted] a měl střechu krytou červenými taškami. Zdi byly omítané a bílené. Vpravo

byla široká vrata, vedle nich malá dvířka. Dále stál domek menší o pouhém přízemku s červenou střechou, ale také kamenný, čistě bílý.

„Ve kterém z těch dvou domů budeme přebývatí?“ tázal se Václav.

„Ve větším,“ dí otec; „to bude od nynějška tvůj nový otcovský dům. Malý domek sice také k němu náleží, ale zůstává v něm bude nájemník Svatoš, který nám často pomáhal při práci polní a ve stodole.“

„V novém domě bude se nám pohodlně bydletí,“ těšil se Václav.

„Kéž nám v něm Pán Bůh dá také zdraví a po-
žehnutí!“ doložila matka.

Vjeli do dvora. Václav skočil rychle s vozu a dychtivě rozhlížel se po širokém nádvoří, které bylo ze všech stran ohrazeno vysokou zdí a hospodářskými staveními.

Otec pravil: „Zde vpravo je kravín, naproti němu na levé straně dvora konírna, naproti příbytku na zadní straně dvora kůlna na vozy, pluhy a jiné hospodářské nářadí. Menší chlévy jsou pro vepře, pro husy a slepice. Ani psí bouda tu neschází. Velmi jsem také tomu povděčen, že zde máme studni s hojnou a dobrou vodou.“

„A kde je stodola?“ tázal se Václav.

Otec odpověděl: „Za kůlnou na druhé straně uvidíš štěpnici, a v té opodál všech ostatních stavení je stodola.“

„A proč je tak daleko?“ ptal se dále synek; „v Dubině nebyly stodoly od ostatních stavení tak odděleny.“

„Proto se tam zhoubný požár nedal snadno zastavit,“ odpověděl otec. „Zde jest nebezpečí menší. Povšimni si, že i ostatní stavení našeho statku stojí všecka opodál od stavení sousedních.“

Chlapec odtrhl se teď od rodičů a vběhl do domu, který jemu a jeho rodičům od nynějška měl býti příbytkem. Vkročil přes práh a prohlížel nejprvé místnosti v přízemí. Byla tam chodba čili síň, dvě světnice, kuchyně a komora. Ze síně vedly jedny schody do sklepa, druhé do horního patra, kdež bylo také tolik místností jako v přízemku. Z horního patra vedly ještě jedny schody na půdu pod střechu. Tam viděl dva vikýře, komůrku a holubník.

Sestoupiv opět do přízemí, šel za rodiči, kteří zatím prohlíželi zahradu. Jeden díl zahrady byl zryt na záhonky, do kterých se měla sázeti zelenina. Cestičky bílým pískem posypané byly obroubeny květinami a keři rybízovými.

Druhý, větší díl zahrady byl vysázen stromovým štěpným: jabloněmi, hrušněmi a švestkami.

Velmi se Václavovi líbily pěkné včelní úle, které zde po předešlém hospodáři zůstaly, ač v nich právě včel nebylo.

Když se ubíral Václav s rodiči opět do nového příbytku, spatřil pod střechou hnízdo vlaštovčí. To se mu na zánovním domě nelíbilo. „Ty dotěravé vlaštovice hyzdí nám příbytek,“ pravil; „vezmu bidlo a shodím to hnízdo.“

Ale otec pokáral ho přísně řka: „Sám jsi zakusil, jak trpké jest, býti bez příbytku. A nyní chtěl by's bořiti ptáčkům hnízdečko, jež si pracně vystavěli?“

Synek se zastyděl a omlouval se, že si svých slov dosti nerozvážil. Otec však pokračoval: „Víš-li pak, že ptáčkové tito jsou upřímní a věrní služebníci, jež předešlý hospodář nám odkázal?“

„A jak to?“ tázal se hoch.

Otec odpověděl: „V kravíně i v konírně měl předešlý hospodář mnoho much. Ty trápily dobytek. Ať hospodář dělal co dělal, nemohl se jich zbavit. Tu přiletěly vlaštovice a zašveholily: „My ti pochyťáme ty mouchy, dovol nám jen, abychom si tu vystavěly příbyteček.“ Hospodář jim to dovolil, a milé vlaštovky hleděly si práce. Od časného rána až do pozdního večera chytaly mouchy neustále. Koním i kravám velmi se ulehčilo. Nebyla-li to důležitá služba? A ti dobří ptáčkové nežádali za ni vskutku nic než pouhé místečko pro hnízdo, jež si sami vystavěli. Takové služebníky pilné a hodné měli bychom vyhnati?“

„Nikoli, nikoli!“ zvolal Václav, „ať jen tu zůstanou, ať jen jich ještě více přiletí a hnízdečka si zde vystaví. Já jim dozajista nikdy neublížím!“

66. Kůň.

Kůň jest největší a nejpěknější ze všech čtvernohých zvířat, která chováme v domácnosti. Hlava jeho je podlouhlá, mnohem užší než hlava volská, čelo ploské, oči veliké a bystré. Boltce ušní má kůň kratší než osel a velmi pohyblivé. Kůň stríhá ušima vpravo, vlevo, vpřed i vzad, aby snáze postihl, co se kde děje. Široké nozdry jsou mu velmi dobrým ústrojem čichu, jímž zrak i sluch se podporuje. Pysky má kůň měkké. V čelistech znamenati po šesti zubech předních; vedle nich stojí s každé strany špičák. Za špičáky je mezera;

za tou následuje z každé strany nahoře i dole šest velikých stoliček.

Jak pěkně štíhlý a zahnutý je koňský krk, jak pěkně sluší koni dlouhá hříva na šíji! I jest hříva koni netoliko ozdobou, ale chrání ho i od dotěravých much.

Trup koňský je válcovitý, štíhlý. Mohutná hrud činí koně v běhu vytrvalým; na hřbetě mírně prohnutém může jezdec pohodlně seděti. Srst má kůň krátkou, hladkou, přiléhavou. Podle barvy srsti máme koně bílé, hnědé, vranné, strakaté. Ohon koňský je z dlouhých žíní; jím odhání kůň štípačný hmyz se hřbetu i s boků, kam hříva nedosahuje.

Štíhlé, pevné nohy uzpůsobují koně k rychlému běhu. A je to podívaná, jak uhání kůň po rovině, jako by s větrem letěl o závod! Aby si neotlačil chodidel o tvrdou, kamenitou půdu, má na konci každého chodidla tvrdé, rohovité kopyto. Kopyta koňská jsou podkovami okována, aby se nesmekala.

Nejlepší a nejzdravější obrok koňům jest oves a seno; mimo to se krmí také travou, řezankou a jetelem.

Jakkoli jest kůň veliký a silný, nicméně podrobuje se snadno vůli člověka a dá se řídit třeba slabému pacholíku. Cvičen bývá kůň ke službám rozmanitým. Rolník zapřahá jej do pluhu, aby oral pole, nebo do vozu, na nějž nakládá úrodu polní a luční i všeliké jiné věci. Zámožní lidé vozívají se koňmi v kočárech. Vojína kůň zmužile nese do boje. Při jízdě a vozbě vodí se kůň uzdou, která se mu klade do huby.

Kůň dobře zná svůj byt, svého pána, svého ošetřovatele, své druhy, lidi domácí ano i své náčiní. Pamatuje si snadno cestu, kterou jednou vykonal. Rozpomene se na známé osoby, když je po dlouhém čase opět spatří.

Zachází-li se s koněm vlídně, stává se přítulný; člověk tvrdého srdce činí i koně svéhlavým, kopavým a kousavým. Děti nemají choditi k neznámým koním, tím méně mají se jich dotýkati neb dokonce je drážditi.

Z koně máme žíně na smyčce, na síta i do polštářů, kůži na řemeny, tuk na mazání, kosti na rozličné výrobky soustružnické i na jiné potřeby. Masa koňského jen málo kde požívají.

67. Troji koně.

Jeli po silnici za sebou troji koně. Na prvních dvou projížděli se důstojníci, a koně, jako by věděli, kdo na nich sedí, hrdě a hbitě klusali. Za nimi dvě selských koní táhlo pluh a brány s pole. Vzadu konečně jeli kramáři z trhu výročního ve voze dvouspřežném. I pravil po cestě kůň selský druhu svému: „Jsou to rozdílné osudy! Podívej se na ty před námi, kterak si poskakují! Těm je hej! Proběhnou se dle chuti, a doma na ně čeká jadrný oves a chutné seno. Ale my se nataháme denně do umdlení, a náš obrok je nemastná řezanka.“ — Na to mu odvětil druh: „Nehleďme, brachu, jen před sebe, ale ohlédněme se také za sebe! Kramáři stýskají, že nestržili ani tolik, aby se najedli sami; čím své koně nakrmí? My máme aspoň řezanky do syta, ale ti za námi táhnou o hladu.“

68. Kůň umělcem.

Do malého městečka vjíždí společnost na koních pestře ozdobených. Mládež vybíhá na ulici, dospělí aspoň okny vyhlížejí, dívajíce se na ty pěkné koně, ani sobě statně vykračují. Ó jak se tu těší děti na odvážlivé ty skoky a hbité obraty, jež provozovatí budou čtvernozí umělci v ohradě prkny a plátnem zastřené!

Avšak co znamená onen zástup velikých a malých diváků tam na trávnaté prostře uprostřed návsi? Všichni stojí v kruhu, na jedno místo upřeně se dívajíce. Chvilkami vypukne hlasitý smích, ale hned potom nastane ticho. Podívejme se, co se tam děje. V kruhu stojí muž pocestný s koněm nevelikým. Muž dává znamení hlavou, slovem, rukou, a kůň každý jeho pohyb bedlivě sleduje. „Chce-li se ti jísti?“ táže se mistr svého vyučence. Ten zavrtí hlavou, což značí, že nemá hladu. „Dostal jsi řezanky?“ Kůň zavrtí: „Nikoli.“ „Dostal jsi ovsu?“ Kůň pokyne hlavou a zahrěhtá. „Umíš-li počítati?“ Kůň svým způsobem odpovídá: „Umím!“ „Kolik je ti let?“ Zvíře přední pravou nohou hrábne desetkrát. Pán koňův vyhlídne si hocha smělého a vybidne jej, aby dal koni početní úkol. „Kolik je čtyři a čtyři?“ zní otázka. Kůň zahrábne osmkrát. „Čtyři koláče a čtyři jablka, je-li to osm jablek?“ otázce se nyní majetník koně. „Ne,“ zavrtí kůň, jako by rozuměl. „Kolik je to jablek?“ Kůň napočítá čtyři. „Zdá se mi, že's nemocen,“ dí na to starostlivě cvičitel. Zvíře smutně svěsí hlavu mezi přední nohy. „Opravdu velmi nemocen, již má smrt na jazyku.“ Kůň se převalí a roztáhne nohy. „Ó já ubohý, co si počnu v této krajině,“ naříká cizinec, „můj pěkný

koník mi posel!“ I tahá zvíře za nohy, za hlavu a strká mu prsty do uší, kde je kůň velmi citlivý; ale kůň nedává ani známky života. Leží, jako by opravdu bylo po něm. — „Není pomoci,“ zvolá posléze cizí muž; „musím poslati pro někoho, aby hovádku tomu stáhl kůži a potom je zakopal.“ Ale při těch slovech vyskočí kůň vzhůru a k obveselení diváků zařehťá a poskakuje.

69. Kráva.

Kráva má postavu velikou a statnou, ale nikoli tak pěknou jako kůň. Hlava její ozbrojena jest rohy. Tyto jsou oblé, končité, hladké, pěkně prohnuté a vnitř duté. Čelo je široké a ploské, huba tlustá, nos vpředu holý, vždy vlhký.

V horní čelisti scházejí krávě přední zuby; místo nich má tvrdou chruplavku ke škubání trávy způsobilou. Dole má předních zubů osm, stoliček v každé čelisti dvakrát po šesti.

Kráva nenosí hlavu tak zpříma jako kůň, krk její není tak štíhlý jako koňský, a ze spodu visí na něm veliký lalok.

Trup krávy je tlustý, nohy zavalité. Každé chodidlo zakončeno je kopytem rozpoltným čili dvěma paznehty.

Srst je krátká, přiléhavá; ocas má jen na konci zřetelnou oháňku. Barva srsti je bělavá, světle nebo rezavě hnědá nebo černá; také jest mnoho krav strakatých.

Krávu, vola i tele počítáme k domácím hovézím dobytku. Hovězí dobytek vyhání se buď na pastvu nebo se krmí ve chlévě travou, senem, jetelem, slamou, řepou, brambory. Potravu spotřebuje mnoho, avšak poskytuje za ni hospodáři také mnoho užitku.

Od krav dostáváme chutné mléko, nejzdravější pokrm dětem i lidem dospělým. Ze smetany tluče se máslo, ze sedlého mléka tlačí se tvaroh. Tvaroh se dává buď čerstvý do pečiva, nebo se z něho dělají homolky a sýrce.

Vola zapřahují rolníci do pluhu nebo do vozu. Masa hovězího i telecího požíváme. Z loje dělají mýdlo a svíčky. Kůže hovězí a telecí vydělává se na obuv. Rohy a kosti zdělávají hřebenaři a soustružníci.

70. Mléko.

1. *Jak ti chutná, milé dítě,
sladounké to mlíčko?
Napij se ho jenom s chutí,
zčervená ti líčko!*
2. *Viz, jak louky hojně vlaší
potok, déšť i rosa;
trávy nakosí a nažne
dostí srp i kosa.*
3. *Také pastvy hojnost všude
na každém je luhu;
tučná píče kravám našim
hodně půjde k duhu.*
4. *Když se dobytčátko zdravé
v kypré trávě páslo,
dá nám za to hojnost mléka
na sýrce i máslo.*
5. *Proto, dítě, jenom s chutí
popíjej si mlíčka;
zesílíš, a zčervenají
brzo tvoje líčka.*

71. Ovce.

Ovce jest mnohem menší než kráva. Má čelo ploské a nos se hřbetem vypouklým. Beran pyšní se zatočenými rohy, jimiž také někdy trká. Ovce nestaví se na odpor, doráží-li kdo na ně; buď plaše utíkají nebo se bez obrany poddávají. Jsou to zvířata trpělivá, bázlivá. Žijí nejraději ve stádech.

Letního času vyhánějí ovčáci ovce na suché pastviny; pes pomáhá držeti stádo pohromadě. V zimě se krmí ovce v ovčincích senem, hrachovinou, slámou; k lízání se jim dává sůl.

Ovčí srst se jmenuje vlna. Stríhá se ovcím jednou nebo dvakrát do roka. Vyčištěná vlna se sprádá; z příze pletou se punčochy, nebo se z ní tká sukno a jiné látky na oděv. Dospělá ovce dává do roka až i dva kilogrammy vlny.

Z ovčího mléka dělá se nejvíce sýr. Syrovátka zvláště prospěšná bývá v neduzích plicních.

Ovčí maso jídá se, a říká se mu maso skopové. Skopový lůj tak jako hovězí zdělávají mydláři. Kožišinou ovčí podšívají se kožichy, nebo se z ní šijí rukavice. Ze střev ovčích dělají se struny na housle a na podobné hudební nástroje.

72. Koník a ovečka.

*Jednou spatřil koník mladý
pěknou bílou ovčičku,
na pastvě když u ohrady
škubala si travičku.*

*Vida koník nepřiznivý,
že se ovce travou živí,*

nohu zdvihl hrozivě
a tak říčel zlobivě:
„Jdeš mi odtud! To je má
chutná píce zelená!“
Mírně ovečka mu praví:
„Tolik tady roste trávy,
že by mnoho ještě hostí
napáslo se do sytosti.
Při hojnosti takové
přej též ovci hladové!“
Bujný kůň se ukrotil,
ovci již pak nehrozil;
snášejí se od té doby
bez závidi, beze zloby.
Že jsou svorní na tom luhu,
oběma jde tráva k duhu.

73. Koza.

Nezámožní vesničané místo krav chovají si kozy, protože kozu snadněji lze vyživiti.

Koza má na hlavě rohy hranaté, do zadu ohnuté. Čelo vystupuje jako hrbol, na bradě pak visí vousy. Kozy a zvláště kůzlata jsou zvířata čilá i veselá. Najdou-li na dvoře hranici dříví trochu sesutou nebo vyrovnané kamení, z něhož po některé straně je ubráno, hned jsou nahoře. Podobně vylézají na hromady rumu nebo na zeď a venku i na skaliny. Kozel bývá trkavý. Zakusil toho již ne jeden chlapec, který jej chtěl pokoušeti.

Koze je milejší křehké lupení stromů, křovin a zelin nežli tráva. Ohryzuje ráda mladé proutí, i nesmí se tedy pouštěti do hájův a sadů, kde by mohla uškoditi

stromoví. Zvláštní lahůdkou jsou jí zelné hlávky, pročež se říkává: „Z kozla nebude nikdy zahradník.“

V zimě dávají koze seno, brambory, řepu, mrkev, hrachovinu. Píce její však musí býti čistá, sice by jí koza nežrala. Letního času koza dlouho ve chlévě nevydrží. Čerstvý vzduch jest jí potřebou; proto daří se jí nejlépe v horských krajinách. Kozí mléko není sice tak chutné jako mléko kravské, ale zdraví jest velmi prospěšné. Dělávají z něho také chutný sýr. Masa i loje možno užiti. Kůži vydělává jirchář nejvíce na rukavičky.

Safián jest kozí kůže velmi jemně vydělaná, které potřebují zvláště kniháři. Kůže kozlí jest pevnější a vydělává se na obuv a na brašny. Z rohů soustruhuje se rozličné zboží soustružnické.

74. *Kozlové na lávce.*

Na dlouhé, úzké lávce potkal se starý, mrzutý kozel s kozlíkem mladším.

„Ustup!“ osupil se starý na mladého.

„Ustup ty!“ odsekl mladý, „já jsem tu byl dříve, právo jest moje.“

„Právo tvoje neplatí,“ odbýval ho první; „já jsem starší.“

„Můj otec jest ještě starší,“ hájil se mladý; „on tady vždy chodíval, a my, děti jeho, chodíme tu po něm. Cesta je naše.“

„Že jen vy máte právo choditi po lávce? Lávka že je vaše?“ durdil se starý. „Počkej, ukáži ti, či vlastně lávka jest.“

A rozpáliv se, vší silou dorážel na mladšího rohy svými. Ale ten nemeškaje obratně odrážel útoky soupeřovy. Potýkajíce se velmi urputně, spadli konečně oba do hlubokého potoka, kde pro prchlivost svou notně se ochladili.

75. Pes a kočka.

Pes a kočka jsou známá domácí zvířata. Vyznamenávají se přítulností ke člověku. Pes všímá si každého pohybu, slova i pohledu pána svého, aby uhodl, čeho si pán přeje. Ničeho není žádostiv, leč jeho spokojenosti a pochvaly. Promluví-li k němu pán laskavě nebo pohladí-li jej, tu líže mu pes ruku a skáče radostí.

V noci nemá hospodář strážce bedlivějšího nad svého psa. A jak ostražitě hlídá pes dům, tak pečlivě opatruje i stádo, aby se nepoplašilo a nerozběhlo. Pes myslivecký rozumí každému pokynutí svého pána a řídí se jím.

Věrně pes slouží chudému jako bohatému; trpělivě táhne chudé mlékařce vozík, opatrně vodí slepého žebráka.

Kočka sice není tak poslušná a pokorná jako pes, nicméně stojí také velice o přízeň lidskou. Není pak v domácnosti bez užitku.

Žádné zvíře nečistí tak horlivě spižírny a obilnice od obtížných myší jako kočka.

Pes nerad se loučí s dobrým pánem, kočka zase nerada opouští dům, kde se jí dobře dařilo.

U psa je ze všech smyslů nejbystřejší čich; kočka výborně vidí, a při tom bývá i ve spaní ucho její vzpřímeno, aby zaslechla, co se kde pohne.

Pes i kočka jsou zvířata masožravá. Pes nejraději žere maso a hrýže kosti; ale béře za vděk i chlebem a jinou stravou, které požívají lidé. Kočka je mnohem mlsnější než pes, za to však nežene se do jídla nikdy hltavě, ale pojídá vždy opatrně. Škoda, že kočka i na ptáčky číhá a ve hnízdech je přepadá.

76. *Kterak pes pánu svému zachránil život.*

Řezník jeden vydav se kdysi za obchodem na cestu, vracel se domů v noci. Tu však zbloudil, spadl se skály do propasti a nijak se z ní nemohl dostat.

Pes, který jej provázel, běžel domů a štěkal pod okny tak silně, až se domácí probudili. Nejstarší syn otevřel dveře a psa volal. Ale pes nechtěl se ani ku prahu přiblížiti. Syn nejprvé se domníval, že pes čeká na pána svého, který snad kráčí opodál. Ale když otce dočkat se nemohl, a pes štěkati nepřestával, porozuměl již, že se otci něco přihodilo. Šel tedy za psem a tak našel otce, an ve propasti leží bez vědomí. Ulekl se velice, ale podařilo se mu, že otce vzkřísil a domů dopravil.

77. Kohout a slepice.

Na venkovských osadách bývá několikrát za noc slyšati kokrhání. Tím ohlašují kohouti, že se blíží jitro. Ve dne vídáme kohouta se slepicemi na dvoře. Hrabouce kyprou zemi, hledají buď zrní nebo žízaly.

Kohout je pěkný pták. Peří jeho je lesklé a pestré; zvláště sluší mu vzpřímený ocas, kterýž je zahnut na způsob srpů. Na temeni má kohout červený, masitý, zoubkovaný hřeben, pod zobákem dva laloky.

Spodní, neopeřená část nohy kohoutí jmenuje se běhák. Na každém běháku má kohout po čtyřech prstech. Tři z nich obráceny jsou vpřed, jeden vzad. Na konci prstů jsou drápy. Nad zadním prstem jest ohnutý hrot; říkají mu ostruha.

Slepice jest něco menší než kohout; nemá tak lesklého peří, hřebínek její je menší, ocas kratší.

Slepice snáší vejce. Odebíráme-li je, snese jich do roka více než sto. Nechají-li se jí vejce v hnízdě, snese jich 15 až 20 a počne pak na nich seděti. Za 20 nebo 21 dní proklubou si kuřátka skořápku a vylezou z vajec. Sotva se vylíhla, již běhají za kvočnou. Za kratičký čas dovedou si sbírat zrnka i červíky, které jim kohout nebo kvočna ze země vyhrabe.

Pečlivě opatruje kvočna malá kuřátka. Najde-li zrnko, pobízí je: kdo, kdo, kdo? Spatří-li, že by jim někdo chtěl škoditi, kvoká úzkostně, svolávajíc je k sobě. Kuřátka pak rychle přiběhnou a schovají se pod její křídla.

Slepice chovají se pro vejce a pro maso. Kromě toho, co si samy vyhrabou, sype se jim několikráte za den zrní (zadina) nebo drobtý chleba, brambor a podobných pokrmův.

78. Husa.

Husa jest větší pták než slepice. Husté peří její jest bílé nebo šedé. Vlastně rozeznáváme na huse peří dvojí, vrchní čili krycí a spodní prachové. Každé krycí péro skládá se z brku, stvolu a praporu.

Zobák husí jest široký a téměř tak dlouhý jako její hlava. Povlečen je tenkou blanou; nazýváme ji ozobím. V horní čelisti jsou dvě chrípě. Konec horní čelisti skrojen jest jako nehet. Vnitř jsou čelisti zobáku zoubkovány jako pila; protož může husa potravu dobře roztíratí.

Nohy má husa pošinuté na zad, tak že do chůze je těžká a kolíbá se. Za to však tré předních prstů jejich spojeno jest blankou, což nohám dává podobu vesla. A skutečně husa výborně plave a často se též potápí, hledajíc potravy pod vodou.

Křídla husí jsou sice veliká a silná, ale naše domácí husa odhodlá se k letu jen zřídka, a letíc drží se nízko při zemi. Jinak si vedou husy divoké; ty létají vysoko a daleko.

Husa krmí se zrním; také se honívá na trávník, kde si škube trávu. Na rybníce si vyhledává brouky, pod vodou plže a jiná drobná zvířata. Napasené husy mají na hrdle vyduté vole; v něm potrava změkne, než přijde do žaludku.

Říkává se, že je husa přihlouplá. O divoké huse nedá se to tvrditi; neboť ta je čilá a bystrá. Avšak i domácí husa vyznamenává se dobrou pamětí. Zná dobře lidi domácí a najde si sama svůj stánek, když se vrací s pastvy. Zabloudí-li některá husa na pastvě a ztratí stádo s očí, kejhá úzkostně, dokud se jí družky neozvou, načež je hledá po hlase. Jakmile ji ostatní husy spatří, natahují po ní krky a štěbetají, jako by ji pozdravovaly.

Na cizího člověka husa syčí, zvláště hlídá-li housata. Kdo ji v tu dobu škádlí, chtěje ublížiti housatům, na toho doráží zobákem.

V létě se husy podškubávají. Peří se dere; draným peřím vycpávají se peřiny a podušky. Prachu drátí netřeba. Na podzim hospodyně krmívá husy šiškami, aby hodně ztučnely. Husího masa lidé používají a sádlo berou na omastek.

Huse podobá se kachna, jen že jest mnohem menší. Miluje vodu ještě více než husa, peří její jest barev různějších, a chůze kolíbavější.

79. Husička divoká.

1. Husička divoká letěla s vysoka, přišel na ni střelec, střelil ji do boka.	2. Urazil jí křídlo a pravou nožičku, smutně zaplakala, spadla na vodičku.

- a. „Ach, Bože můj milý, už jsem dolítala, už jsem těch svých dětí tady zanechala. 4. Moje drobné děti nedělají škody: plovou na potoce, napijí se vody.“

80. O holubech.

U Příhodů mají holuby. Pan Příhoda vystavěl jim na dvoře holubník. Je to pěkná budka jako malý domeček, ale vztyčena jest na štíhlém sloupě. V holubníku zdržují se holubi v noci nebo i ve dne, když prší. Svítí-li však slunce, vylétají ven, krouží v povětří, jako by tančili, nebo si hledají po zemi zrní a drobečky. Také se procházívali po střeše volajíce: vrkú, vrkú!

Teď právě sletěl jeden na dvůr; prohlédneme si jej. Není tak veliký jako kohout, nemá také hřebeně ani laloků ani ostruh. Zobák jeho jest slabší než zobák kohoutí. Peří jest bílé; avšak jiní holubi mají též popelavé, zelenavé, tmavé peří, které měňavě se leskne jak ocel. Běháky jsou červené, a tři delší prsty jejich obráceny jsou do předu, nejkratší do zadu.

Holubi jsou krotcí ptáci. Lidem brzo uvyknou a bez bázně mezi nimi se procházejí. Jsou také velmi čistotní; krácejíce po zemi, vyhýbají se opatrně každé kalužině. Čerstvou vodu rádi pijí a také se v ní rádi koupají.

Vespolek žijí svorně a nehašteří se.

V domácnosti sype se holubům zrní obilné, semení hrachové a jiná podobná potravina. Padnou-li holubi na pole čerstvě oseté, pokud zrní není zaděláno do země, nadělají škody.

Chovají se pro maso, ještě více však pro potěšení. Peří holubí není k potřebě.

81. Kanárek.

Milým společníkem v domácnosti bývá kanárek. Je to malý ptáček, oděný po celém tělíčku žlutým peřím. Zobáček jeho podobá se krátkému kuželi. Prsty má slabé.

Kanárek chová se v kleci, kde se krmí semencem a jiným drobným zrním. Také rád mlsá cukr, útlé lístečky salátu, žabinec a jitrocel. Obveseluje nás zpěvem.

Necháme-li ho volně poletovati po světnici, stává se velice přítulným. Hopkuje po židlích, po stole i po zemi, sedá domácím na rameno, na hlavu i na prst a dá se bez bázně celovati.

82. Vrabec a vlaštovka.

Dva malí ptáci přebývají rádi při obydlí lidském, vrabec a vlaštovka. Oba často bytují pod jednou střechou; ale není sousedův rozdílnějších. Vlaštovka vždy je uhlazena i čistotná jako způsobná panenka; vrabec bývá rozcuchán

a ušpiněn jako nedbalý chlapec. Rozdílná jsou také hnízda jejich. Vlaštovka dělá si obydlí sice jen z bláta, ale tak úhledně, že vypadá jako vinný hrozen, a lůžko v něm je pěkně srovnáno. Vrabčí hnízdo je nesrovnaný vích ze slámy a smetí. Vrabec vypudí někdy i vlaštovku z hnízda a sám se tam usadí. Vlaštovka neustále chytá hmyz lidem i zvířatům obtížný; vrabec polapá ovšem také mnoho brouků, housenek a červů, ale zalétá i na pšenici, na třešně a na vinné hrozny. Všeho, co dobré, chce okusiti. V zimě mívá nouzi a proto pozoruje, kde se zrnka trousí, nebo kde drůbeži sypou, i nedá se tu zváti ani pobízeti. Potutelně volá na hospodáře: „Strýc! strýc!“ Ale když jaro nastane, zapomíná hned na všecku bídu a pokřikuje si vesele: „Čimčarara — čim — čim — čim! chlapík jsem já — vím to, vím!“ A spatří-li školáka, an jde s knihou do školy, posmívá se mu: „Čti líp! čti líp!“ Sám však nedbá, by se něčemu řádnému naučil.

83. Vlaštovička.

1. *Vlaštovička lítá, lítá,
povídá, že svítá:*

*Bychom vstali, chválu vzdali,
slavic božskou moc
za přečkanou noc.*

*Doma, v poli vždy šveholí,
pěje, slyš i slyš:*

*„Já jsem vstala, posnídala,
a ty ještě spíš?“*

2. *Vlaštovička lítá, lítá
a vesnu k nám vítá:
krásná záře v ranní páře
vede mladý den,
puďíc plachý sen.*

*Doma, v poli jen šveholí,
pěje, slyš i slyš:
„Já jsem vstala, posnídala,
a ty ještě spíš?“*

3. *Vlaštovička lítá, lítá,
hnízdečko si splítá:
hledá, shání pro své stlání,
co kde může snést,
v práci pilná jest.*

*Doma, v poli vždy šveholí,
pěje, slyš i slyš:
„Já jsem vstala, posnídala,
a ty ještě spíš?“*

84. *Ptáčkové u stodoly.*

*Přiletují s pole ptáci ke stodole a švitoří: „Hlad
nás moří. Po celém okolí nic není na poli, jen
samý snůh!“*

*Cepy se utiší, mlatcové pak slyší, oč ptáci žá-
dají; ihned povídají: „Líto nám jich.“*

*Ptáčkové čekají, zrníčka padají ze mlatu
ven. Aj, to byl ptáčkům, chudým zpěváčkům,
veselý den!*

85. Krocán.

U Komáreků mají krocana. To je vám divný pták! Zlostný, nevrlý, mrzutý, broukavý a skuhravý; jako morous chodí po dvoře. Slepice, hus a kachen ani si nevšímá, je prý to sprostá havěť. Kalné oko jeho vždy je plno mrzutosti. Je to opravdový mrzout a nadutý jako dudy. Co mu as přelétlo přes nos, že se točí jako holub na báni? Funí, supá, kručí, vrčí a hudruje, ježí peří, rozkládá dokola chvost, vleče perutě po zemi. Co ho popudilo a rozpálilo, že se tak divně tváří, div nepukne? — Komárkovic Liduška má červenou zástěrku. Ta je mu jako sůl v očích. Liduška odchází, krocana hněv přechází.

86. *Pyšný páv.*

1. *Zticha ale panský kráčí
dvorem pyšný páv;
ohlédá se, zdali každý
chválí jeho háv.*
2. *Drůbež páva pyšného si
mnoho neváží,
pávu pyšnému se kořit
pranic nebaží.*
3. *Páva pyšného to mrzí,
krk svůj napíná,
pronikavým hlasem na ni
láti začíná:*

4. „Z cesty vari; nezdvorilá,
smělá drůbeži!
Vznešeným že já jsem pánem,
vidíš na peří.“
5. „Páve pyšný,“ dí mu kohout,
„měj to v paměti,
rodem že i ty náležíš
jenom k havěti.
6. Prosím, nepovyšuj se tak
nad svůj pravý rod;
pamětliv buď také hlasu,
povšimni si bot.
7. Po pávu si pyšném vésti
nikdy nehodlám,
a že kur jsem, směle z plna
hrdla kokrhám.
8. Nechci býti pyšným pávem,
svoj si chválím rod,
ať si to je nebo není
tomu světu vhod.“

87. Moucha domácí.

Na sta much poletovalo v létě po světnici, a z nich ze všech zůstala jediná. Lidé jí nepronásledují jako někdy; trpí jí a nebrání jí procházeti se po stěně, po skříních, ano i po stole, když na něm stojí oběd nebo večeře. Na stropě nedaleko kamen, tam jest její zamilované místečko. Kdož by si nepřál uslyšeti něco o jejích příhodách?

Moucha vylíhla se z vajíčka v konírně sneseného. Bylo tam těch vajíček asi osmdesáte. Za den vylezla

muška naše již z vajíčka, ale nebyla ještě mouchou, nýbrž malým červíčkem. Měla se k světu a sestry její též; všechny krmily se jak o závod. I šlo mušce k duhu; za 14 dní vzrostla na 10 millimetrů délky. To jest délka nehtu na malíčku.

Pojednou pozbyla chuti k jídlu; její měkká, bílá kůže ztvrdla a zhnědla. Šly na ni mdloby, oči obestřely se tmou a zmizely, ústa zarostla, zvířátko scvrklo, zkrátilo se a ztloustlo tak, že se podobalo soudečku. Soudeček ten byl na pohled rakvičkou, ale vnitř byl život nepřetržitý. Za 14 dní puklo dno soudečku, a z něho vyklouzla naše moucha v podobě úplné. Křídla její byla ještě malá a trochu pomačkaná, ale hlava měla již obě veliké oči, každé tak zvláštním způsobem vytvořené, jako by z několika set pradrobočných oček bylo složeno. Hruď s hlavou spojovala tenká nitka.

Mladá muška stála nejprve poněkud ostýchavě v teple slunečném, ale brzo se osmělila a zkoušela svých křídel. Zatřepetala jimi — a zabzučela.

Bzučíc dala se na cestu. I nahodilo se jí, že našla kdesi okno otevřené. Bez pozvání vletěla do světnice. Tam spatřila mnoho jiných much; avšak více ji těšilo to, co viděla na stole. Byla tam kapka vody a vedle drobeček cukru. Drobeček rozpustil se, muška okusila ho sosáčkem a přesvědčila se, že svačina je chutná. Po svačině čistila se; zdvihla nožky až na hřbet a otírala křídla, aby ani prášku na nich nezůstalo. Potom vzlétla a proháněla se po světnici, bzučíc si vesele. S hostiny na hostinu lítala bez pozvání a bez ustání. Kde ukápl trochu mléka, tam se mnoho much slétlo. Ale často překvapil je chlapec plácačkou a pobil jich

kolik jednou ranou. Naše moucha měla štěstí. Po celé léto dovedla se vyhnouti každému nebezpečí. Konečně nastaly chladné dni, mouchy padaly šmahem venku i ve světnici. Naši mouchu minula i ta nehoda. Přežila všecky družky, s kterými se v létě na hodech setkávala. Samojediná procházívá se po stropě, a dítky se diví, že nespadne. Ale muška má na šlapadlech měkké a pružné polštářičky, jimiž se na hladkých stěnách i na stropě přidržuje.

88. *Mlsná moucha.*

1. *Mlsná moucha po kuchyni
sem i tam si lítala,
pro jazýček sladké věci
ve všech koutech hledala.*
2. *S teplých kamen na stůl, k oknu,
ale nevidí tu nic,
rozmlsaný však jazýček
žádal pořád víc a víc.*
3. *Aj hle! štěstí! — našla dírkou
do vařenky zamčené;
rychle tam — a již se pásla
na buchtičce slazené.*
4. *Chutnalo jí, přála sobě,
a málo jí dělilo,
v truhlici že uzavřené
světla mnoho nebylo.*

5. *Za chvíli však, když se dosti
sladičkého najedla,
hledala, kde je ta cesta,
která ji sem dovedla.*

6. *Našla — ale ne tu pravou,
jinudy ji vedla ven;
nic nedbala, vyletěla
z temna zas na bílý den.*

7. *Ach, ó běda! v sítě padla
za vařenkou prostřené,
a již jí tam lovec — pavouk
žití končí blažené.*

89. Housenčin rubáš.

Bylo léto. Motýlové poletovali s květinou na květinu, se stromu na strom. Hledali listí, na kterém by snesli vajíčka. Z vajíček nevyhlíželi se motýlové, ale maloučné housenky. Měkounké listí, na němž k životu se probudily, bylo jim první potravou. Šlo jim k duhu. Rostly a tloustly, sotva jim košilky stačily. Nastávaly podzimní chladné noci. Housenky slezly se a začaly pilně přísti tenká vlákna, jimiž se obalily. I několik listů slepeno bylo na zimní lůžko, aby mráz k nim nepronikl. Pevně jest přivázáno hnízdečko ku větvi, aby ho vítr nesklátil a sněhem nezavál. Ve hnízdečku housenky usnuly a dlouhou zimu přespaly.

Nastalo opět jaro, a sluníčko budíc ze sna stromy a květiny, probudilo i housenky. Líbezně zavání hruškový květ, láká malé ke snídání. Vzchopí se jedna i spěchá k poupěti. Za ní v řadě druhá i třetí a všechny ostatní. Nasytí se a jsou vesely. Den jako den mají hody lahodné. Rostou a tloustnou jako cvalíci. Již jsou jim košilky těsné. Slezou se na výsluní a svlékají šatečky obnošené. Pod starým oděvem vězí již nový. Po svlékání trochu si odpočinou, načež opět dají se do hodování. Čtyřikrát se již svlekly. Nová přástva jim nastává. Teď přede každá pro sebe. Vyhledne si místečko tiché, kde by složila údy jako v hrobě. Přede a tká si pohřební rubáš; udělá si rakvičku a ulehne do ní. Jako mrtvá tam odpočívá. Ale za nedlouho začne se v rakvi hýbati živočich nový. Rakev se prolomí, a z ní vylétne — pěkný motýl.

90. Můra.

Můra na večer se vloudila do příbytku lidského a v tmavém se koutku ukryla. Aj, tu vidí cosi lesklého. „Co to?“ na mysli přemítá, snažně kolem toho lítá. „Jaká to krásota! Jaká to jasnota!“ Chvátá do lesku toho milého, požití chtějí jasna přelibého. V plamen vlítne — mrtva slítne!

*Vězte, že co krásné nám se zdá,
často záhubu jen v sobě má.*

91. Špaček.

U Kovářů mají ptáka, říkají mu špaček. Větší je než hodný vrabec, menší než malý holub. A to je vám čtverák! Peří má tmavé, kropenaté, mění se mu do hněda i do zelena, a také se pěkně leskne.

Udělali mu v zahradě na jabloni domeček. Byl to podlouhlý truhlík s nahnutou stříškou, po straně měl otvor, co by ruka prolezla. Špaček zdržoval se tam po tři léta. Z jara přilétal, na zimu odlétal do teplých krajin. Běhával mezi dobyt看em po poli i po dvoře, chytaje mouchy, komáry a brouky. Mařenka mu házela chléb s máslem a po kouscích ovoce i maso. Přivykl jí, ochočil se. Na podzim jej přivábila do světlice. Zavřela za ním, chytila jej a přistříhla mu peroutka, aby jí neodletěl. Zkrotl a chodí za ní jako psík. Zná ji po šatě i po hlase. Běhá za ní do kuchyně, do komory i do sklepa.

Když se strojí na stůl, bývá první u mísy. Mařenka přeje mu, že je čistotný a úlisný; nesní ani sousta bez něho. Ale on přece hospodaří pro sebe a na svůj vrub. Pod kamny má tajnou skrýši a tam zanáší všecko, co lahodí oku jeho. Odnosl tam i Mařenčin mosazný prstýnek, železný náprstek, mnoho špendlíkův a jehel. I na haléře ušetřené se jí dostal a pod

kamna je zavlekl. Všickni ho mají rádi pro jeho žerty. Mňouká po kočce, kokrhá jako kohout, štěká jako pes, čimčaruje po vrabci. I několika slovům naučil se od Mařenky. Jen že si všecko plete. Zpívá hned tou, hned jinou notou. Obveseluje celou rodinu. Ke konci křičívá: „Špačíček pán! špačíček pán!“

92. Pěnkavky.

Matička seděla s malým Bohumírem v zahradě za stolem. Matka šila, hoch svačil mléko, do něhož si drobil chléb.

Pojednou zpozoruje Bohumír ptáčka asi tak velkého jako vrabec, ale mnohem pěknějšího. Ptáček přihopkoval po zemi blízko ke stolu a hledal, kde by se dalo co sezobnouti.

„Podívej se, maminko,“ praví Bohumír, „to není vrabec, viď? Jak pěkné períčko má na tvářích, na hrdélku a vespod na tělíčku! Na hlavičce jako by mu seděla popelavá čepička; a po zádech — jé, to je barev — hnědá, zelenavá, černá a bílá!“

Matka pohlédla na ptáčka a pravila: „Aj, to je hezká pěnkava! Hoď jí několik drobtů chleba, ale pomalu, abys jí nezaplašil.“

Bohumír to hned učinil a měl radost vida, jak rychle pěnkava jeden drobeček sebrala a s ním stranou mezi stromy odlítla.

„Pěnkava se bojí,“ pravil hoch, „mohla snísti drobeček zde; co jsem jí hodil, to bych jí byl nevzal.“

Ale pěnkava se nebála. Za několik okamžiků byla tu zas, jen že ne sama. Za ní přihopkovalo pět ptáčkův o něco menších a ne tak pěkně zbarvených. Byly to pěnkavičky, nedávno z hnízda vyvedené.

Stará pěnkavka odvážila se pro drobeček až ke stolu, mladé zůstaly opodál jako malé děti, když se ostýchají neznámých lidí.

Stará pěnkava sebrala drobeček, přihopkovala k nejbližšímu mláděti a šup! vložila mu jej do zobáčku. „Pink!“ zvolala při tom, jako by řekla: „I jen pojďte za mnou! Co tady najdeme, všechno je naše.“

Mladé pěnkavy poskakovaly sice, ale ke stolu se přece neodvážily. Stará za to nebála se házených drobtů, sbírala je spěšně a nosila je mladým do zobáčků.

„Ta přeje víc mláďatům než sobě,“ zvolal chlapec; „jim nosí pořád, sama si nesezobe ani drobečku.“

„Čeká, až co na ni zbude,“ doložila matka. „Stará se o ta mláďata jako hodná matička o svoje dětičky.“

„A tatička nemají ti ptáčkové?“ tázal se Bohumír.

„Nevím,“ dí matka. „Snad jej pohltil velký nějaký pták, kočka nebo jiný nepřítel. Drobní ptáčekové mají nepřátel mnoho.“

„Ubozí ptáčekové! tak hodní, sami nikomu neublíží a mají nepřátele,“ litoval Bohumír.

„Nejhůře jest,“ praví matka, „že nejvíce nepřátel mají ptáčekové mezi nerozumnými a zlými dětmi. Takové zlé děti prohledávají křoviny, lezou po stromech a kazí ptáčkům hnízda.“

„To je ošklivé,“ rozhorlil se hoch, „já bych to nikdy neudělal!“

Když otec přišel večer domů, vypravoval mu Bohumír s velikou radostí, že viděl v zahradě malé pěnkavy, a kterak je krmila jejich matička.

93. Kterak ptáci prozpěvují.

Strnad vyhlřívaje se na teplém slunečku, chválí si: „Sedláčku, sedláčku, jak to slunečko pěkně svítí!“

V létě nestojí hrubě o sedláka; volává naň uštěpačně: „Nepotřebujeme strýců!“

Ale v zimě přilétá čtverák ke stodole, ozobává snopy a chválí rolníka: „Dobrý strýc! Dobrý strýc!“ I prosí ho: „Pusť mne, strýče, do stodoly, budu ti pást v létě voly.“

Sýkora, když sedlák vozí mandele s pole domů, volává: „Teď jsi pán! Teď jsi pán!“

Pěnkava nemajíc kalendáře, ráda by věděla: „Brzo-li bude svatého Matěje?“ Na sousedku volává: „Přijď, přijď, přijď k večeru na svačinu!“ Je-li dlouho sucho, pěnkava přivolává déšť: „Prš! prš!“

Drozd volá na chudšasa, který jde na dříví: „Kmotr Fiala jede na drva, nemá vozíka ani koníka.“

Koroptev počítá ustavičně: „Čtyři! čtyři!“

Chocholouš napomíná starostlivě hospodyně: „Kupte dříví! Kupte dříví!“

Kukačka volá na dudka: „Kup mi! kup mi! Sukni! sukni!“ Dobrák *dudek* odpovídá: „Už du, du, du!“

Skřivánek napomíná oráče ku práci: „Hotuj biče, pohoníče, sej, sedláčku, sej! Jak nebudeš orati, budeš na rok žebrati.“ Jindy volává: „Vyjeď, synečku, do pole, vyjeď, vyjeď!“

Křepelka, když obilí dozraje, volá na sedláka: „Už je čas! na ten klas! pojdte žat! pojdte žat!“

Po žních počítá mu, co stržil za obilí: „Pět peněz! pět peněz!“

Člověku příliš nedůvěřuje; kráčí-li kdo po mezi, volá na sousedku, aby se ukryla: „Vávra! Vávra! Pojď pod mez! pojď pod mez!“

Vrabc volá: „Čim! čim! čimčarara! štilip! štilip! však! však! však! tak! tak!“ Leze-li kdo na strom, kde má vrabc hmízdo, svádí jej, aby lezl: „Výš! výš!“ Když pak s výše spadne, posmívá se mu: „Cítíš? cítíš?“

94. Jabloň.

V zahradě rostou ovocné stromy, a z nich nej-
pěkněji z jara kvetou jabloně. Užitečné tyto stromy
jsou zároveň utěšenou ozdobou štěpnic i polních sadů.
I v zimě rozeznáš je snadno od jiných ovocných stromů
po koši (koruně), jehož mocné větve (konáry), haluze
a ratolěsti více do šířky se rozkládají, než do výšky
vypínají. Veliké jejich květy podobají se barvou plané
růži a sedíce na krátkých stopkách, sestaveny jsou
v pěkné kytičky. Když jabloň kvete, listy její teprve
vyrážejí; proto jsou květy tím patrnější.

Rozkošný jest pohled na kvetoucí jabloň, když za
jasného jarního dne ozářena je světlem slunečným.
Jak tu bzučí včelky v jejích květech, jak plesně tu
prozpěvuje ptactvo na jejích ratolestech! Žel, že ta
krása brzo pomíjí. Květ musí opadati, aby na jeho
místě vyvíjeti se mohlo ovoce.

Jablíčka jsou s počátku pramaloučká, barvy zelené.
Ale slunce jim posílá víc a více paprsků, rosa i déšť
je napájí, a tak znenáhla rostou. I listí brzo úplně
vzroste a zhoustne, a potom dávají široké větve pří-
jemný stín.

Pod košatou jabloní v zahradě dal otec udělati
drnové sedátko, a tu sedává v odpolední době matka
s dítkami. Pod košatou jabloní v širém poli hledá ze-
mdlený poutník místečka, aby si na chvíli oddechl po
dlouhém putování.

Nejparnější léto již přestalo, blíží se podzim. Ó, jak
milý tu pohled na jabloň! Na stopkách ratolestí mezi
hustým, tmavě zeleným listím visí pěkné kulaté plody,
jasně žluté nebo červené. Konečně uzrají jablka, a ho-
s-podář uzná, že jest čas je otrhati. Tu sejde se celá

rodina. Přistaví se ke stromu žebřík, obratní hoši vylézou na strom a trhají jablka, ukládajíce je do košíků na větve zavěšených.

Při česání každému jest dovoleno lahodného ovoce okusiti, a hospodář pamatuje při tom i na známé, kteří jabloní nemají.

Jablka ukládají se na zimu v suchém sklepě, aby nehníla a nezmrzla. V zimě jsou milou lahůdkou, o vánocích pak věšejí je v některých rodinách zároveň s ořechy a sušeným ovocem na vánoční stromek.

95. *Jablíčka.*

1. *Jablíčka zrají na stromech,
slunečko do nich pálí;
až jedno spadne; chytnu je,
nežli se zakutálí.*
2. *Spadlo jablíčko červené,
jedno, druhé a třetí,
všecka jsem chytl, jako když
kocourek za myškou letí.*
3. *To jedno sobě uschovám:
hladu se nebudu báti!
S jablíčkem druhým bratříček
v kolébce bude si hráti.*
4. *A třetí? — S bleďoučkým dětátkem
k nám smutná chodívá žena:
dám-li mu jablíčko, snad se též
robátko začervená.*

96. Mysli, až se domysliš.

Prokop a Klimeš byli jednou v zahradě, i viděli tam ve vrcholu jabloně několik velmi pěkných jablek.

„Přál bych si, abychom ta jablka směli otrhati,“ pravil Klimeš.

„Smíme,“ dí Prokop, „neboť otec řekl, že jsou naše; ale hůře je o to, jak je otrhati. Strom je vysoký, a pouhýma rukama jablek nedosáhneme.“

„Zatřesme stromem, jablka spadnou!“ radil Klimeš.

„Strom je příliš tlustý, nepohneme jím,“ odvětil Prokop.

„Vylezme na něj!“

„Neumíme dobře lézti, kmen je silný, větve začínají vysoko.“

„Přistavme žebřík!“

„Je příliš dlouhý a těžký; nesvládneme jím.“

„Tedy házejme kamením a srazme jablka!“

„Tím bychom polámali slabší větve, a to by bylo škoda.“

„Co tedy učiníme, abychom jablek dosáhli,“ otázal se Klimeš trochu nevrle; „máme-li snad čekat, až sama spadnou?“

„To bychom se načekali,“ usmál se Prokop, „a snad by na stromě se zkazila. Víím co: tanto je dlouhá, tenká tyč; zarazím na jeden konec hřebík, udělám tak háček a tím jablka otrhám.“

Klimeš pomohl Prokopovi, a za nedlouho chlubili se hoši rodičům, kterak se domohli jablek.

97. Moje a tvoje.

Otec a synek šli cestou mezi dvěma řadami stromů. Ovoce dozrávalo; synkovi zachtělo se hrušek, i pravil k otci: „Otče, natrhejte mi hrušek!“

Otec: „Nesmím; nejsou moje.“

Chlapec: „Vždyť rostou na stromech vedle cesty.“

Otec: „Stromy náleží obci, která je sázeti dala. Pohleď, tam vidíš na větvi slaměný víšek; totě znamená, že ovoce prodáno sadařovi.“

Chlapec: „Sousedův Jeník přinesl včera plnou kapsu hrušek a pravil, že si je zde natrhal.“

Otec: „Snad mu sadař dovolil. Bez povolení tajně bráti, co jinému náleží, je krásti. Ty také nechceš, aby ti kdo vzal, co je tvé.“

Chlapec: „Hle, na cestě před námi leží hruška; tu si snad smím vzít?“

Otec: „Ani ta není tvá. Nechej jí ležeti; přijde sadař a sebere ji.“

Kde's nepoložil, nebeř!

98. Jedna a dvě jsou tři.

Matka vyšla letního času se svými čtyřmi dětmi, aby navštívily děda, který byl zahradníkem. Na vinném listě přinesl jim děd čtyři broskve, žluté jako zlato a veliké jako vejce.

„Jest mi líto,“ pravil, „že jich posud neuzrálo více; ale zkuste,“ doložil žertem, „možno-li čtyři

broskve mezi pět osob rozdělití tak, aby počet byl beze zlomků.“

„I to půjde,“ odpověděla rychle Karolinka, nejstarší dceruška, „jen mi dovoluňte, bych se odchýlila od pravidla, že stejné ke stejnému připočítávati sluší.“

Potom vzala čtyři broskve a pravila: „Jedna broskev a my dvě sestry jsou tři; jedna broskev a moji dva bratři jsou také tři; jedna matinka a dvě broskve jsou také tři.“

Všecky děti byly s dělením spokojeny. Matka ovšem nepřijala pro sebe žádné broskve, nýbrž rozdělila je tak, aby každé dítě dostalo jednu. Ale děd, patře na počínání vnučky své, zaradoval se a řekl: „Milé dítě, takový počet dělá čest nejen tvému vtipu, ale i tvému srdci.“

99. Děti a včelka.

Bzuč, včelinko, bzuč, pilnosti nás uč!

Kdo si pilnost oblibuje,
cti a chvály zasluhuje.

Bzuč, včelinko, bzuč, pilnosti nás uč!

Bzuč, včelinko, bzuč, lenivého muč!

Zahálčivý člověk hyne,
bez užitku věk mu plyne.

Bzuč, včelinko, bzuč, lenivého muč!

Bzuč, včelinko, bzuč, dětem k srdci zvuč,

aby pilně pracovaly,
lenosti se vystříhaly.

Bzuč, včelinko, bzuč, dětem k srdci zvuč!

100. *Jeníček a hnízdo.*

Malý Jeníček, hodný hošíček, našel hnízdo loni na jabloni a v něm hezká ptačátka. Sotva je spatřila mladátka, strachy se třásla a sípala, jako by o pomoc volala. — Starší přiletěli, obletovali, ach! tak žalostivě pokřikovali: „Ó dobrý hošíčku, slituj se trošičku, nebež nám dětátek, ubohých holátek!“ — Jeníček ptáčkům rozuměl, s jabloně slezl a odešel; ptáčekové zazpívali, hošíkovi děkovali.

101. *Chroust obecný (babka).*

Májové když slunce svítí,
milo dětem v sadě dlíti;
ať se večer k zemi sklání,
zástup dětí nemá stání.
Kde z nich které, zpívá, běhá,
neb si vínek splítá.
Co to s nimi jak o závod
bzučí, vrčí, lítá?

Chrousti jsou to!
Nové jejich pokolení —
zlé to stromům nadělení!
Běda sadu, lesu, háji,
do něhož se chrousti dají.
Zvláště kde mladé doubí roste,
zlí jsou oni hosté;
v březovém též mládí
uhostí se rádi;
vrba chutné pro ně jídlo,
kaštan vítané jim sídlo.

Radosti jim dnešní přejme,
zítra však se do nich dejme!
Budťo z rána přispíšíme sobě,
aneb o polední teplé době,
když si na sluníčku
v útlém lupeníčku
pohodlně vyspávají,
s životem se rozžehnají!
Jak jen stromem zatřeseeme,
na koše jich odneseme.
Kachnám, vepřům, slepici,
chtivé chroustů jedlici,
na pochoutku hodíme,
ostatní pak spálíme. —

Odkud však se chrousti vzali?
Pod sněhem-li v zimě spali?
Kdo to ví, ať poví!
Slyšte: Chroustí samička
toť pečlivá jich matička.
Na stromech as měsíc žije,
potom do země se vryje;
tam hned žlutá snáší vajíčka.
Brzy vyleze však smutnička,
a než několik dní mine,
churaví a zhyne.
Z vajíček těch snesených
ponravy se vylíhají;
tyto tělem, žravostí
housenkám se podobají;
jsou však žlutobělavé,
spodem těla modravé.
Kořínky a zrní žerou,

před mrazem se pod zem derou,
a když z jara na sluníčku
mladému se daří oseníčku,
ke kořínkům výš zas vylézají.
Takto čtyři léta polím škodí,
každým rokem kůži svleknou, shodí.
Poslední však podzimek
přijde jim odpočinek:
hlouběji se ponoří,
v kukly pak se přetvoří.
V příštím na to lednu, únoru
živý chroustík vyjde z kuklového útvoru.
V březnu, dubnu ještě čeká,
neboť zima, mrazá ho leká;
posléz ve dny májové
z pod země se berou chroustové.
A tu v bystrém letu
kolem listí, květu,
na škodu jen světu
šumně život volný tráví;
ale brzká smrt je všeho zbaví.

102. Lilije.

Lilije jsou krásné zahradní květiny. Lodyha jejich vyrůstá z cibule a nese několik velikých květů, každý o šesti lupenech; uvnitř květu viděti šest prášníkův a pestík.

Jest mnoho druhů lilijí, avšak bílá jest ze všech nejkrásnější; líbí se nám nejvíce pro čistou bělost a příjemnou vůni. — Tulipán, kuchynská cibule a česnek uspořádáním květu podobají se liliji.

Lilije bílá, kvítko nebeské,
kdo tě zasívá pro oko lidské?

Lilije bílá, krásou slynoucí,
kdo tě odívá lepotou skvoucí?

Lilije bílá, vůni vydáváš,
od koho vonné dechy ty bráváš?

Lilije bílá, zálibo lidí,
jak tebe rádo mé oko vidí!

Lilije bílá, Bůh seslal tebe
dětkám za příklad se svého nebe.

103. Růže stolistá.

1. Rozvíjí se v sadě růže,
je to růže stolistá,
sluncečko jí dopomůže,
rozvíje se dočista.

2. Mine jaro, v parnu léta
růže zase odkvete;
bude po kráse té veta
jako po všem na světě.

3. Přijde zima; tu i s růže
také listí opadá,
ustele si zima lůžce,
pustá bude zahrada.

4. Tak hle, dítě, neostane
na růži než trní jen;
tak se mladosti tvé stane,
pomine, jak krátký sen.

5. Něco však i po mladosti
zachová svou cenu vždy:
mezměnná krása cnosti
potrvá až na věky.

104. Řepa.

Chudému nádeníkovi vyrostla v zahrádce tak
veliká řepa, že se jí každý divil. „Donesu ji

našemu panu hraběti,“ pravil nádeník; „těšivát ho, když si chudý člověk pole a zahrady dobře hledí.“ I donesl řepu na zámek. Hrabě pochválil jej za pilnost a za dobrou vůli, a daroval mu deset dukátů.

O tom dověděl se bohatý, ale velmi lakomý soused. I pomyslíl si: „Teď hned dovedu panu hraběti naše velké tele. Když dal za bídnou řepu deset dukátů, což teprv dostanu za krásné tele!“

I vedl tele na zámek a prosil pana hraběte, aby je přijal darem. Hrabě porozuměl hned, proč se dělá lakomý ten muž tak štedrým a nechtěl telete.

Rolník však neustával prositi, aby pan hrabě nepohrdal tím nepatrným dárkem. Konečně pravil moudrý pán: „Nuže tedy, protože mě nutíte, přijmu dar ten. Ale poněvadž jste tak štedrý, nesmím já býti skoupý. Daruji Vám něco na odslouženou, a to má mnohem větší cenu nežli Vaše tele.“

Po těch slovech dal užaslému dárci — velkou tu řepu, která lakotivému muži byla velmi dobře známa.

105. Lupení kapustové.

Pilná matka sázela v zahradě zeleninu všeho druhu. Jednoho dne řekla dcerušce: „Baruško, podívej se na malinká zrnečka vespod

lupenu kapustového! To jsou vajíčka, z těch se vylíhnou housenky. Ty by nám brzo všechno lupení požraly. Prohlédni dnes odpoledne všecky lupeny a rozmačkej vajíčka; tak zůstane kapusta naše pořád pěkně zelená a neporušená.“

Baruška si pomyslíla, že je na tu práci dosti času, a konečně zapomněla na ni dočista. Matka postonávajíc po nějaký čas, nepřicházela na zahradu. Když pak se zase pozdravila, vzala holčičku za ruku, vedla ji k záhonkům kapustovým — a hle! všecká kapusta byla od housenek obežrána, tak že z ní zbývaly jen stonky a žebra lupenů.

Dívka se velice ulekla a zastyděla.

Matka však pravila: „Co můžeš udělati dnes, neodkládej na zítřek.“

Ještě důležitější však naučení zaznamenáno jest na těchto ohlodaných lupenech, totiž:

*Kdo zlé záhy nepotlačí,
později naň nepostačí.*

106. Krtek.

Uprostřed zahrady stojí jabloň. Silné a husté kořeny rozkládá pod drnem. Tam je duto, mezi kořeny jest okrouhlá jeskyňka.

V jeskyňce leží krtek. Má černý kožíšek, hladký jako aksamit, a vězí v něm celý. Jen bílé nožky mu z něho čouhají a krátký ohonek. Maličká očka má zamhouřená a spí.

Okolo drnu je zrytá země. Záhonek táhne se vedle záhonku, všecky pilně zdělané. Jsou posázeny zeleninou. Na jednom roste hlávkový salát, na druhém cibule, na třetím řetkvička, na každém něco jiného. Mezi záhonky vinou se cestičky posypané říčním pískem a vroubené květinami. Žlutí červíčkové zavrtávají se od spodu do salátu, on vadne a hyne. Bílé, veliké ponravy s hnědými hlavičkami okusují kořínky cibulové. Housenky hlodají útlé kvítí a nazí plžové ožírají chutnou řetkvičku. Není snadno je vypuditi; ukřívají se, a jest jich veliké množství.

Krtek procitl; zbudil jej hlad. Rypáčkem čenichá na všecky strany. Otrěse kožíškem a leze průchodem vzhůru. Slídí pozorně, co se děje nad ním na zemi; zdali tam pěkně neboli prší, je-li noc nebo den? Cítí teplo. Úzkými štěrbinami se míhá sluneční světlo. Nahoře jest jasný den. To není krtkovi příhodná doba. Spustí se hlouběji a zvolí si jinou cestičku. Náhle zarazil se, čeká, natahuje rypáček a čichá červovinu. Namakal citlivým nosíčkem drobečky hlíny. Kterak se dostala do hluboké chodby? Nejspíš ji tam shodila žížala nebo ponrava. Vyslídil díрку: honem do ní rypáčkem. Ponrava ničeho netuší; než ho ucítí, již vězí v ostrých jeho zubech. Smlsal se; ryje dál okolo kořínků salátových. Tu chytí žlutého červa, tam žížalu, tu opět housenku podzemní. Všeliký hmyz utíká před ním, co jen stačí, a kroutí se hlinou, prchaje pod husté kořínky. Nic naplat, krtek nosíčkem vyčmouchá všecko, má velký hlad a zoubky jak jehly. Nedělá dlouhých okolků. „Proč ožíráte útlé kořínky, vy kazi-světi?“ Již je po výsledku; lup a chrup! a malý zločinec loučí se na vždy se životem.

Jest poledne. Krtek je nasycen, a země pálí slunečním horkem. I vrací se do skrýše pod jabloní; nezdá se, že by byl unaven. Vyhrne kopeček země, naslouchá — v zahradě ticho. Ulehne pod čerstvým kopečkem, natáhne údy a usne. Leží tam jako váleček.

Den se chýlí ke konci, nastává tma. Noční hmyz se budí, vylézá ze svých koutkův a pospíchá k zelenině, aby se nachroustal listí šťavnatého. Žížaly vylézají ze země, plži se plazí k salátu a k mladému zeli. Temná noc zakrývá jejich temné skutky. Krtek si pohovél pod kopečkem, otevře oči a znamená tmou. Vyhrne sypkou hlínu a již je venku. Běhá po záhonkách a bez milosti lapá hmyz. I myšku polapil; přistihl ji na řetkvi. — Ale již čas, aby se klidil; zahouklať na blízkou sova. Utíká, co může, do skrýše pod jabloní.

107. Chlapec a krtek.

<i>Krte, krte, krtečku!</i>	<i>Hochu, hochu, hošičku!</i>
<i>děláš mnoho kopečků:</i>	<i>ty se mylíš trošičku:</i>
<i>na zahradě, na pažitě,</i>	<i>já jen chodím na žížaly,</i>
<i>kazíš trávu, maříš kvítí,</i>	<i>aby škody nedělaly,</i>
<i>podrýváš jim kořínky!</i>	<i>nekazily bylinek.</i>

108. Dovtip se!

1. Dvanáct bratří, jeden při druhém a žádný na kraji. — Co je to?

2. Z kovu jsem a přece hořím, když se svým kmotrem hovořím. — Co je to?

3. Koruna bez hlavy — bez jazyka rozpráví; necítí, nežije, a srdce mu bije. — Co je to?

4. Chodím s chudým na robotu a kopu; nejím ani nepiji a přece nouze nemám. — Co je to?

5. Kdo jej spatří, nechť jej potlačí; kdo jej chce chovati, musí se varovati. Dáš-li mu masti, bude růsti; když naroste, bude krásti; všecko ti před očima požere, i z domu tě vypere. — Co je to?

6. Čtyři strany, dvě brány, na prostředku cupy dupy. — Co je to?

V.

Na poli a v lese.

109. Pozemky.

Kolem naší osady rozloženy jsou všeliké *pozemky*. Nejvíce tu vidíme *poli*. Mnohé pole bývá oráno. Oranému poli říká se *role*.

Pole od pole odděleno bývá *mezi*, která jest obyčejně porostlá travou. Na mezích bývají zapuštěny do země veliké kameny, *mezníky* řečené. Dle nich se poznává, kam až které pole dosahuje.

Luk lidé neorají, nýbrž vodou je zavlažují, aby na nich hojně trávy rostlo.

Po některých návrších rozkládají se *pastvíska*. Půda jejich se neore, leží *ladem*, a co na ní samo od sebe roste, spásá dobytek.

Které pole hospodář zůstavuje na rok bez orání, aby si půda odpočinula, to leží *úhorem*.

Zahrada je pozemek ohrazený, jehož půda zrývá se rýčem. V *zelníci* pěstují se kuchynské zeliny, ve *květníci* vzácné květiny, ve *vinohradě* víno.

Sad je pozemek vysázený stromovím. Ve kterém sadě rostou stromy ovocné, tomu říkají *sad ovocný* neboli *štěpnice*. V *lese* rostou stromy, jejichž dřevo bře

se na stavivo nebo palivo. Někde mají *libosad* či *park*, v němž pěstují stromy pro krásu.

Lesík mladý se stromy nejvíce listnatými jmenuje se *háj*; velikému, hustému a starému lesu říkáme *hvozd*.

Obora jest les ohrazený, ve kterém se chová lesní zvěř.

110. Žáby.

Jest teplý večer a ticho vůkol. Z rybníka pode vsí zazní hlas. Zakuňká žába, zakváká druhá, zaskřehotá třetí. Takto si zpívají při měsíčku. Nastane přestávka. Všecky mlčí, jen jedna se ozývá, má sólo. Po chvílce slyšeti dvojhlas, trojhlas, až náhle všecky zase z plných hrdel spustí.

Slunce vychází za lesem, ptactvo se budí, žáby se tiší. Každá jde po svých, slídí po snídání a lapá ospalý hmyz. Tu a tam na trtíně visí chumáč žabích vajíček. Jsou jako rosol, a každé má černé očko. Z toho se vylihne žabka. Podivně vypadá chudinka. Je to hlavička s ocáskem, jiného viděti není. Říkáme jí pulec. Hemží se jich ve vodě na tisíce, požívají červíky; ale ryby také mnoho pulců pochytají. — Za nedlouho dostávají zadní nožky; těmi plovouce si pomáhají. Již dovedou se štice lépe ukrýti. Znenáhla rozeznati lze na jejich těle hlavičku, hruď a břicho. I přední nožky jim vyrážejí jako poupátka. Ocásek se ztrácí; než vyrostou přední nožky, ztratí se celý. Z pulců staly se žáby. Jsou ještě malé, ale již vyskakují se starými z vody. Lapají mouchy, vyhřívají se na břehu výslunném.

Poděpřeny jsouce o přední nohy jako mladí psíkové, sedají na drně. Již ani ve vodě nespávají. Zalezou do skulin i do husté trávy, každá pro sebe. Nastává-li sucho, zalezou do vlhkých děr; po dešti všecky vylézají. Skáče jich po cestách, jako by jich bylo napršelo.

Samy neublíží nikomu, ale nepřátel mají mnoho. Proto se velice bojí. Nejvíce jich polapá čáp. I havran je stíhá. Postaví se k rybníku a krákorá: „Na krám, na krám!“ Uvěří-li mu žabka, je veta po ní.

Žáby mají sice po čtyřech nohách, ale kůže jejich není pokryta srstí. Krev jejich není tak teplá jako krev ssavců a ptáků; ruku naši chladí. Proto pravíme, že je studená. Žijí ve vodě i na suchu, voda i vzduch jsou jejich živly. Proto se jim říká oboživelníci.

111. *Bud' trpěliv!*

Stojí jabloň v širém poli, Pán Bůh sám ji pěstuje; každému, kdo přijde koli, ovoce své daruje. Ale žádný, kdo požívá, co mu jabloň podává, žádný stromu nezalívá, žádný neokopává. Divý nezveda přichází, holí jabloň ztrýznuje, tvrdý kámen na ni hází: jabloň — plod mu daruje.

Tak i ty bud' trpěliv, ke každému přivětiv, a to sobě pamatuj: I zlé dobrým odplacuj!

112. Třešeň.

Nedaleko vesnice je stráž posázená třešňovými stromy. Zima jedvá minula, stromy jsou ještě holé.

Široce se jejich větve nerozkládají, ale činí koše vysoké, nahoru silně zúžené. Kůra kmene jest hladká a šedá. Kde je rozpukána, prýští se z ní hustá, lep-kavá šťáva barvy narudlé. — Tamto uřezal sadař několik suchých větví; dřevo jejich je tvrdé a tmavo-hnědé.

Nastane teplé počasí, jarní déšť zahřeje kořeny ve chladné zemi ukryté, a na větvicích stromův ukazují se pupeny, které se rychle rozvíjejí. Blíží se květen, a každý strom na stráni podobá se veliké, krásné kytici — tak obsypán jest květem bělostným. Nově vypučelé, zelené listí sotva pro květ viděti.

Brzy dovědí se i včelky z vesnických úlův o této jarní pastvě. Zalétají sem hojně, sbírajíce na kvítkách med a pel.

Dlouho se třešeň nehonosi rouchem svátečním. Lupínky kvítkův opadávají, vítr si jimi pohrává a sype je na zelený trávník, který se prostírá pod stromy. Ale po každém kvítku zůstane na větvi malá, kulatá palička barvy zelené.

Mine několik dní, paličky jsou zvící hrášku, avšak zrůstají ještě dále, dokud se nezapalují. To se děje v červnu. Koncem toho měsíce dozrávají. Kde dříve těšil oko květ, tam rdí nebo černají se krásné třešně, občerstvující to lahůdka dítek i lidí dospělých.

A z čeho vznikl a vyrostl ten krásný, užitečný strom? Z kulaté dřevnaté pecky, která vězí v dužině třešňového plodu, chovajíc v sobě hořké jádro. Ale zdárněji prospívá strom, jestliže ruka sadařova útlé rostlinky se ujme a pečlivě ji pěstuje.

113. Dobré dívky.

„Buďte tiší a dobře se chovejte! Až se vrátím, uvidím, kdo byl hodnější,“ pravila matka k dětem, Vojtěchovi a Lidmile, odcházejíc na trh.

Za hodinu se vrátila, přinesla veliký kornout třešní a řekla: „Kdo byl hodnější, dostane třešni.“ Děti matku přivítaly a usmívaly se mlčky, ale žádné z nich neřeklo: „Já jsem hodnější.“

Matka opakovala svou otázku. Vojtěch pravil: „Lidmila byla hodnější; podívejte se, jaký kus punčochy upletla.“

„Ne, maminko, Vojtěch byl hodnější; učil se po ten všechn čas, a naučil se nazpaměť celé úloze školní; právě mi ji odříkával.“

„Oba jste rovně hodní, oba se rozdělte o třešně,“ pravila matka i byla z toho potěšena, že má poslušné a hodné dívky.

114. Lípa.

Krásný a všude u nás oblíbený strom jest lípa. Sází se netoliko na prázdné prostoře uprostřed tiché vesničky, ale i na širokých ulicích a v nádherném parku hluchého města.

Když letního času paprsky slunečné bývají nám obtížné, tu rádi hledáme ochrany ve stínu košaté lípy. — Nemohou-li vesničané pro polní

práce užiti chládku za dne, dostavují se aspoň pod večer pod lípy své, aby si po denním namáhání na sedátku odpočinuli. Nedělního odpoledne schází se celá ves pod lipami. Tu si vypravují susedé o svých příhodách, radí se o tom, co je tíží, a někdy se i vespolek povesejí. Proto nazvána může býti lípa stromem sousedským.

Nad nízkými vesnickými domky vyčnívají lípy, jako by jich střehly, a nejednou zabránily, že vzniklý požár dále se nešířil.

Jako přívětivá, pečlivá matička pohlíží lípa na svou dědinku. Jiné stromy dávno již odkvetly, než lípa květem se ozdobuje. Nehonosí se květem nádherným, ale libovonným, a jest i v tom příkladem dědince své, že jí lépe sluší skromná cnost než lichá nádhera.

Jak živo bývá na lípě, když kvete! Jakého tu hemžení a bzučení pilných včelek, které si odtud odnášejí hojnou zásobu sladké šťávy.

Lípa lidem neposkytuje sice lahůdek jako stromy ovocné, avšak přispívá jim ke zdraví. Z květu lipového připravuje se totiž prostičký lék, jehož se v domácnostech často užívá.

115. Neškodme stromům!

Z výstavného, lidnatého města do vsi tiché vede přímá cesta; podle ní z obou stran v pořadí sázeno je štěpné stromoví; v stínu zde se poutník ochladí, odpočine si a pohoví. Z jara, stromoví kdy v plném

květu, libou vůní člověk okřívá; ptactvo zde se zastavuje v letu, na ratolestech si pozpívá. A kdy v létě ovoce tu zraje, na štěpích kdy jablka se rdí; zdá se tady býti částka ráje, jehož anděl k dětem takto dí: „Přivykejte, děti, tomu, byste neškodily stromu; Pán Bůh sám jest jeho původce a chce, aby nesl ovoce.“

116. Obilí.

„Chléb náš vezdejší dej nám dnes,“ modlívá se k Bohu denně na tisíce lidí, a Pán Bůh, věčná láska, živí den ke dni lidstvo veškeré chlebem divotvorně připravovaným.

Na podzim vsévá rolník zrno žitné (režné) v půdu zdělanou. Zrnko v zemi nabubří vlhkostí a ruší se na pohled; ale v nitru jeho probouzí se přeútlá rostlinka k novému životu. Sotva počne žítí, již třeba jí potravy. S počátku vystačí jí potrava ta, která v zrnku samém jest obsažena. Ale rostlinka nechce zůstatí v temnotě podzemní, nýbrž dere se na světlo Boží, a k tomu má potřebí více posily. I pouští do země kořínky hnědé a teničké, pouští je dosti hluboko, aby hledaly nápoje živného ze země. Za nedlouho vyráží z každého zrnečka nahoru ouzký lísteček barvy začervenalé, i nabývá znaáhla víc a více zelenosti. Tu se podobají osetá pole hustým trávníkům. Roste-li osení příliš bujně, přiznává se, což novému zrůstu neškodí.

Nastane zima a zasype na dlouhý čas pole sněhem. Když pak opět vrátí se jaro toužebně očekávané, tu zhynou sice ty staré, slabé kořínky; ale místo nich vyroste mnoho jiných silnějších, které na všechny strany pod povrchem země se rozrůstají. A to jest

velmi dobře; neboť nyní má hnáti rostlina do vysokého stébla, sbírá tedy potravu, aby měla silnější oporu proti větrům. A jak podivuhodně je stéblo vytvořeno! Dutinu jeho přehrazuje několik kolének, ta se ukrývají ve spodině dlouhých, úzkých listů. Výš a výše musí vystupovati stéblem šťáva od kořene, aby se dostala do klasu, jenž strmí na nejvyšším konci stébla.

Veliký úkol vykonává klas; ale než ho dosáhne, projde příhod mnoho. Za útlého mládí skrývá se v listě, zavinit jsa v něm jako slabé nemluvnátko v teplé peřince. Lístek jej netoliko zahřívá i chrání, ale i koupe a napájí rosou a vlahou nastrádanou. Avšak ve stínu klas zůstati nesmí; co v něm má uzrání, to chce míti mnoho světla i tepla. Proto se klas metá a vymkne se posléze z lístku. Co klasem zoveme, složeno jest z přemnoha jednotlivých kvítečků. Ty se těsně k sobě tulí a jsou ve dvě řady rozděleny. Když žito kvete, tu třeba jest počasí pěkného, ježto by jinak zrna nevyspěla, a klasy by zůstaly bluché.

Jakmile klas dospívá, listy znenáhla vadnou a usychají, aby mu neubíraly posily z kořene vystupující. Posilou tou zrno znenáhla se nalévá a zvětšuje; jest s počátku měkké a sladké, a teprve parnem letním mění se sladká šťáva v látku moučnatou.

Zcela podobný život vede pšenice; jest však mnohem vyběravější, daříc se jen v půdě dobré. Žito a oves brává za vděk i půdou chudou.

117. Ječmen a pšenice.

Přimlowl se ječmen ku pšenici: „Pojďme tam, kde se zlato rodí, však se nám dobře k radosti hodí.“

Pšenička pravila: „Tobě, ječmeni, dlouhé jsou vousy a krátký rozum. Nač nám medle za zlatem jíti? Nechme je samo pro nás přijíti!“

118. Koroptev a křepelka.

I.

Na polích mezi obilím nalézáme tu a tam mělké důlky trochu slamou vystlaňé, a v nich 10 i 20 vajíček. To bývají hnízda křepelky a koroptví. Koroptev větší jest než křepelka.

Zobák obou je krátký, na konci trochu zahnutý; tři prsty do předu obrácené jsou částečně blankou spojeny, zadní pařát vklouben je výše. Takové nohy vhodné jsou ke hrabání.

Peří je rezavé, černými a bílými čárkami rozmanitě promíšené. Koroptev je na spodní straně těla popelavá.

Koroptve vyznamenávají se mírností, tichostí a snášlivostí. Četné rodiny spojují se u veliká hejna, hledajíce společně a svorně potravu, ježto záleží v rozličném zrní. V domácnosti však chovati se nemohou, protože milují svobodu nade všecko. Křepelky se tak dobře pospolu nesnášejí, ale snadněji krotnou.

Křepelka volává: pipipi! pipipi! čemuž se obyčejně říkává: pět peněz! anebo: pojdte žít! Volání koroptví zní: kyryk! kyryk! čemuž také říkájí: čtyři! čtyři!

II.

Obilí s pole bylo již sklizeno, chladný vítr vál přes holá strniska. Tu potkalo se několik křepelky s hejnem koroptví.

„Jak se vám daří, koroptve?“ tázaly se křepelky.

„Děkujeme, teď ještě snesitelně,“ zněla odpověď. „Sbíráme zrní, které při sklizni vypadalo, aneb i to, kterým se pole osívá. Nouze jsme posud nepocítily.“

„Ale jak bude, až půda zmrzne? Potom si těžko nějaké zrnečko vyhrabete!“

„Inu, potom budeme hledat bobulí; také budou voziti hospodáři mrvu na pole, a ta není zcela bez zrní.“

„To vám poskytne málo potravy,“ namítaly křepelky; „a kterak si pomůžete, až sníh vysoko zemi pokryje?“

„Hm, hm, na to jsme dosud nepomyslyly. Avšak jsme dosti tučné a tak dovedeme i trochu hladu trpěti.“

„Ó, hlad je těžká věc,“ přejaly jim řeč křepelky, „a že na vás v zimě hlad přijde, jest jisto. Bude-li zima tuhá, zahynete!“

„Jakáž pomoc,“ odpověděly koroptve, „když nevíme, jak bychom se zachránily.“

„Poradíme vám,“ zvolaly křepelky. „Vydáme se brzo na cestu; poletí nás mnoho, poletíme daleko, až za moře, do krajín krásných, kde údy zimou nekřehnou, a kde ptáčekové stále hojnost potravy nalézají. Přidejte se k nám!“

Koroptve se rozmýšlely. Po chvílce nejstarší z nich odpovíděla: „Zde jsme se zrodily, zde i zůstaneme. Možná, že v jiných zemích ptáčekové snadněji se živí, ale nejsou tam nepochybně také samé radosti bez obtíží. K tomu ta daleká cesta; neumíme dobře létat!“

„Vždyť my také výborně nelítáme,“ přemlouvaly je křepelky, „a přece myslíme, že cestu vykonáme. Vám by se to také zdařilo.“

Koroptve však nedaly se přemluvíti.

Nedlouho potom sletěly se křepelky z celého okolí a vydaly se na cestu: Sletělo se jich mnoho, a čím dále letěly, tím více jich přibývalo, až konečně jich bylo množství nesčíslné. Ale právě to jim bylo záhubou. Táhli za nimi rozliční draví ptáci a pohubili jich přemnoho. Ještě více pochytili jich lidé. Měli s nimi snadnou práci. Křepelky letěly nízko a tak hustě, že je lidé mohli tlouci holemi. V rozestřených sítích uvázlo jich na tisíce. Které unikly těchto osidel, klesaly mdlobou, unavením, a padaly buď na zem nebo do moře.

Z celé rodiny křepelk, které na podzim koroptve ke stěhování přemlouvaly, vrátila se v květnu jedinká, aby vypravovala koroptvím o přestálých svízeliích.

119. Křepelka na podzim.

Křepelenka křepelala,

drobné děti svolávala:

„Křepelátka, drobné děti,

kam se s vámi mám poděti?

Lidé louky pokosili

a mandele odvozili.

Ještě jeden mandel stojí,

i na ten sedlák se strojť.

Za Dunajem krásné pole,

tam půjdeme, děti moje!“

120. Skřivan.

Skřivánek jest o málo větší než vrabec. Pěknými barvami v oděvu se nehonosí; peří jeho je svrchu těla hnědé do šeda, vespod světlejší. Ani hnízdečku jeho nikdo se nediví; je bez úpravy uděláno ze stébel travních po poli nasbíraných, a ne příliš pečlivě ukryto v některém důlku mezi obilím.

A přece jest nám skřivánek ptáčkem velmi milým. Přilétaje k nám záhy z jara, potěšuje nás líbezným prozpěvováním. Do veliké výše se vznáší, tak že se podobá, jako by se zpěv jeho ozýval s oblak.

Skřivan se živí hmyzem, červy a zrním. Mladé má dvakráte do roka, obyčejně po čtyřech, někdy také pět i šest. A přece nikde není skřivanů mnoho, neboť mají mnoho nepřátel. Lasice, tchoř, ježek vyhledávají hnízda skřivánčí a požírají v nich vejce i mláďata. Ještě více pohubí jich ptáčníci, kteří je chytají a lahůdkářům prodávají. To však by se děti nemělo, poněvadž skřivanci nás nejen obveselují, nýbrž nám také prospívají, hubíce škodlivý hmyz.

121. Skřivánek za jitra.

Co tě, skřivánku, ze sna budí? Co tě tak časně z lůžka pudí? Ještě slunečko za horou dlí, ještě hoví si dobrý i zlý. Koho tak vroucně zpěvem

*slavíš? Kam se ubíráš? Kde se stavíš? Ach, ty se
tratlíš mému zraku, již tebe vidím jen ve mraku.
Ptáčku milý, jen vzhůru se nes nad pole, stráně,
města i ves. Výchť a výšť k obloze spěj a zpěvem
Tvůrci pochvalu vzdej!*

122. Jehňátko a ptáček.

1. Pásly se ovečky, jehňátko spolu,
vesele pásly se v zeleném dolu.
2. Ptáček sem přiletěl a jim tu praví,
pro svá že mladátka hnízdečko staví.
3. „Malounko vlny mi na hnízdo dejte;
by bylo měkounké, trošinku přejte!“
4. Jehňátko srdečka přívětivého
řeklo mu: „Vezmi si z kožíšku mého.
5. Vezmi, co potřeba, kolik ti milo,
aby těm mladátkům teplounko bylo!“
6. Zobáčkem ptáček již vlnu si střádá,
pro mladé ptáčky ji uměle skládá.

123. Žízňivá vrána.

*Vrána velmi žízňivá nalezla džbán, v němž
bylo trochu vody. Ale džbán byl hluboký, a vrána
nemohla se k vodě dostat. Nejprvé pokoušela se
o to, aby džbán převrhla. Když se jí to nedařilo,*

házela do džbánu kaménky, jichž tu leželo hojně. Nebyla bez namáhání práce ta, ale vrána dosáhla přece toho, že voda povystoupila až po samý kraj; tu bylo vráně snadno napítí se a žízeň uhasiti.

124. Louka.

Na zelené louce kvítí ve všech barvách vykvétá; a když slunce ráno svítí, rosou louka posetá v lesku perlovém se třpytí. Bůh, jenž tolik živí brouků, ptactvo peřím odívá, květovaným tuto louku kobercem též přikrývá. Když tak sličně polní kvítí šatí Pán Bůh v jarní čas: jak by neměl přiodíti, milé dítky, také vás! Jak by neměl náviděti vás ten Otec pečlivý! Však jste Jeho drahé děti, a On o vás dobře ví. Nenaříkejte, vy chudí! Bůh vám dobrodince vzbudí.

125. Pestré kvítí.

1. *Jaro je zde, slunce mile svítí,
louku zdobí všude pestré kvítí.*
2. *Dítky, aby matce vínek vily
z kvítí pestrého, již na luh plíí.*
3. *Děvče vínek na obrázek věší,
matka kvítí pestrému se těší.*
4. *Pestré kvítí švarný motýl hledá,
na něm také pilná včela sedá.*

5. *Pestré kvítí, radujem' se tobě,
škoda jen, že v krátké zhynesš době!*
6. *Brzo j mou se tebe srpy žítí,
veta bude po všem pestrém kvítí!*
7. *Pestrým kvítím zdobme svoje hlavy,
ale více ještě ctnými mravy!*

126. Cesty.

Aneška bydlela na konci vesnice. Chtěla jíti k tetě, která měla obydlí své v panské hájovně nedaleko lesa. I zaměřila si tam přímo po louce. Ale muž jeden, který tu stál, volal na ni řka: „Děvčátko, tudy se nechodí. Vidiš, tuto vpravo je cesta, kudy se může choditi, a zde vlevo cesta, kudy vozy jezdí. Vol si pěšinu neb cestu vozovou, ale po louce nechod!“

Aneška poslechla. Dala se úzkou pěšinou mezi poli. Leckde tu byl dolík nebo kamení aneb i trní vedle samé stezky, která k pohodlné chůzi upravena nebyla. Ale za malou chvílku dostala se na pěšinu rovnou, kde po obou stranách vysázeny byly ovocné stromy. Po chodníku tom snadně se Anešce kráčelo. Křížem přes chodník vedla cesta široká i pevná čili silná; po té Aneška viděla vozy, any s těžkým nákladem jedou. Po obou stranách té široké cesty byly vyrovnány hromádky tvrdého, tlučeného kamení. (Jak se jmenuje taková cesta?) — Krácejíc po pěšině dál, dostala se Aneška k potoku hlubokému, ale skoro vyschlému. Přešla přes něj po dvou širokých kládách. Ale na silnici udělána byla přes potok řádná cesta ze mnoha trámů tak položených, aby i těžké vozy tudy jeti mohly.

Další cesta vedla ještě jednou přes potok. Teď tu nebylo ani lávky, ani mostu. Aneška přešla po velikých kamenech z vody vyčnívajících. Ale stávalo se někdy, že lidé, aby tudy přešli, po kotníky ano i po kolena vodou se brodili.

Úkoly. Která cesta jmenuje se pěšina čili stezka? která silnice? — Co jest brod? co lávka? most?

127. Dítka a cizinec.

Jan, Bartoš a Karel hráli si u cesty. I spatřili pocestného, an se k nim blíží. Jan i Karel smekli a pozdravili jej. Ale Bartoš ani nesmekl ani nepozdravil.

Cizinec dítkám poděkoval, usmíval se na ně a dal se s nimi do řeči.

Bartoš ani nepromluvil, jen se zaškaredil a něco zamumlal. Ale Karel a Jan hleděli cizinci do očí, slušně mu odpovídali, ano i jeho se tázali, kam jde.

Odpověděl jim, že hodlá do sousedního města, ale že neví, která cesta byla by nejbližší. „To je nesnadno odtud okázati,“ pravil Karel. Ale Jan nerozmýšleje se řekl: „Dovedu Vás až na místo, odkud nezbloudíte.“

128. Pramen a potok.

Když Aneška přišla do hájovny k tetě, byl právě doma také strýček hajný. Aneška zmínila se, že by ráda věděla, kde se začíná ten potok, přes který dva-

kráte byla přešla. Strýček nabídl se, že ji třeba hned v ta místa dovede. I vzal také dcerušku svou Stázku s sebou.

Šli pěšínami a cestami vozovými, až se dostali do lesa. Tu si dívky trochu odpočinuly.

Potom stoupalo se stezkou dál a dále a zároveň výš a výše. Pojednou zvolala Stáza: „Jé, zde je mokro!“

A skutečně rozkládalo se tu před nimi široké místo travnaté, kde pro mokro nebylo možná ani pokročiti.

Ale otec Stázin vedl dítky stranou kolem této mokřiny; po chvílce pak zastaviv se pravil: „Nu, co zde spatřujete?“

„Hlubinku, která je plna vody,“ zvolaly obě dívky.

„A jiného nic?“ tázal se hajný.

„Ach ano,“ odpověděla Aneška. „Voda ta na jedné straně jako po žlábkou odtéká.“

Hajný pak doložil: „Voda v této hlubince z nitra země se prýští čili vyvívá. Místu tomu říkáme *zřídlo* čili *zdroj* nebo také *vývařisko*. Voda pak, jež z vývařiska úzkou stružkou odtéká, jmenuje se *pramen*. Půjdeme nyní po prameni, abychom zvěděli, kam se ubírá.“

I šli. A jako prvé byli stoupali výš a výše, tak sestupovali teď níž a níže. Pramen vrouben byl po obou stranách travou a kvítím, zvláště pomněnkami.

Za nedlouho spatřily dívky, kterak ku prameni prvnímu z jiné strany přibyl ještě druhý a brzy potom třetí.

Všecky tři prameny tekly nyní touž cestou, ale měly již potřebí úžlabí širšího.

„Teď stal se z pramene *potok*,“ poučoval dívky jejich průvodce. „Vrchem dotýká se voda dvou břehů. Postavte se obličejem v tu stranu, kam potok teče; po pravé ruce máte *břeh pravý*, po levé ruce *levý*.“

Stázin otec změřil ještě holí, jak je potok široký a jak hluboký.

Na konec pak doložil: „Tři hodiny cesty odtud vlévá se potok tento do *řeky*. Ta jest mnohem širší a hlubší než potok. Kde potok se vlévá do řeky, tam jest *ústí*.“

Úkoly. Je-li u nás nějaká studánka? Kde? Kam odtéká její voda? Které prameny nebo potoky tekou naší krajinou? Který z nich jest největší? Má-li jméno a které? Co jest na jeho pravém břehu a co na levém? (Zdali nějaký les, vrch, mlýn? a t. d.)

129. *Potůček.*

„Potůčku můj, jak to je,
že si nedáš pokoje?
Běžíš celou noc a den,
nikdy nejsi unaven.
Kdo pak ti to poručil?
kdo tě tomu naučil?“ —
„S čistým pískem ve běhu,
s květinami na břehu
pořád pěkný hovor mám,
s nimi velmi rád si hrám;
a ty tiché rybičky,
to jsou moje družičky.

*A tak běžím od zdroje,
nežádám si pokoje;
běžím celou noc a den,
nikdy nejsem unaven.
To mi Pán Bůh poručil,
tomu On mě naučil.“*

130. U potoka.

1. Spadla včela do potoka,
vítr o tom zašeptal,
a tu stromek nemeškaje
lísteček jí odeslal.
2. Po lístečku vítr hbitě
včelu na břeh dopravil,
a ji, by se osušila,
na výsluní postavil.
3. Včelka bzučí díky větru.
„I jen toho, včelko, nech,
vždyť to byla práce hravá,
daleko-li pak je břeh!“
4. Včelka bzučí díky stromu.
„I nech toho, včelko má,
že ti stromek lístek hodil,
tohoť ani nepozná.“
5. A tak oba ku pomoci
rádi včelce přispěli,
ale za tu pomoc díků
od ní přijmout nechtěli.

131. Ryby.

Ryba velice se rozeznává od těch zvířat, která jsme dosud poznali. Živa jest ve vodě, plove v ní rychle a nikdy sama z vody nevychází. Pes, kočka a jiné podobné zvíře utonulo by, kdybychom je dlouho drželi pod vodou; ale ryba lekne, zůstane-li delší čas na suchu.

Ryba nepotřebuje noh; pluje ploutvemi a dýchá žábrami, které jsou skryty pod skřelemi hned za hlavou.

Rybí tělo bývá podlouhlé, na bocích zplotštělé, uprostřed široké; ku hlavě a ocasu se úží. Není pokryto ani srstí ani peřím, ale šupinami.

Ryby žijí v řekách, v potocích, v rybnících i v moři. V našich vodách zdržuje se kapr, karas, okoun, pstruh, úhoř, štika.

Rybáři lovívají ryby do sítí nebo je chytají na udice.

Kdo rybu pojídá, buď pozoren, protože je v ní mnoho dlouhých, tenkých kostiček, jimiž by se mohl udávití.

132. Kapr.

Kapři žijí v řekách a rybnících.

Na těle kapřím rozeznáváme hlavu, trup bez krku, ocas a ploutve. Tělo je z kostí, masa a červené, studené krve; pokryto je šupinami.

Mezi hlavou a trupem má kapr kosti obloukovité, na kterých upevněno je zvláštní kožnaté třepení; to

jsou žábry. Pokryty jsou pokličkami, které se jmenují skřele.

Ústy nabírá kapr vodu se vzduchem; vypouští ji do žaber, kamž i krev po tenkých žilkách přichází, aby se občerstvila. Štěrbinou za zadní skřelí vytéká voda opět ven. Takto dýchá kapr žábrami, kdežto ssavci a ptáci dýchají plicemi. Kapr žije toliko ve vodě, jest ryba.

Hned za skřelemi viděti dvě ploutví hrudních, za těmi vespod těla jsou ploutve břišní. Kromě toho má kapr ještě širokou ploutev hřbetní, srpovitě vykrojenou ploutev ocasní a malou ploutev zadní blízko ocasu. Ploutve jsou trochu načervenalé a skládají se téměř naskrze z ohebných paprsků potažených měkkou blanou.

Kapři se chovají a loví pro chutné maso. Sami si hledají ve vodě všeliký vodní hmyz, ponravu a červy. Krmiti se mohou chlebem, vařenými brambory, mlátem a jinými věcmi.

133. Nespokojená rybička.

Maličká rybička sobě stěžovala: „Proč nejsem jak jiné? Proč jsem pořád malá? Ráda bych já byla, jako ryby velké.“ Takto vedla nářek ve voděnce mělké. Tu jednou rybička jako malé dítě s velkou rybou vplula do rybářské sítě. Maličká proklouzla, velkou rybář lapil, na břeh ji vytáhl a s ní na trh kvapil. Když rybička vidí, jak je velká v síti, praví: „Přec je dobře někdy malý býti.“

134. Vděčná dcera.

U lesa kvetly na jaře jahody. Anna o nich věděla; i těšila se, že do léta zčervenají. Jahody dozrály. Anna jich okusila, i byly velmi chutné. Pojednou si vzpomněla na rodiče a pravila sama k sobě: „Mojí milí rodiče mě živí, dávají mi šaty, knížky a všecko, čehokoli potřebuji. Kéž bych se jim také něčím mohla zavděčiti! Snad jim učiním radost, natrhám-li jim těch těch jahod.“

Natrhala tedy jahod, navázala z nich dvě kytky a s radostí domů chvátala.

Rodičům byly jahody vděk, a těšili se z toho, že dcera na ně pamatovala.

135. V lese.

Jak milo v háji dlíti
za vedra v letní den!
Tu srdce radost cítí,
a duch sní rajský sen.
Do chladných lesa stínů
zve každé větve list,
a mech — ten k odpočínu
do stinných volá míst.

Tu srn, tam jelen skáče,
svůj volný slaví ples,
tu zas se houpá ptáče
a zpívá, až zní les;
a větrík šeptem věje,
slyš, srdce zaplesá,
to všecko sladce pje:
Pojď jenom do lesa!

136. Veverka.

Bohušův otec byl myslivcem a chodil každého dne do lesa. Jednoho dne odpoledne vzal synka svého s sebou. Když ušli hodný kus cesty, usedli mezi vysokými smrky a jedlemi na mech. Bylo v něm mnoho opadalého jehličí.

Že Bohuš byl unaven, chtělo se mu jísti; proto s radostí sáhl po krajíci chleba s máslem, který otec pro něj doma do brašny vložil.

Na chvíli umkli a seděli tiše. Vůkol nich také bylo ticho.

Pojednou zaslechli nad sebou divné lupání, jako by někdo tenká dřívka olamoval. Při tom jim padalo něco na šat.

„Co to?“ tázal se Bohuš. Popatřili blíže a poznali šupiny z oloupané šišky.

„To dělá veverka,“ potichu pravil lesník; „sedí tu nepochybně nad námi na borovici.“

Vstali tiše, pohlédli vzhůru a spatřili skutečně veverku, ana sedíc na zadních nožkách, předními pazourky šišku drží a hbitě ji otácejíc, ostrými zoubky šupinu po šupině olupuje a odhazuje.

„Proč to dělá veverka?“ tázal se hošík.

„V šišce jsou seménka,“ poučoval otec, „a ta veverce chutnají. Chce-li je dostati, musí šupiny oloupati. Ráda také veverka louská bukvice a lískové ořechy.“

Zatím veverka zvětrila hovor, a hop! již byla za kmenem, tak že jí z té strany, kde Bohuš stál, viděti nebylo. Za několik okamžení seděla již na nejvyšším vršku. Tu zatleskal Bohuš rukama, a veverka, chtěc míti

od lidí pokoj, sběhne hbitě až na samý kraj tenké větvice, skočí odtud na větev blízkého stromu, potom na druhý strom i na třetí a zmizí v husté roštině.

„Ta umí lézti a skákati!“ diví se Bohuš.

„Ovšem“, dotvrzoval otec; „v tom se jí tak snadno jiné zvíře nevyrovná. Avšak podívej se,“ pravil dále, vzhůru prstem ukázav, „co vidíš tamto na stromě?“

„Nepochybně je to hnízdo nějakého velkého ptáka,“ hádal Bohuš.

„Bylo to hnízdo kavčí,“ doložil otec; „ale kavky již dávno je opustily, a nyní si je osvojila veverka. Ta však není tak skromná, aby na jednom hnízdě přestala; mívá aspoň čtvero hnízd. Dílem zdědí je po ptáčích, dílem si je snese z roztrhaných ptačích hnízd. V některých jen chvílkami si hová, v některých se ukrývá času nočního, nebo když je nepohoda. Má také hnízda taková, kde stele postýlku svým mláďatům, a jiná posléz, kde zimu tráví. Zimní příbytky bývají obyčejně v hlubokých dutinách stromů.“

„Kéž bych měl malou veverku!“ projevil přání chlapec.

„Opatřím ti nějakou,“ sliboval otec. „Veverka je zvířátko čistotné; neboť majíc jen trochu pokdy, líže a čistí se neustále. Avšak kdo veverku živí, hled' si jí bečlivě, aby nepošla. Dokud veverka nedovede louskatí oříšků, krmí se mlékem a houskou; sladké mandle žere ráda, ale hořkou mandlí otráví se.“

„A jak se veverka vyživuje v lese zimního času?“ tázal se ještě hošík.

„Tu chodí do svých sýpek čili spížiren (zásobáren),“ usmál se otec.

„Jak tomu mám rozuměti?“ vyzvídal syn.

„Dutiny ve stromech, pod kořeny, pod kamením nebo roštím a díry v zemi jsou zásobárny veverčiny. Do těch, pomýšlejíc na zimní nepohodu, včas sobě snáší potravu všelikou, jako: šišky, ořechy, pupeny, výhonky, zrní, hříby, borůvky, brusinky. To vše snáší si za dne, neboť v noci nejraději odpočívá.“

137. Kocourek a veverka.

Ondy v dobré hodině našel mourek, mladičkový kocourek, ořech v šupině. K mlsání nelíný, kousne do šupiny a hned ořech odhodí, a to zlostně prohodí: „Fí, to hořké jako jed, to mi se nehodí za oběd.“

Po rozmrzelém kocourku ořech našla veverka; a ta čiperka hned jej bere do pazourků, kousne, šupinu olouπά, kousne do skořápky, až to chroupá.

„Co to? — Kámen? — Kámen těžší bývá; anebo ten tvrdý výlupek ještě něco v sobě skrývá, a to mi snad bude vděk. Lehký jest a zdá se dutý. Mám se dáti odstrašiti hořkou šupinou a tvrdou skořepinou? Nač bych měla zoubek zdravý? Co v něm vězí, zkusím na krátce, s chutí dám se do práce.“

Vesele to veveriče praví; louskne, opět louskne, a hle, chutné jaderko vylouskne.

138. Vlk a veverka.

Veverka skákala s větvice na větvi i spadla přímo na spícího vlka. Vlk vyskočil a chtěl ji sežrati. Veverka však prosila, aby ji pustil.

Vlk pravil: „Nu dobře, pustím tě, ale pověz mi, proč vy veverky jste tak veselé? Mně je pořád smutno, a vy tam nahoře jen hrajete a skáčete.“

Veverka odpověděla: „Pustíš-li mě dříve na strom, povím ti to; teď se bojím.“

Vlk ji pustil, veverka vyskočila na strom a odtud volala: „Tobě je proto smutno, že jsi zlý. Zloba ti užívá srdce. My veverky jsme proto vesely, že nikomu nic zlého neděláme.“

139. *Medvěd polapil zloděje.*

Pozdě večer přišel medvěďár s medvědem do vesnice a v hospodě požádal za nocleh.

Hospodskému zbyl prázdný chlév po velikém krmném vepři, jež právě prodal. Tam zavřeli teď medvěda.

Ale vepře vyhlídl si již dávno zloděj ze sousední dědiny, že jej příležitostě ukrade.

I vplížil se za tmavé noci tiše do dvora a bral se opatrně k zavřenému chlévu. Měl za to, že tam vepře jistě najde. Otvírá zlehka a hmatá všude po vepři. Ale náhle se cítí ve drápech zvířete strašlivého, které hrozně mumlajíc, zuby do něho zatíná. Bídník křičí úzkostně, volaje pronikavě, aby mu přispěli na pomoc.

I sběhli se kvapem kde kdo z domu a divili se nemálo, že zloděj tak nenadále se polapil. Pomáhali mu sice všemožně, ale ne bez obtíže vyprostili jej ze drápů medvěďích.

A když zloděj z ran poněkud se vyléčil, byl odevzdán soudu.

140. Liška.

Myslivci mnoho vypravují o liščí chytrosti a úskočnosti. Známé jest přísloví: *Lišky dvakrát neošidíš*. O chytrém, podvodném člověku se říká: *Je to lišák! Je liškou podšitý*.

V lesnatých krajinách mívá liška za obydlí doupata s několika východy. Některá liška vyhledá si útulek ve skalní rozsedlině. Někdy podaří se lišce vypuditi jezevce z doupěte a tam se ubytovati.

V noci vychází na lup; dává mladé srnky, zajíce, králíky a lesní pernatou zvěř. Nečije-li nebezpečí, aneb má-li hlad, přichází také až do selských statků a dává drůbež. V nouzi za vděk bere myšmi, krtky, červy, ještěrkami, ano i sladkým ovocem. Dostane-li se do kurníka, podává více, než spotřebuje. Co nemůže sežrati, odnáší a zahrabává na bezpečném místě.

Liška jest postavou velmi podobna psu. I skolení její se podobá štěkotu psímu. Hlava prodlužuje se v ostrý čenich. Ohon má chvostnatý; při chůzi vleče jej po zemi, běží-li, nese jej přímo vztyčený. Barvy jest liška rezavé čili červeně hnědé, někdy světlejší, někdy tmavější. Hrdlo a pysky má bílé, hrudť popelavou; uši a nohy jsou na konci černé.

Dravostí nadělá liška mnoho škody; proto ji chytají do železných pastí aneb jinak jí nástrahy činí. Z kůže liščí vydělává se pěkná, vzácná kožišina.

141. Liška i kachna.

Liška: „Kmotříčko, kačičko! proč tak daleko ploveš po rybníce? Mé oko tebe nevidí více; chci se na něco ptáti, ach sama musím na břehu státi.“

Kachna: „Ó paní liško! chytrá Vy jste, sama si pomoci vizte! Sama jste opatrná, má rada je chatrná.“

Proč asi kachna při té náhodě zůstala daleko na vodě?

142. Kozel a liška.

Kozel a liška skočili do studně, aby žízeň ukojili. Když se napili, seznali, že ven nemohou.

„Vím, kterak si pomůžeme,“ pravila po chvíli liška. „Postav se na zadní nohy, předníma nohama opři se o zeď, a já po tvých zádech vylezu. Až budu nahoře, i tobě po nějaké pomoci se ohlédnu.“ — Kozel učinil lišce po vůli. Ale jakmile se liška dostala na svobodu, odběhla, jako by ji někdo honil, a po kozlu ve studni ani se neohlédla.

143. Vrána a liška.

Na vysokém dubě
sýrec držíc v hubě
paní vrána seděla,
sýr ten snísti hleděla.

V tom jej liška ucítivši,
honem z doupy spěchala
a se k vráně přiblíživši,
lichotivě začala:

„Jak jsi pěkná, sestro zlatá,
jak jsi všecka pěknounká!
Žlutá, modrá, kropenatá,
červená i bělounká!

Kdybys hlas jak peří měla,
věz, to bych ti věřit chtěla,
že's ty nejpěknější ptáček,
v lesích našich ohniváček.“

Vrána, již ta marná chvála
pravdivou se býti zdála,
chutě zazpívati chtěla,
sýrec z huby pustila,
jejžto liška uchopila,
takto k vráně pravila:

„Ne tvůj, bloude, hlas a peří,
ale sýr mi libě voní!

Pochlebníku kdo co věří,
věz, že pozdě bycha honí;
podruhé ty, majíc sýra,
střež se lišky hůř než výra!“

144. O zajíci.

Jaroš a Prokop jdou polem. Zastaví se u zoraného úhoru. „Pohleď,“ praví Jaroš, „vidíš-li cosi hned na kraji té brázdy, která vede asi prostředkem pole?“ Prokop neznamená ničeho; teprve když bystřeji popatří, zpozoruje zajíce, an příkrčen jsa k záhonu, v brázdě odpočívá. Barva srsti zaječí neliší se mnoho od hlinité půdy zemské. — Prokop zatleskav rukama zvolal: „Ušáčku, ušáčku!“ A zajíc mžikem se vzchopil a uháněl jako zplašený ke blízkému lesu. Za chvílku byl chlapcům s očí. Ale když přišli domů, viděli opět zajíce, a to zastřeleného.

„Nyní si jej dobře prohlédneme,“ pravili hoši.

„Já jsem mu dobře přišel na jméno, když jsem naň volal: Ušáčku!“ podotkl Prokop. „Mát uši delší než hlavu. To asi dobře slyší.“

„A zadní nohy jsou mnohem delší nežli přední,“ pravil Jaroš, „proto jest mu snadno dělati hupky.“

„Za to se mu špatně utíká s vrchu dolů; jistě se několikrát při tom převalí, nemůže-li jinou cestou,“ mínil Prokop.

„Spočítejme mu prsty na nohách!“ vybízel Jaroš. „Hle, má jich na předních nohách po pěti, na zadních po čtyřech.“

„Podívejme se mu také na zuby!“ dí Prokop. „Vidíš, přední jsou podoby dlátovité, tedy hlodací jako veverčí, jen že má v horní čelisti za zuby hlodacími z každé strany ještě jeden menší zub. Má tedy v horní čelisti čtyři a v dolní dva přední zuby. Stoliček jest nahoře dvakrát po šesti, dole dvakrát po pěti.“

Potom pravil opět Jaroš: „Je ten zajíc přece jen mnohem větší než veverka.“

„To si myslím,“ přisvědčoval Prokop, „ale ocásek jeho je tak kratičký, že nestojí ani za řeč.“

Co si tak hoši zajíce prohlíželi, přistoupil k nim starší jejich bratr Vojtěch a tázal se jich: „Víte-li, jak zajíc žije?“

„Nemnoho jsme o něm slyšeli,“ odpověděli chlapci. „Rádi bychom zvěděli více.“

„Tedy vám zkrátka něco povím,“ dí Vojtěch a jal se vypravovati:

„Zajíc přebývá v lese, kdež mívá za lůžko mělký důlek. Z lesa vybíhá noční dobou do polí a popásá se na zeleném osení, na jeteli a na lučení zelném i řepovém. Nestará se čtverák o to, bude-li to hospodářům vhod čili nic. Po dobré hostině bývají zajíci na poli dovádíví. Skáčí a pankují čili na zadních nožkách sedí, metají kozelce a povalují se v obilí. Tím se dělá škoda.“

Rolníci dávají na pole hastroše, aby zajíce zstrašili. Více však bojí se zajíci psího štěkotu. Utíká-li zajíc před chrtem, častěji mu zakličkuje, to jest začne utíkatí na opačnou stranu. Pes nemoha tak rychle se obrátiti, opozdí se, a zajíci někdy se podaří, že takovýmto způsobem se zachová.

Nežli zajíc vběhne do lože, dělá skoky sem a tam, aby psi, hledající ho, ztratili stopu.

Velikým nepřítelem zajíců jest lišák a někteří velicí ptáci, jako výr, orel a podobní.

Za léto ztuční zajíc dobrou pastvou a před zimou zhoustne mu kožich.

Počátkem zimy bývají na zajíce hony.

Postřílení zajíci se prodávají. Maso zaječí jídá se, a také kožich není bez ceny. Ze srsti dělává se plst na klobouky.

Myslivci rádi se zabývají zajícem, a v myslivecké řeči dali částem těla jeho zvláštní jména. Očím přezděli světla, uším sluchy, nohám běhy, ocásku píрко, krvi barva.“

145. Chytrý kos.

Když po tuhé zimě nastává opět jaro, jak se tu pole i les mění! Všecko se odívá v čerstvé, zelené roucho, všude jest nový, čilý život. Vstoupíme-li do lesa, ze všech stran ozývá se veselý zpěv ptactva.

Ve všeobecném zpěvu rozléhá se časem zvučný hlas, nade všecky ostatní vynikající. Je to líbezný zpěv drozda a jeho bratra kosa.

Kdo by neznal kosa? Něco větší jest než skřivánek. Peří na celém těle má černé, zobák žlutý, a žlutým kroužkem obroubeno jest i oko jeho. Požírá hmyz a červy, avšak sladké bobule zvláštní jsou mu lahůdkou.

Kos volí sobě nízké, husté mlázi za obydlí. Hnízdo pěkné dělá si z mechu a z proutkův; uvnitř je tence vylepeno hlinou a náležitě vyhlazeno. Jest hezky teplé. Tepla mu je třeba, ježto mívá kos již časně z jara vajíčka, když bývají v noci ještě mrazy. Vajíček mívá až i šest; jsou modrozelená, černě kropenatá. Za 16 dní vylézají z nich mláďata.

Kos hnízdí na zemi nebo jen v nepatrné výšce na nízkém stromku. Slídívá liška snadno hnízdo vypátrá, rodině kosově hrozí nebezpečí. Uvidí lišku, kos hned spustí jedno křídlo, děláje jako by bylo přelomeno. S větve skočí na zem a vede si, jako by byl kulhavý.

Liška s něho očí nespouští, těšíc se na jistou kořist; neboť si myslí, že jí ochromené ptáče ujítí nemůže.

Kos pokulhávaje houštím, od hnízda se vzdaluje; liška opatrně za ním se plazí. Výborně provádí kos úlohu kulhavého, že by i člověk vida, kterak se belhá, dostal chuť jej chytati. Daleko od hnízda již kos odkulhal, a liška pořáde za ním; urychlí-li ona kroky své, i pták rychleji skáče, a tak ve stejné vzdálenosti od sebe se udržují.

Trvá-li tato honba dlouho, tratí přece již liška trpělivost a jedním skokem chce kořist uchvátiti. Kos však přestana se přetvařovati, vesele si zapískne a mžikem odletí; přetvářky mu již není třeba, neboť odvedl lišku dosti daleko od hnízda a ví, že mláďata jsou v bezpečnosti.

146. *Slavík a vrabec.*

Řekl vrabec slavíku, který tiše seděl:

„Zpíváš tuze kratinko.“ — Slavík odpověděl:

„Úkol svého života vykonávám platně;

líp je míň a pořádně, nežli víc a špatně!“

147. *Straka lakomá.*

Straka, kde co našla, sbírala; stříbro, zlaté prsteny, perly, drahé kameny na hromadu skládala.

Což když kohout uhlídal: „Proč to snašíš?“ povídal. „Nač je tobě toho třeba? Koupíš snad si za to chleba?“

Straka jemu pověděla: „Abych hodně mnoho měla.“

*Po mnohu vždy lakomec jen bažít;
čím víc má, tím více žálá.*

148. *Milé věci.*

*Obláček louky miláček,
rosička trávy matička,
kvítka země dítko,
ptáček háje zpěváček,
jahůdky lesní lahůdky,
hvězdičky nebes jiskřičky,
mešiček nadzemský poutníček.*

149. *Sosny.*

Borovice čili sosna je strom lesní. Dosahuje 30 i 40 metrů výšky. Kůra je rezavě načervenalá a hluboko rozsedalá. Sama se odlupuje a v šupinách odpadáva.

Větve začínají vysoko od země a jsou široce rozloženy. Vyhánějí rozhy, na kterých sedí listy úzké, jehlicím podobné v hustých snopkách. Dvě a dvě jehlice jsou vždy spojeny. Toto jehličí neopadáva každým rokem, tak že borovice zelená se v létě i v zimě.

Na nejmladších rozhách viděti květy; na konci rozeň bývají květy červené, po stranách žluté.

Prášek těchto žlutých kvítků větrem snadno roznášen bývá po lese.

Z červených květů dozráva druhého roku na podzim šiška čili šách, t. j. plod ze samých dřevnatých šupinek složený. Za každou šupinou jsou dvě semena průsvitavým křídélkem opatřená. Jak uzrají, sama od sebe se vysypávají. Později spadne i šiška se stromu.

Jehličí a šiškové plody vidáme také ještě na jiných lesních stromech, jako: na smrku, na jedli, na modřínu.

Borové lesy rozkládají se po rovinách a po ne-vysokých pahorkatinách, zvláště kde je půda písčná; smrkové, jedlové a modřínové lesy rostou nejvíce v krajinách hornatých.

Dříví jehličnatých stromů jmenuje se měkké; obsahujíc mnoho pryskyřice, hodí se výborně na palivo. Avšak také truhláři, tesaři, bednáři a jiní řemeslníci je zdělávají. Z nejlepšího dřeva smrkového nebo jedlového dělají se housle a podobné nástroje hudební.

Narízne-li se kmen některého jehličnatého stromu, vytéká pryskyřice hojněji. Z té se dělá dehet a smůla bečvářská i obuvnická.

150. Nespokojený stromeček borový.

Borový stromek z lesního kraje z ledna do máje od hlavy do paty jehličí měl šaty. Na ně si přecho stěžoval; onehdy hlasitě žaloval: „Všickni sousedé moji listí mají zelené, hebounce uhlazené: já jen mám jehly pichlavé a špendlíky žlutavé; každý se mne bojí. Bohdejž zejtra ráno listí zlaté bylo mi dáno!“

Na noc usne stromeček a má tichý spáneček; a hle, ráno stal se div: přebohaté listí zlaté dostal stromek na odív. Vesele výská, vesele jása a po hájí pyšně hlásá: „Teď se mi, sousedé, nevyrovnáte; vy jen sprosté listí máte; já mám přebohaté šaty zlaté.“

Zapadá slunce za horami, tulák se běře houštinami; pytel má veliký vzadu, napřed vousatou bradu. Vida

zlato se zasměje; nekupuje, olupuje. Darmo stromek prosí, sobce neuprosí: chytrák nedbá na to, do pytle schová zlato, a zbohatlý nenadále s pytlím béře se dále.

Stromeček do pláče se dá, srdce mu žalem usedá: „Ach,“ praví, „teď se stydím, docela holý sám se vidím. Bohdejž jen zejtra ráno listí ze skla bylo mi dáno!“

Na noc usne stromeček a má tichý spánek. A hle, ráno stal se div: stromek má zas na odív listí skleněné, krásně barvené; na sebe se dívá, jiným stromkům se vysmívá a po háji pouští hlas: „Aj, kdo z vás šaty má jako já, pěkné skleněné, krásně barvené?“

Dokud slunečko jasně svítí, stromek až milo se třpytí: než, nastojte, vítr nastane, lesem prudce provane; přiletí jako blesk a hrom, kde se pyšní skleněný strom, a hned listí skleněné v trávě leží roztráštěné.

Stromek do pláče se dá, srdce mu žalem usedá: „Ach,“ praví, „teď se stydím, celý porouchaný sám se vidím. Bohdejž jen zejtra ráno listí heččejší bylo mi dáno!“

V noci stromeček vyspává, ráno časněji povstává a hned oči smutné čistí: dostal zelené, heččejší listí. Znova pouští hlas a se vychloubá zas: „Hledte, všem se vám nyní vyrovnám; jako vy mám listí zelené, heččejší uhlazené!“

Ledva to dopoví stromeček borový, koza přichází bradatá a s ní mlsná kůzlata. Všecky se vůkol umístí a snědí heččejší listí.

„Ach, má žádost byla opičí! Nechci již bohatého listí zlatého ani skleněného barveného ani hebounkého zeleného; chci jenom svoje jehličí.“

Smutné stromkovo usnutí, smutné bylo i procitnutí. Ale když ve dne na sebe se dívá, vesele znova se pousmívá.

V háji slyšeti hlasitý smích, ale stromeček zůstal tich. Již se nechlubil, ani slova nemluvil.

Ale proč v háji stromy se smály, jež tam na blízku stály? Podivnou mocí stromeček v noci od hlavy do paty dostal zas nové šaty. Jaké pak asi? — Listí jehličí; a ty nosí na věčné časy. A kdo tomu nevěří, nech si cestu naměří do háječku; najde tam samé špendličí na borečku.

VI.

Na nebi a na zemi. — Roční doba.

---

151. Den a noc.

Den a noc neustále po sobě se střídají. Den jest světlý, noc tmavá. Den lépe ku práci se hodí, noc k odpočívání. Ve dne máme světlo slunečné. Není-li obloha zamračena, vidáme na ni slunce; ale nesmíme do něho dlouho patřiti, sice bychom si kazili zrak.

Za jasného počasí pozorujeme, ano slunce na počátku dne na oblohu vychází, potom výš a výše po ní vystupuje, až posléz opět se níží a zapadá.

Než slunce vyjde, ubývá nejprvé noční temnoty. Šeří se a svítá. Potom obloha na jedné straně zbarví se rudě, a brzy potom okáže se na obloze ohnivá koule slunečná. Době té říkáme *ráno* čili *jitro*. Kohout se již za prvního šera probouzí a kokrháním zvěstuje *východ* slunce. Brzo začne šveholiti vlaštovice, ostatní pak ptactvo také dlouho nelení. Vylétá ze hnízd a vesele si prozpěvuje. Tu vstávají též lidé, děkují Pánu Bohu, že je v noci ochraňoval, a jdou po své práci. Matky strojí snídani, aby se dívky včas vypraviti mohly do školy.

Když slunce nejvýše stojí na obloze, jest *poledne*. Lidé na chvíli od práce přestávají a jdou posilnit se obědem, aby odpoledne mohli dále pracovati.

Odpoledne slunce znenáhla se níží, na konec dne zapadá. Při *západu* slunce viděti bývá někdy červánky; někdy zase kraje oblaků zářívají, jako by obroubeny byly zlatem.

Jakmile slunce zajde, ubývá denního světla; smráká se, tmí se, jest *večer*. Ptáčkové zalétnou do hnízdeček a umlknou. Lidé nechávají práce, a rodiče s dětmi vypravují si při večeři, co se jim za dne přihodilo.

Po večeru nastává *noc*. Lidé odebírají se na odpočínutí. Dobré děti pokleknou a pomodlí se k Pánu Bohu za sebe a za své rodiče. Dřímota sedá na víčka oční a činí je ospalými. Posléze každý, kdo může, odčívá se spánku, aby na novou denní práci se posilnil.

Někteří lidé však nemohou v noci práci odložit. Ku práci duševní hodí se některým spíše noční klid nežli denní hluk; některým jest hlídati osoby sklíčené nemocí. Takoví *bdívali* v noci při lampě nebo při jiném světle, konajíce povinnosti svého povolání.

Jsou posléz i lidé zlí, kteří noční temnoty užiti hledí k tomu, aby snáze vykonali krádež neb loupež v cizím příbytku. Protož ponocní obcházejí noční dobou lidská stavení, aby lidem zlým špatné úmysly jejich překazili. Zároveň dávají pozor, aby učinili poplach, kdyby někde vypukl oheň.

Čas od půlnoci do půlnoci rozděluje se na dvacet čtyři hodiny. Prvních dvanáct hodin odbije na stroji hodinovém od půlnoci do poledne, druhých dvanáct od poledne do půlnoci.

152. Měsíc, rok.

V noci vidáme na obloze hvězdy a někdy také měsíc. Hvězdami poseta jest celá obloha, jest jich

nesmírně mnoho. Všecky podobají se malým světélkům. Některé jsou tak drobounké, že je pouhým okem sotva lze rozeznati; některé však jsou větší a svítí jasněji.

Pěkný jest pohled na oblohu, září-li mezi hvězdami měsíc. Jako bělovlasý pastýř mezi bělostnými ovečkami, které po široširé louce jsou rozptýleny, kráčí měsíc mezi hvězdami. Ubírá se podobnou cestou jako ve dne slunce od východu k západu; každou hodinu noční spatřuje se na jiném místě pouti své.

Měsíc na obloze měnívá podobu čili vlastně světlost. Jsou noci, kdy měsíc ani nezasvítí, ačkoli jest obloha bez mraků; tu jest *nový měsíc* čili *nov*.

Asi za dvě neděle potom svítí plný měsíc na jasné obloze. V době té jest *úplněk* neboli *pln*. Od nového měsíce do úplňku světlosti měsíčné přibývá. Vidáme nejprve po několik večerů měsíc jako srpek, potom jako půl bochníčka, který znenáhla na celý měsíc se doplňuje.

Po úplňku naproti tomu ubývá světlosti měsíčné asi tak, jako by někdo z celého bochánku krajíček po krajíčku odkrajoval, až zbude jen půl.

Posléze za dvě neděle po úplňku ztratí se světlo měsíčné, a noci jsou tmavé. Tu nastává zase nový měsíc. Mine pak za celou tu dobu dvacet devět a půl dne čili skoro 30 dní. Době té říkáme *měsíc*.

Dvanácte měsíců jest *rok*. V kalendáři uvádějí se měsíce tímto pořádkem: leden, únor, březen, duben, květen, červen, červenec, srpen, září, říjen, listopad, prosinec. Prvním dnem měsíce ledna počíná se nový rok. Některé měsíce mají po třicíti a jednom dni, a to: *leden, březen, květen, červenec, potom srpen, říjen, pro-*

sinec; jiné mají rovných třicet dní, a to: *duben, červen, září, listopad*. Měsíc *únor* má obyčejně toliko dvacet osm dní. *Březen, duben, květen* jsou měsíce jarní; *červen, červenec, srpen* padají do teplého léta; *září, říjen a listopad* počítají se k měsícům podzimním, *prosinec, leden* a *únor* k zimním.

Jinak rozdělujeme rok na 365 dní, což činí 52 neděle a den. Každý čtvrtý rok má 366 dní; říká se mu *rok přestupný*. V přestupném roce čítá *únor* 29 dní.

* * *

*Jako v poli tiché ovčičky po nebi se pasou hvězdičky;
jako pastýř měsíček je vodi. Jedna druhé nepřekáží, jedna
druhé neuráží, každá po své cestě chodí.*

153. *Radosti všech.*

1. *Nenaříkej ve chudosti,
že Bůh na tě zapomněl,
že ti ve své nemilosti
všech radostí odepřel.*
2. *Však z vonného toho kvítí,
ježto zdobí lučinu,
nejen boháč radost cítí,
ale také ty, synu!*
3. *Líbezně pějící ptáče
v loubí lesa temného
nezpívá jen pro boháče,
ale i pro chudého.*

4. *Slunce, oko Tvůrce tvého,
v modrojasném oblace
usmívá se na nuzného
jako na tvář bohatce.*
5. *A ty krásné hvězdy zlaté,
ježto nasil na nebe,
nesvítí jen pro bohaté,
ale také pro tebe.*
6. *Však i tobě, synu, dala
ruka Boží země část;
neboť tobě darovala
tvoji krásnou, slavnou vlast.*

154. Teplo.

V létě, když slunce jasně svítí, cítíme teplo. Hořící dřevo vydává teplo.

Třeme-li mosazný knoflík rychle o dřevo, ucítíme, že je teplý.

Koho zebou ruce, mne si je, aby si je zahřál.

Tlučeme-li palicí na kůl, stává se i palice i kůl teplejší na plochách, které na sebe narážejí.

Jestliže dítky hrajíce si vespolek, rychle běhají, bývá jim velmi teplo.

Vidíme z toho všeho, že teplo se způsobuje sluncem, ohněm, třením, tlučením. Jest i v našem těle teplo a pohybem těla se zvyšuje.

155. Voda.

Voda je hmota kapalná, tekutá, průzračná, bezbarevná.

Prýští se pramenem ze zdroje, nebo kape a lije se deštěm s mračen. Dle toho rozeznáváme vodu pramenitou a dešťovou.

V potocích a řekách voda teče, v rybnících a v jezerech stojí. Dle toho rozeznáváme vodu tekoucí (běhutou) a stojatou.

Než vyprýští voda zdrojem na povrch země, proráží půdu zemskou a rozpouští v ní některé látky. Tím nabývá voda pramenitá poněkud chuti, kdežto dešťová je zcela bez chuti.

O pramenité vodě pravíme, že je tvrdá; vodu dešťovou jmenujeme měkkou a rovněž i vodu potoční a říčnou, ježto hojně vody dešťové do ní přitéká.

Tvrdou pramenitou vodu pijeme, vodou měkkou myjeme se a prádlo v ní pereme.

Nesmírné množství vody je v moři. Voda mořská jest chuti slané a hořké. Kdo pohlíží na moře, tomu zdá se voda v něm barvy zelenavé nebo modravé; ve skleněné nádobě však jest tak průzračná a bez barvy, jako čistá voda dešťová nebo pramenitá.

Studená nebo chladná voda teplem znenáhla se zahřívá, a dle toho, jakou měrou se zahřeje, jest vlažná, teplá, horká, vřelá.

Velice studená voda mrzne, měníc se v tuhý, pevný, tvrdý led.

Zmrzne-li voda ve hliněné nádobě, roztrhne led nádobu, poněvadž potřebuje více místa než voda.

156. Vodní pára a vzduch.

Na plechovou lžici naliji vody a podržím ji nad hořícím světlem. Voda se bude zahřívati a konečně vřítí. Při tom z ní bude vystupovati pára. Nechám-li vodu déle vařiti, všecka se v páru promění.

Pára rozprchne se na všechny strany, na lžici ne-zůstane.

Neviditelné vodní páře podobá se poněkud i vzduch, jímž na zemi všude jsme obklopeni.

Jako ryba žije ve vodě, tak my žijeme ve vzduchu.

Vzduchem však snadněji procházíme než vodou.

Ve vzduchu do dálky vidíme; je tedy průzračný.

V měchýři dá se vzduch zavřítí. Měchýř silně vzduchem naplněný je nadmut; vypustí-li se trochu vzduchu, splaskne měchýř. Pověsíme-li splasklý měchýř nad horká kamna, rozpíná se vzduch v něm obsažený tak, že měchýř opět se nadýmá, ba někdy i praskne.

Na vodní páře a na vzduchu poznáváme, jaké jsou věci plynné.

157. Proudění vzduchu čili vítr.

V zimě bývá venku vzduch studený, ve světnici zatopené však teplý.

Otevřeme-li dveře od vytopené světnice, ucítíme, kterak chladný vzduch z venku žene se či proudí do světnice.

Postavme hořící svíčku na práh dveří! Plamen svíčky uhýbati se bude do vnitř; proud chladného vzduchu jej tam žene.

Držme svíčku nahoře mezi dveřmi! Plamen se uhýbá ven. Co jej tam žene? Vzduch teplý proudící ze světnice.

Některé krajiny na zemi naší jsou velmi teplé, jiné velmi studené.

Z teplých krajín vane vzduch ustavičně do studených, ze studených do teplých.

V krajině naší cítíme někdy proudění vzduchu studeného, jindy teplého.

Proudění vzduchu jest vítr.

Úkol. Ze které strany vane vítr dnes? Ze které strany zavívá k nám vítr studený? ze které teplý? — Jak působí vítr na vodu? jak na drobný písek nebo na prach?

158. Změna teploty.

Již pocitem poznáváme, že není venku vždy stejně teplo; měnit se teplota vzduchu jednak dle rozličné doby denní a noční, jednak též dle čtvera ročních časů. V noci bývá chladnější vzduch než ve dne, při západu slunce teplejší než z rána. — Za dlouhých letních dnů bývá teplota mnohem vyšší než v zimě.

Teplý vítr zahřívá krajiny, do kterých vane; studený vítr je ochlazuje. Teplem se také vypařuje voda, zvláště v řekách a v mořích; tím vznikají mlhy a mračna, jež vítr daleko unáší. Z mračen padá déšť nebo sníh. Někdy při dešti i bouřku slýcháme. Větrem, mračny, deštěm, sněhem a bouřkou mění se teplota vzduchu mnohonásobně.

Nikdo nemůže s jistotou předpovědět, jaká povětrnost nastane za týden, tím méně, jaká bude po čase delším.

Počasí zimní ohlašuje se již na počátku listopadu. Okolo dne sv. Martina bývá u nás i v nížinách sníh a led, ač ne stálý. „Sv. Martin přijíždí na bílém koni.“ Někdy až do vánoc mírná povětrnost dodržuje. Vysoké hory naše pokrývá sníh již koncem října, a zůstává na nich po několik měsícův až do konce dubna, ano i déle.

V lednu po celých Čechách a na Moravě zima bývá nejtěžší; v únoru sílí se naděje na jaro tím, že přibývá dne. Hospodáři již ke hromnicím skřivánky čekají říkajíce: „O hromnicích musí skřivánek vrznout, i kdyby měl zmrznout.“ Jiní však dokládají: „Jak dlouho skřivánek před hromnicemi zpívá, tak dlouho bude po hromnicích mlčeti.“

Březen je první jarní měsíc, ale „vítr tu ještě z břízy fouká“, jsa řezavý a štíplavý. Nastávají sice někdy již časné z jara příjemné, teplé dni, ty však za nedlouho ustupují zase studeným. Dubnové počasí známo je pro nestálost. I v první polovici května připadávají ještě přimrazky květu velice škodlivé. Teprv od polovice toho měsíce začíná stálejší teplo, které v červenci a srpnu dosahuje obyčejně stupně nejvyššího.

Po žních na novo foukávají chladné větríky „ze strnisk“ (jak se praví), a konec srpna stěhují prý se ty bouřky domů, které v dubnu k nám byly zaletěly.

159. Slunce a vítr.

Slunce a vítr se hádaly, kdo by z nich dvou byl silnější. I shodly se v tom, že ten bude za silnějšího pokládán, který pocestného dříve přinutí, aby plášť odložil.

Vítr počne hned bouřiti, déšť a krupobití mu pomáhají, ale pocestný se tím více do pláště zaobaluje a dále kráčí.

Potom dochází na slunce. Obloha se vyjasňuje, povětrí se oteplí, a slunce vysílá mocně své paprsky tak, že se s pocestného pot jen leje.

Pocestný odhodí plášť a posadí se do chládku pod strom; slunce však těší se svému vítězství.

160. *Přijde jaro.*

1. *Přijde jaro, přijde,
zase bude máj,
usmívá se slunce,
usmívá se háj;
stříbrné své vlny
hora vyleje,
rozkveté zas růže,
slavík zapěje.*

2. *Rozpuknou se ledy,
volný bude proud,
po vlnách šumících
lodi budou plout;
pole vydá klasy,
bujný bude květ,
bude kosa řinčet,
zpěv radostný znít.*

3. *A ta lípa naše
bude zelená,
z mocných větví listí
nám na věnce dá.
Ajta, vlasti, plesej!
usmívá se háj;
přijde jaro, přijde,
budem míti máj.*

161. Jaro.

Jaro se počíná v měsíci březnu. Slunce vychází v šestou hodinu ráno a zapadá v touž hodinu večer. Den a noc jsou v tu dobu sobě rovny; pravíme, že je *rovnodennost*. Slunce hřeje, mrazy znenáhla přestávají; tráva i obilí ozimní počíná se zelenatí. Fiala a jiná jarní kvítka zakvítají, stromy dostávají mízu; větvičky pučí, a v dubnu i v květnu rozvíjí se listí a květ. Skřiváci první vyletují k obloze a obveselují nás radostným prozpěvováním. Přelétaví ptáci se vracejí, dělají hnízda a snášejí vajíčka, ze kterých se líhnou mladí ptáčkové. Na lukách, v polích a v zahradách počínají se práce. Louky se uklízejí, krtičí kopky se rozhrabávají. Oráč oře, rozsevač zasévá ječmen, oves, hrách, jarní pšenici a žito. Zahradník vysazuje stromy a přesazuje z pařenišť na záhony všeliké zeliny. Včelař přehlíží včeličky a otvírá jim úl. Po řekách ledu zproštěných plaví se dříví a pojiždějí lodi.

Kamkoli popatříš, všude se všecko hýbe v užitečné práci.

162. Píseň májová.

*Zas slunečko teplé hřeje, zas na nás se s hůry směje,
ať po dlouhém spánku všecko zas okřeje. Vítej, máji, vítej,
jasně nám zasvítej!*

*Vítej, modrá fialinko, libovonná ty květinko, a pod
hájem vítej, pěkná konvalinko! Vítej, máji, vítej, věnce
nám uplítej!*

*Kdy tak libě jako v máji zpívá ptactvo v stinném
háji? Tu hned každému se zdá o samém ráji. Vítej, máji,
vítej, dlouhò nám zakvítej!*

163. Píseň mládeže.

1. Buďme veselí,
druzi rozmilí!
    Bůh to miluje;
na sta radostí
v květné mladosti
    nám poskytuje.
2. Slušná veselost
krotí hněv a zlost,
    srdce změkčuje;
veselost živá
zdraví prospívá,
    neduh vzdaluje.
3. Rádi zpívejme
a užívejme
    milého hlasu;
ptáček také rád
zpívá mnohokrát
    letního času.
4. Též si poskočme
    neb se zatočme
    na volném místě;
také kozlátko
i to hříbátko
    skáče si jistě.
5. Neb si zahrejme
a se zasmějme
    jako hvězdičky;
také si hrají,
zvučně bublají
    vlnky vodičky.
6. Buďme veselí,
druzi rozmilí!
    Bůh to miluje;
na sta radostí
v květné mladosti
    nám poskytuje.

164. Jiskry.

1. Který —klíč roste?
2. Na kterém —bruse nebrousíme noži?
3. Které —máry vídáme lítati?
4. Který —mák hezky zpívá?
5. Který —len běhá po lese?
6. Kterou —lišku vídáme z jara na každé
louce?

7. Který —den jest měsícem?
8. Který —den trvá od neděle do neděle?
9. Které —louky nemohou býti rovné?
10. Který —rak přebíhá po obloze?
11. Který —roh se zadělává do koláčů?
12. Které —hádky děti rády poslouchají?
13. Který —kos roste z kořene?
14. Která —rána poletuje?
15. Za sto roků kolik udělá vrabec kroků?

165. Léto.

Léto počíná se dvacátým prvním dnem měsíce června. Toho času vidáme o poledni slunce vysoko na nebi. Den jest nejdelší, noc nejkratší. Tepla přibývá, až i země horkem prahne. V noci, když se vzduch ochladí, rosa občerstvuje rostliny. Na lukách dorůstá tráva i seče se. Přívalné deště o svatém Janu Křtiteli posilují na lukách trávu novou, která sluje *otava*. Klasy obilné se plní a zrají. Sekáči a ženci přiklepávají kosy a srpy, pak sekají a žnou dozralé obilí a váží je do snopů, které dávají do mandelů. Čeledín odváží požehnanou úrodu do vyprázdněné stodoly. Po stništích pasou se stáda dobytka, a hejno hus vesele kejhá, že se dočkalo klasů. O žních praví se, že jest ruka Boží otevřena.

K občerstvení člověka dozrává již také letní ovoce: jahody, třešně, višně, a v lese rostou houby.

166. Čmel a včela.

Bylo jaro a jasný den, včelky z úle létaly ven; s květu na květ sedaly, plástve medu dělaly. Náhle něco zahlučelo, nedaleko zabručelo. Hluče přiletěl medo-jedný čmel a do včelek hned se dal, práci jich se vysmíval: „Hej, včeličky, jak se máte? Hubené jste! Jíte-li jed? Kam pak asi svůj dáváte pracně udělaný med?“ — Včelka jedna se zastaví, čmelákovi odpoví: „Ovšem že vy čmeli o mnoho jste tlustější, a proto také bujnější než my malé včely; ale, páni strýcové, vy jste břichopáskové zvyklí sami všecko snísti! To vám malou dělá čest! Lidem přát, méně jísti, obyčej to včelek jest.“ — Po ní čmel zahovořil: „Blázen by se tak mořil! Med i vosk když lidem dáte, což pak samy z práce máte?“ — Na to dobrá včela tak odpověděla: „Radost jistě velkou máme, když té naší píce nemocným poskytujete, ke zdraví jim pomáháme; v kostele též ke chvále Boží voskové svíce pěkně hoří!“ — Tomu čmel se bujně smál a včeličky ptal se dál: „A, co samy v zimě jíte, když se zásob tak zbavíte?“ — Na to praví sobcovi včelička čmelákovi: „Kdo jinému také přeje, toho druhí neopustí; i nechť cokoli se děje, Bůh naň bídy nedopustí.“ — Zahanbený čmel bruče odletěl. — Včely měly medu dosti, vosku také do hojnosti, každý úl užitkem dal, hospodář se radoval.

Po příhodě této přišlo druhé léto; bylo velmi deštivo, mlhavo a mrazivo. Pracovité včely málo který den sotva mohly ven, málo medu měly. — Hospodář to dobře věděl, protož pomoci jim hleděl; potěšoval včeličky, zarmoucené dělničky: „Málo medu, málo máte, nyní já vám medu dám; vy mi ho zas jindy dáte,

když ho nebudu mít sám.“ Tak byly včelky opatřeny, od hladu v zimě ochráněny. Ale co si počal asi čmelák v ony smutné časy? — Hladu velmi mnoho snášel, nikdo mu jíst nepřinášel; zhubeněl a oslábнул, až konečně — zahynul.

167. *Pilný mraveneček.*

Aj, ty malý mravenečku, co to neseš v tom ranečku? Při takovém prospěchu nepřejeseš si oddech! — Ó, ty stvořeníčko malé, jak jsi pečlivé a dbalé o svůj krátký živobyt, o pokrm a o svůj byt! Rovně pilní druzi tvoji všickni skrovné síly pojí, dělajíce vespolek zároveň svůj úkolek. — Vše se hbitě pohybuje, žádný v ničem nechybje, každý sílu namáhá i druhému pomáhá. — Malé, spojené však síly k žádoucímu vedou cíli. Této pravdě, milé dítě, mraveneček naučí tě.

168. Podzim.

Po létě nastává podzim čili jeseň. Slunce později vychází a dříve zapadá. V měsíci září jsou dni a noci zase rovně dlouhé jako na jaře. Vlaštkovky a jiní tažní ptáci shromažďují se a stěhují se od nás. Listí na stromech žlutne. V zahradách ještě kvetou jirínky, na lukách jedovatý ocún. V sadech česá se zimní ovoce, na vinicích sbírají hrozny a lisují víno. S polí se sklízí řepa, brambory, hlávkové zelí. Z lesů se vozí zásoba dříví na zimu. Rolník zorává strniště a zasévá pšenici a žito na příští rok. Na rozdíl od obilí setého na jaře, které se jmenuje *jař*, říkáme osení podzimnímu *ozim*.

169. Trojí barva doubravy.

Oj doubravo, doubravičko,
dobrého ty pána máš,
že se každým rokem znova
trojí barvou odíváš.

Jedna barva zelená,
všemu světu milená;
druhá barva žlutičká,
všemu světu smutničká;
třetí barva bělounká,
všemu světu chladňounká.

170. Bude zima.

1. „Bude zima, bude mráz;
kam se, ptáčku, kam schováš?“
2. „Já se schovám pod mezu;
až přestane, vylezu.“
3. „Bude zima, bude mráz;
kam se, ptáčku, kam schováš?“
4. „Schovám se já pod hrudu,
tam já zimu přebudu.“
5. „Bude zima, bude mráz;
kam se, ptáčku, kam schováš?“
6. „Schovám se do chvojiny,
tam budou mé peřiny.“

171. Zima.

*O vánocích počíná se zima a trvá až do března
příštího roku. Jako noci na počátku léta, tak jsou*

dni na počátku zimy nejkratší. Povětrí bývá studené. Voda zamrzá; místo deště padá sníh a pokrývá střechy, pole a cesty. Za jasných a mrazivých dnů obaluje se stromoví jínovatkou, která na slunci pěkně se leskne a duhovými barvami mění, jako by byla skleněná. Podobnou jínovatinou potahují se skleněné tabule v oknech; teplé páry ve světnici srážejí se na studeném skle a proměňují se v pěkné ledovité obrázky všelikých nevidaných rostlin a listů.

V zimě odpočívá země a probouzí se ze sna svého teprve, když Stvořitel jarnímu větru váti dává.

172. Snih.

Lítá, lítá peříčko, k zemi padá lehýčko, sypou je andílkové z duchničky oblakové. Pod ním tráva, stromečky, osení a kvítečky v spánku klidném dřímají, bezpečně se chovají, až je zbudí v jarní čas libá záře slunce zas.

173. Sypejme ptáčkům!

1. Sníh pokrývá tvrdou zemi,
krutý mráz tu v prsty štípe;
Dobroslávka na dvorečku
malým ptáčkům zrnka sype.
2. Na místečko umetené
ptáci hbitě přilétají,
ze semenek nasypaných
převelikou radost mají.
3. A jak dělá Dobroslávka,
tak i jinde činí dítky;
ptáčkům zrní uschované
sypou v zimě bez pobídky.

4. *Ptáčkové jsou žebráčkové
bez obydlí, bez potravy;
buďte jen, vy ubožátka,
bez starosti, bez obavy!*
5. *Dobré dítky nevymřely,
ty se o vás postarají;
co jim Pán Bůh za povinnost
ukládá, to dobře znají.*

174. Lomy a doly.

V některých skalách vylamuje se kámen na stavění lidských příbytků, na výrobky kamenické i na všeliké jiné potřebné věci. Místům takovým říkáme *lomy*.

Lámajíce kámen lamači užívají rozličných nástrojů.

Někde kryje skálu silná vrstva hlíny nebo hrubého šterku. Tam se kypří půda *nosákem*, aby *lopatou* snáze se dala odházeti.

Do tvrdé skály nasekávají lamači rýhy nebo díry *nosákem* krátkým, ostrým, dvojitým, kterému říkají *oškrd*.

Do nasekaných rýh natloukají *klíny* velikými palicemi.

Nalomené balvany vylamují silnými *sochory*.

Na otloukání kamene potřebí mají palic kratších a menších, jimžto říkají *pucky*.

Rychleji než lámáním dobývá se kamene, trhají-li se skály prachem nebo dynamitem; k tomu navrtávají se prvé skalním *nebozezem*.

Trhání skal nebývá bez nebezpečností. Pokud taková práce trvá, mají se děti lomů vzdalovati.

Na některých místech nachází se v zemi hnědé nebo černé kamenné uhlí. Jinde jsou ložiska soli nebo rud železných, olověných, stříbrných a jiných. Nerostů takových dobývají *horníci*, kopajíce dle potřeby buď hluboké jámy (šachty) nebo dlouhé průchody (štoly). Že práce ta dole v zemi se koná, jmenují se taková místa *doly*.

Pracující ve tmavých dolech, svítí si horníci kahánkem na pasu zavěšeným; ostatně užívají při své práci podobných nástrojů jako kameníci.

175. Cihelny.

Mimo kámen ze skal lánaný užívá se na stavby také kamenů strojených, z hlíny vypálených čili cihel.

Hlína má totiž tu vlastnost, že s vočlou dá se rozdělati v těsto, z něhož lze vyváletí rozličné věci; vypálením, pozbudouc vody, ztverdne znamenitě.

Na cihly bře se hlína, vykopaná v létě nebo na podzim, poněvadž tu jest sušší a tudíž i lehčí. Z vykopané hlíny srovnávají se hromádky nízké, kteréž ostávají se působení vzduchu a tepla, aby hlína dokonale zvětrala a stala se tvořitebnější. Zvláště prospěšno jest, aby hlína promrzla, poněvadž se potom snadněji nechá hnísti. Aby rychleji zvětrala, zadělává se do jam asi 1 ½ m hlubokých a polévá se tak, aby stála pod vodou. Když voda vsákne do hlíny, dolévá se. Změklá hlína prošlapuje se na šlapadle z prken sbitém, kteréž nevysokým krajem jest opatřeno. Na podlaze šlapadla rosestře se vrstva hlíny, prošlapuje se, a kaménky se z ní bedlivě vybírají. Časem se hlína přehazuje a polévá vodou. Mastná hlína prošlapuje se s písčitou hlinou.

čímž se stává sušší; suchá naproti tomu rozdělává se s vodou v žumpě, až se z ní stane řídká kaše. Ta se nechá ustáti, aby hrubší části z ní se usadily; kalná tekutina pumpuje se do žumpy druhé, kdež usazují se z ní částičky jemnější. Tomu říkají cihláři hlínu plaviti.

Na formování cihel mají cihláři rámce dřevěné nebo litinové. Aby se jim hlína při práci na ně nelípla, zavlažují je vodou a posypají pískem. Do těchto rámců či kadlubů prohnětenou a vyválenou hlínu vtlačují, povrch shrnovačkou srovnávajíce. Potom se vyklopují cihly v kolně na půdě pískem posypané, kde několik dní osychají. Proschlé staví se do malých hraniček, ve kterých zůstávají 2 až i 4 neděle, dokud náležitě nevyschnou.

Vysušené cihly vypalují se ve zvláštních pecích.

Na blízkou velkých měst, je-li tam hojnost dobré hlíny, zakládají se cihelny rozsáhlé, a v takových užívá se strojů.

176. Petrolej.

Za našich dob svítívá se v domácnosti velmi zhusta petrolejem. Petrolej je tekutina nažloutlá, nahnědlá nebo i zcela bezbarevná. Netlačí se jak olej z plodin některých rostlin, ale nalézá se tu a tam v zemi. Vykopají-li se na takových místech jámy nebo studně, může se petrolej čerpati, pokud ze země prýští v dostatečné hojnosti.

S vodou se petrolej nedá mísiti, ale plyne na ní, jsa lehčí než voda. Hoří plamenem světlým, ale nikoli bez čadu.

Kdo petrolejem svítí, buď velmi opatrný, neboť petrolej velmi snadno se zapaluje.

177. Kovy.

Prerozmanité jsou nástroje, kterých člověk potřebuje při své práci. Rolník nesvedl by nic bez pluhu, bez rýče, bez motyky; drvoštěpu třeba jest pily a sekery; zámečník pracuje kladivem, kleštěmi, pilníkem; nůžky a jehla jsou nástroje krejčího; nůž téměř každému časem se hodí. Všecky tyto a přemnohé jiné rozmanité nástroje jsou ze železa.

Železo je hmota modrošedá, tuhá, tvrdá. V ohni sice nehoří, ale rozežhaví se do červena i do běla. Žhavé železo mnohem jest měkkí studeného. Buší-li se do žhavého železa těžkým kladivem, tu možno mu dáti tvar všeliký, jak právě vidáme na rozličných nástrojích. Také se železo za měkka vyvaluje v plech, anebo se táhne z něho drát.

Za studena lze železo leštití a brousití. Železo brousí se o tvrdší věci než je samo. Broušením se ostří.

Olovo je o něco světlejší nežli železo a mnohem měkkí. Ostrých nástrojů z něho dělati nelze. Jest kujné i za studena. Dá se snadno roztaviti, a tu se všeliké věci z něho slévají. Zejména mnohé laciné dětské hračky jsou olověné. Z olova se vyvalují lístky tenké jako papír, do kterých zabaluje se tabák a jiné věci.

Cín jest bělejší a tvrdší než olovo, ale nikoli tak tvrdý jako železo. Jest kujný, dá se roztepati na tenké lístky a taví se ještě snadněji než olovo. Slévají se z něho konvice, mísy, talíře, svícny a podobné věci. Často slévá se cín s olovem. Je-li v nádobách kuchynských mnoho olova, stávají se v nich pokrmy snadno jedovatými. Nádoby cínové mají mnohem jasnější zvuk než olověné. Plechy železné se často cinují, aby nerezavěly.

Stříbro jest nad cín bělejší, dosti měkké, kujné a tažné, ale ne tak snadno tavitelné jak olovo. Razi z něho peníze a umělci z něho dělají mnoho věcí ozdobných.

Měď jest barvy rudé. Není tak tvrdá jako železo, ale tvrdší než stříbro a cín. Dá se dobře kovati, vyvalovati a v drát vytahovati, ale taví se ještě nesnadněji než stříbro. Dělají z ní kotly a nádoby kuchynské; ty však musí býti pocinovány, ježto jinak by v nich jídla zjedovatěla. Sléváním mědi s některými jinými kovy nabývá se rozličných slitin, jako je mosaz, bronz, zvonovina a j.

Zlato honosí se krásnou barvou žlutou. Jest nad stříbro měkčí a dá se v nejtenčí lístky roztepati a v nejjemnější nitky vytáhnouti. Taví se také velmi nesnadně. Dělají se z něho peníze a drahocenné skvosty.

Železo, olovo, cín, stříbro, měď, zlato dají se kovati, proto slují kovy. Avšak ke kovům čítají se i některé jiné hmoty, které se nekují, jako zejména rtuť.

VII.

Domov a vlast.

---

178. Osada, obec, domov.

Dům, ve kterém jsem se narodil, jest můj *rodný* dům. Ve mnohém domě bydlí toliko jedna rodina, v jiném přebývá několik rodin.

Někde stojí dům sám o sobě, vzdálen jsa od jiných domů. To je *samota*.

Častěji však bývá několik domů postaveno těsně při sobě, neb aspoň blízko sebe. To nazýváme *osadou*. Osadníci jsou vespolek *sousedy*.

Malé osady společně nebo větší osada sama pro sebe činí *obec*. V obci bydlí *občané* k ní příslušní. Také cizí lidé přicházejí do obce.

Má rodná obec jest mým *domovem*. V domově jsem vyrostl, v domově bydlím. Některý člověk nepřebývá v rodné své obci; *bydliště* jest mu druhým domovem.

179. Staré lipy.

Zálesí je úhledná vesnička. Obyvatelé její jsou pilní a přívětivi. *Mládež* vyniká dobrými mravy. Mezi kostelem a školou prostírá se široké místo travou porostlé. Tam stojí několik košatých lip. Každý je má

rád. Zvláště za doby letní bývá tu veselo. Dopoledne sedávají na lavicích *stařečkové*, kteří již nemohou v polích pracovat. Odpoledne vodívá sem pan učitel na chvilku *dítky* školní, někdy *hochy*, jindy *dívky*, aby s nimi svedl nějakou hru pro občerstvení myslí. Když lípy kvetou, a včelky nejvíce na ně sedají, ukládáno bývá *výrostkům* od matek opatrných, aby natrhali trochu květu pro potřeby v domácnosti. Neboť ze sušeného květu lipového vaří se nápoj, a ten již mnohému nemocnému pomohl ke zdraví.

Jednou také usedl si ve stínu lip nejstarší *kmet* z vesnice. Vidělo jej několik *děvčat* a *chlapců*, kteří si hráli opodál; i přiběhli ihned a tulíce se k němu, prosili: „*Dělečku*, povídejte nám zase něco!“

„Nevím, co bych vám dnes vypravoval,“ vymlouval se *stařec*.

„Třebas, kdo ty lípy sem nasázal,“ prohodila jedna *holčička*.

„Toho ani můj otec nepamatoval,“ odpověděl *kmet*; „ale chcete-li, povím vám, jaká slavnost se zde jednou konala.“

„Ach ano, ano!“ zajásala mládež, „to bude pěkné; kdy pak to bylo?“

„Je tomu více než padesát let,“ pokračoval děd; „já jsem byl tehdy ještě *muž* plný života. Měli jsme toho času také velmi hodného pana učitele, ale školu chatrnou. Proto povzbudil jsem sousedy k tomu, abychom se společně postarali o nové školní stavení. I vystavěli jsme školu, jakou se nemohla honositi žádná ves daleko široko. Když byla dostavěna, pozval zdejší pan farář pana děkana z města, aby ji vysvětil. Pan

děkan přijel, a mnoho měšťanů jej doprovázelo. Celá ves vyšla jim naproti; napřed školní *pacholata* a *divky*, za těmi *mládenci* a *panny*. Mnoho děvčátek a panen bylo ustrojeno za družičky. Někteří *jinochové* a mladí *mužové* kytkami a stužkami barevnými se ozdobili a na koních jeli. Za korouhvemi šel pan farář, za ním pan starosta a ostatní *mužové* a *ženy* celé osady, všecko ve svátečním obleku. Nikdo doma nezůstal. I *stařenky* s *nemluvněty* na rukou vyšly, aby byly při té slavnosti. Pan děkan velmi krásně řečnil k nám zde pod lipami, kdež bylo povýšené místo pro něj připraveno. Privil mezi jiným, že dobrá škola je známkou dobré obce. Přesvědčil jsem se o pravdivosti slov těch. U nás vyšli z dobré školy řádní občané, vaši otcové a vaše matky. I dá Bůh, že vy za nimi neostanete.“

Dítky od té doby s velikou uctivostí pohlížely na lípy, že pod nimi bylo slaveno svěcení jejich školy.

180. Městečko, trh.

Ve čtvrtek ráno zapřáhl hospodář Živný koně do vozu, na kterém několik pytlův obilí bylo naloženo, a pravit: „Pojedeme na trh do Kostelce.“

Hospodyně pak vzala dvě nůše; jednu naplnila drůbeží, druhou máslem, tvarohem a vejci, a se služkou také za hospodářem spspáchala.

Na cestě dohonili jiných ještě sousedův a sousedek; nebo čtvrtek byl den, kdy obyvatelé okolních vesnic do Kostelce se scházeli, aby tam prodávali buď plodiny polní neb ovoce a vůbec to, čeho poskytuje vesnické hospodářství.

Rozestavili se na náměstí čekající, až kdo na zboží jejich se poptá. Nebylo jim dlouho čekat. Kosteletci rádi byli tomu, že jim vesničané potraviny přinášeli a přivázeli; neboť kdyby je byli měli sami po vesnicích kupovati, zmařili by mnoho času na jiné práce potřebného. Vesničané tržili sice o trhu peníze, ale všeho, co utržili, domů nenesli.

Tu stála bouda, kde prodával krejčí oděv; vedle krejčího vyložil své zboží obuvník. Dále stál kožešník s čepicemi, jinde obchodník s látkami vlněnými a bavlněnými. Také hrnčíři, bednáři, knoflíkáři, niřaři, provazníci, nožíři, zámečníci, kartáčníci a jiní řemeslníci vyložili dnes výrobky své na náměstí, té jsouce naděje, že vesničané u nich koupí, čeho doma potřebují.

A tak o trhu hojně zboží se prodávalo i kupovalo, a peníze šly z ruky do ruky.

Bývaly pak v Kostelci mimo trhy týdenní čtyřikráte do roka také trhy výroční (hlavní).

Tu bylo po náměstí i po ulicích tolik dobytka hovězího i koňského vystaveno na prodej, že malé děti v takové dni ani do školy jít nemohly.

Na odpoledne však sjelo se do Kostelce mnoho obchodníků a řemeslníků z jiných měst. Každý přivezl si velikou bednu zboží, ano i několik beden. Někteří vyložili zboží v boudách, jiní po lavičích, po stolech i po zemi. Ano i po bidlech a po kolících některé věci rozvěšeny byly, aby kupovači snáze si je mohli prohlédnouti.

Tak bývalo za příznivého počasí o výročním trhu na náměstí plno prodavačův i kupovačův domácích i přespolních. I na děti pamatovali tu rodiče; při-

nášivali jim z trhu nejen to, čeho opravdu potřebovaly, ale i něco od hračkaře neb od perníkáře.

Úkoly. Ve který den v týdnu jest u nás (v sousedním městečku, městě) trh? — Co tu prodávají venkované? co domácí? — Co kupují nebo prodávají v ten den moji rodiče? moji známí? — Kdy bývají zde (v sousedství) trhy výroční? — Co jsem dostal o posledním trhu od rodičů (příbuzných, známých)? Co bylo koupeno mým bratřím anebo sestrám?

181. Město a vesnice.

Obec jest buď vesnicí či dědinou, buď městečkem, buď městem.

Města obyčejně již zdaleka od vesnice se rozeznávají. Bývají totiž větší než vesnice, domy jsou nejvíce zděné, o jednom nebo několika patrech, a ta a tam vypínají se nad nimi vysoké věže.

Vstupme do města! Uvidíme domy v řadách. Dvě souběžné řady domů činí ulici; ulic bývá mnoho. Prostřed města bývá prostor širší, totiž náměstí. Některé město má náměstí několik. Ulice i náměstí bývají dlážděny.

Posíláme-li komu dopis do města, napíšeme na obálce nejen jméno a příjmení toho, komu dopis svědčí, a jméno města, nýbrž také jméno ulice a číslo domu, kam se má dodati.

Každé město má radnici čili obecní dům, kostel, faru a školu. Ve větším městě bývá několik úřadů, několik chrámův a školy rozličné.

Obyvatelé měst provozují řemesla, jiní zabývají se obchodem. Řemeslníci pracují v dílnách, obchodníci prodávají zboží v krámech. V některém městě jsou také továrny.

Ve vesnicích vidáme selské statky a menší chalupy. Ve statcích přebývají majetníci rozsáhlejších pozemků. Ke statku náleží příbytek rodiny hospodářovy a jeho čeledi, kromě toho i stodola, sýpka, konírna, kravín a menší chlévy pro domácí zvířata i kůlny na hospodářské nářadí.

Prostřed vesnice bývá návší porostlé travou. Při statcích a chalupách bývají též větší nebo menší štěpnice.

Obyvatelé vesnic živí se nejvíce prací polní. Řemeslníků tam mnoho nebývá. Podle silnice mívá kovář kovárnu, kde kove koně a spravuje rolníkům pluhu, vozy, sekery, motyky. O práci se s ním dělí kolář. Obyčejný oděv šije vesnický krejčí, obuv švec. Kde práce polní neposkytuje s dostatek výživy, tam chudší lid vesnický provozuje tkalcovství, košíkářství a podobná řemesla, nebo chodí na práci do blízkých továren.

182. Pruty Svatoplukovy.

Moravský kníže Svatopluk měl tři syny. Nejstaršího z nich, Mojmíra, ustanovil za svého nástupce a nařídil, aby mladší bratři ho poslouchali. Otec napomínal všecky, aby byli svorní a od sebe se nedělili.

Před smrtí rozkázal přinést tři svázané pruty a podal svazek ten nejstaršímu synu, aby jej zlomil. Když ten toho nemohl dovésti, kázal druhému a konečně i třetímu jej lámati; ale žádnému z nich se to nepodařilo.

Potom pak rozvázal pruty, dal každému po jednom, a kázal, aby je lámali. A když to jeden po druhém beze všeho namáhání učinili, použil tohoto příkladu a poučil

je: „Zůstanete-li spojeni ve svornosti a lásce, nepříteli vás nikdy nepřemohou; pakli pro svár a pýchu říši rozdělíte a nejstaršího bratra poslouchati nebudete, sami sebe zahubíte!“

Bohužel však nezachovali se synové dle rady otcovy, naopak svěřili se stále mezi sebou. Tu odtrhla se od nich země Česká pod knížetem Spytihněvem I.; od východu pak vrazili na Moravu Maďaři a učinili konec říši Svatoplukově.

183. Krivdy napravití neodkládej!

Jednou panoval v Čechách kníže Spytihněv, toho jména Druhý. O něm čteme v letopisech tento příběh:

Když jednoho času táhl s lidem válečným na nepřítelů do pole, prodrala se k němu chudá vdova, jež plačíc a bědujíc, nohy jeho ve střemeni objala a líbala volajíc: „Pane můj, smiluj se nade mnou chudou ženou a vdovou, učiň spravedlnost a zachraň mne od protivníků mých!“ — A on řekl: „Učiním rád, až se z boje vrátím.“ A ona dí: „Ale kdybys nenavrátil se, komu mě poručíš, aby mne ochránil? Lid tento bojovný tebe dnes nepotřebuje, ale já smutná žena potřebuji od tebe spravedlnosti; to jestliže učiníš, před Pánem Bohem milost obdržíš, a nad to hojnou odplatu tobě dá!“ — I řekl kníže: „Milá ženo, kdybych já tobě neučinil za spravedlivé, dříve než bych se navrátil, moji úředníci by tobě učinili.“ A ona poklonivši se řekla: „Proč na jiné ukazuješ, a proč odplatu, kterouž od Boha za každý dobrý skutek míti žádáš, zmařiti chceš a jinému ji dáti?“

Kníže Spytihněv ssedl tedy s koně a povolav soudcův i toho, na koho vdova žalovala, k soudu se

posadil a tu při vyslyšel. A seznav, že žaloba její jest spravedlivá, kázal potrestati toho, jenž vdovu ze statku oloupil, a poručil, aby jí bylo navraceno, co jí náleželo.

Lid Spytihněva pro spravedlnost a dobročinnost nazval otcem i ochráncem vdov i sirotkův.

184. Císařovna a chudobná stařenka.

Starodávny jest obyčej, že náš Císař Pán na Zelený čtvrtěk dvanácti starcům, Císařovna pak dvanácti stařenám nohy umývá.

Co znamená umývání nohou, vyslovil sám Spasitel Ježíš Kristus, když před svým utrpením učeníkům nohy umýval. Pravil totiž: „Víte-liž, co jsem učinil vám? Vy mne nazýváte Mistrem a Pánem, a dobře pravíte; jsemť zajisté. Poněvadž tedy, Pán a Mistr, umyl jsem nohy vaše, i vy máte jeden druhého nohy umývati. Příklad zajisté dal jsem vám, abyste, jakož jsem já učinil vám, tak i vy činili.“

Tím nám dal Pán náš naučení, abychom sobě ve spolek v pokoře sloužili, nechť jsme stavu vysokého neb nízkého.

I císařovna Marie Terezie vykonávala nábožný tento obyčej dvanácti chudobným stařenám, dávajíc tím příklad křesťanské pokory a lásky.

Mezi stařenami k obřadu tomu zvolenými byla jednou babička, mající věku svého 108 let. Byla však příliš zesláblá, aby se umývání mohla státi účastna. Když to císařovna uslyšela, odebrala se do chatrče stařenky té. Nalezla ji na posteli slaboučkou a mdlou, že se nemohla ani pozdvihnouti. Mocnářka pozdravila ji, ana úžasem a pohnutím ani slova nemohla pro-

mluviti. Císařovna prodlela nějakou dobu u ní, těšila ji a odcházejíc obdarovala ji. Stařena žila ještě jen několik neděl; i modlila se denně k Bohu, aby dobrou císařovnu dlouho ještě na živu ráčil zachovati.

185. Kterak císař uctil stav selský.

Císař Josef II. jednou navštívil Moravu. Jeda od Brna k Rousinovu, uzřel u vesnice Slavíkovie sedláka, an oře. I poručiv zastaviti, slezl s kočáru a žádal sedláka, aby mu dovolil trochu porati. Sedlák poklonil se uctivě neznámému pánovi a odevzdal mu pluh, sám pak koně vedl. Císař vyoral několik brázd a obdaroval sedláka, který se nyní teprv dověděl, kdo prací svou počil jeho pole.

Když bylo po žních, vzal vděčný rolník něco zrní, které sklidil na záhoně od císaře zoraném, a donesl je do Vídně císaři. Josef II. s radostí dar ten přijal a sedlákovi hojně se odměnil.

Na stálou památku, jak císař uctil stav selský, postavili Moravané na tomto poli kamenný pomník. Památný pluh podnes chová se v Brně.

186. Práce nehanobí člověka.

Procházaje se uzřel jednou císař Josef mladou dívku, ana ze studně vodu váží. I promluvil k ní: „Je-li ti

vodu těžká, milé dítě?“ — „Ó arci,“ odpověděla neznámému, „zvláště když člověk břemen nositi nevykl.“

Dalšími otázkami vyrozuměl císař, že dívka jest dcera úředníková; otec že jí umřel a že zanechal vdovu s pěti sirotky, kteří při skrovném výslužném muzně se živili. Josef řekl: „Přijď zejtra s matkou k císaři; snad vám udělí nějakou podporu.“

Druhého dne šla dcera s matkou do císařského hradu, i užasla nemálo, poznavši v císaři včerejšího neznámého. Josef povolil matce podporu, a když odcházely, pravil dceři: „Nepřestávej pilně pracovati. Ne práce, ale lenost a zahálka hanobí člověka.“

187. Slavný pohřeb chudého člověka.

Císař František I., děd našeho nynějšího nejjasnějšího zeměpána, vynikal velikou lidumilností. Jednou přebýváje na letním sídle v městě Badenu, potkal pohřební vůz s rakví prostičkou, v nížto člověk velmi chudý vezen byl k věčnému odpočinku. Nikdo zemřelého neprovázel.

I zzelelo se lidumilnému císaři takové opuštěnosti. Pročež sám za rakev vstoupiv, kráčel tiše se modle za ní, jako průvodčí opuštěného nebožtíka.

Sotva to spatřili mimojdoucí, porozuměli hned vznešenému příkladu a všickni bez rozdílu, odkládajíce jiná zaměstnání, s velikou úctou řadili se za císaře. Ano i z domů, kudy se průvod

bral, kvapem lidé vybíhali, družice se k zástupu. A tak, čím dále průvod se ubíral, tím více vzrůstal, až posléz celé téměř město shromáždilo se ke hrobu ubožáka, jehož asi nikdo neznal a o nějž prvě také nikdo se nestaral.

188. Vojín na stráži.

Císař František přebýval rád v krásném zámku Schönbrunně*) nedaleko Vídně. Jednou za parného dne vyšel si na procházku po parku zámeckém. Provázel ho malý jeho vnuk, arcikníže František Josef.

Šli mimo vojína, který před zámkem stál na stráži. Vojín po vojensku pozdravil, a císař bral se dále; ale malý jeho průvodce zastaviv se, útrpně pohlížel na muže, který stál v plném slunečním vedru. Bylo mu ho patrně líto.

Posléze rozběhl se za dědem a prosil o nějaký peníz, aby jej mohl dáti vojínovi na stráži.

Císařský kmet ochotně vyplnil žádost vnuka svého, který k vojínovi spěchaje, peníz mu podával říka: „Tu máš něco za to, že zde tolik horka zkusíš.“

Ale vojín pravil: „Zaplať Pán Bůh za ten dobrý úmysl, ale daru vzítí nesmím, pokud jsem na stráži; bylo by to proti vojenským předpisům.“

Pachole vrátilo se smutně k dědouškovi a stěžovalo si, že stráž nechce daru přijmouti.

Tu pravil císař: „Ovšem, nezpomněl jsem té chvíle na vojenská pravidla. Ale jdi, vlož vojínovi peníz do torby sám!“

*) Vyslov „v Šenbrunně“.

I zkoušel toho pacholíček, ale nemohl k torbě dosáhnouti. Tu ho vzal císařský děd na ruce a pozdvihl ho, aby přece mohl vykonati dobrý svůj úmysl.

Vojákovi na stráži zůstala ta příhoda v živé a vděčné paměti po celý život a často o ní vypravoval.

189. List šestiletého arciknížete.

Někteří školáci neradi se učívají. Takové zahanbuje nejeden syn z vysokého rodu. Císařští princové učí se od útlého mládí všelikému umění, ano i dvěma i třem jazykům najednou. Učitel po učiteli přichází, aby je evičil. I hry jejich bývají cvičením.

Arcikníže František Josef, císař nyní panující, nebyl ještě ani šestiletý a již sbíral a sušil květiny. To pověděla hraběnka Kolovratová učenému českému hraběti Kašparovi ze Šternberka a vybídla jej, aby mladému arciknížeti poslal pěkné sušené květiny a připsal k nim, jak se po česku jmenují. Hrabě tak učinil, a princ měl velikou radost; i poděkoval hraběnce i hraběti listem, jehož písmo bylo složeno z liter tištěných a na papír nalepených. Psaníčko to znělo:

Milá Hraběnko!

Já Vám a hraběti ze Šternberka mnohokrát za ty sušené květiny děkuji. Též nápodobně pro Vás také sušiti budu.

V Schönbrunně dne 1. srpna 1836.

F. J.

190. Císařská rodina.

Náš Císař Pán, František Josef I., narodil se dne 18. měsíce srpna léta 1830.; panovati počal dne 2. m. prosince l. 1848. Císařovna Eliška narozena jest dne 24. m. prosince l. 1837.

Korunní princ, arcikníže Rudolf, narozený dne 21. m. srpna l. 1858, zemřel dne 30. m. ledna l. 1889.; pozůstalá po něm vdova, arcikněžna Stefanie, narozena jest dne 21. m. května l. 1864., dcera pak Eliška dne 2. m. září l. 1883.

Starší princezna císařská Gisela narodila se dne 12. m. července r. 1856. a provdána jest od r. 1873. za Leopolda, prince bavorského; mladší, arcikněžna Marie Valerie, narozená dne 22. m. dubna r. 1868., provdána r. 1890. za arciknížete Františka Salvatora.

Rakouská národní hymna.

Zachovej nám, Hospodine,
Císaře a naši zem!
Dej, ať z víry moc Mu plyne,
Ať je moudrým vladařem!
Hajme vždy koruny Jeho
Proti nepřítelům všem;
Osud trůnu Habsburského
Rakouska jest osudem!

Plňme věrně povinnosti,
Chraňme právo počestně,
A když třeba, s ochotností
V boj se dejme statečně!
V paměti povděčné mějme
Slávu vojska vítěznou;
Jmění, krev i život dejme
Za Císaře, za vlast svou!

Čeho nabyl občan pilný,
Vojín zbraní zastávej;
Uměním i vědou silný
Duch se zmáhej, jasně skvěj!
Bože! slávy rač popřítí,
Žehnej vlasti milené;
Slunce Tvé nechť v míru svítí
Na Rakousko blažené!

Stůjme k sobě každou chvíli,
Svornost jenom moci dá;
Spojené kde vládnou síly,
Snadno vše se vykoná.
Když se ruka k ruce vine,
Pak se dílo podaří;
Říš Rakouská nepomine:
Sláva vlasti, Císaři!

Císaři po boku vládne
Rodem, duchem spřízněná,
V kráse, která neuvadne,
Císařovna vznešená.
Bože, račiž rozkvět nový
Habsburskému domu dát:
Františkovi Josefovi,
Alžbětě rač požehnat!

Obsah.

(Hvězdička znamená řeč vázanou.)

I. Čtení přípravné.

1. *Píseň ranní. — 2. *Píseň večerní. — 3. *Píseň jarní. — 4. *Píseň letní. — 5. *Podzim. — 6. *Zima. — 7. *Letí včelka. Dle Jos. Kožíška. — 8. Co je to — jak je to? — 9. *Chyby. K. Vinařický. — 10. *Říkadla. — 11. Zvuky a hlasy. — 12. Co činí věci. — 13. Jaké jsou věci. — 14. Co se dělá nebo děje. — 15. *Slepička dřímá. Jos. Kožíšek. — 16. *Zvonek. Jos. Kožíšek.

II. U rodičův a ve škole.

17. *S Pánem Bohem. — 18. *Zahrádka dítek. — 19. Jak Bůh stvořil svět. — 20. *Ke Tvůrci světa. — 21. Pán Bůh všechno vidí. — 22. Přemáhej žádost zlou! — 23. Tak se chovej! — 24. Pevná vůle. — 25. Věc přírodní — lidské dílo. — 26. Látka — výrobek. — 27. Člověk, zvíře, rostlina, nerost. — 28. Pořádek v rodině. — 29. Poslušný Jaroslav. Jos. Walter. — 30. *Píseň dětská. Fr. Lad. Čelakovský. — 31. Hádanky. — 32. Co bylo, jest a bude. I. — 33. Co bylo, jest a bude. II. — 34. Vosk a cihla. — 35. Kdo to uhoďne? — 36. Tatínek toho nevidí. — 37. O dvou sirotcích. (Z polské čítanky.) — 38. Neděle. Karel Vinařický. — 39. Chudobné dítky. Frant. Doucha. — 40. Cesta do školy. — 41. *Škola v zimě. Gotthard Černý. — 42. Nikdo bez práce nejdá koláče. Matěj Sychra. — 43. Stará chůva. Vincenc Biba. — 44. Čistota. Josef Walter. — 45. Chromý a slepý. — 46. Chlapec a jiskerka. — 47. Dráteník. Fr. Svoboda. — 48. Žertovné otázky a odpovědi. — 49. Nalezený peníz. — 50. Z Ledajáčka Ledaják. — 51. *Hleďme díla! — 52. *Buď útrpný! Fr. Doucha. — 53. Bůh všude přítomný. K. Vinařický. — 54. Vzácný bochníček chleba. Kr. Šmíd. — 55. Pozlacené ořechy. Dle Křišt. Šmída. — 56. *U jeslíček. Vilma Sokolová. — 57. Pán Bůh dobrý jest. Kar. Vinařický.

III. O člověku.

58. Člověk. — 59. Hlava. — 60. Pohádka o dvou sousedkách. — 61. Pokrmy a nápoje. — 62. Oděv. — 63. Mytí a koupání. — 64. *Průpovědky o nemoci a zdraví.

IV. V domě, na dvoře a v zahradě.

65. Příbytek. — 66. Kůň. — 67. Troji koně. Matěj Havelka. —
 68. Kůň umělcem. — 69. Kráva. — 70. *Mléko. — 71. Ovce. —
 72. *Koník a ovečka. Bedř. Peška. — 73. Koza. — 74. Kozlové
 na lávce. — 75. Pes a kočka. — 76. Kterak pes pánu svému za-
 chránil život. Jos. Beran. — 77. Kohout a slepice. — 78. Husa. —
 79. *Husička divoká. Národní. — 80. O holubech. — 81. Kanárek. —
 82. Vrabec a vlaštovka. — 83. *Vlaštovička. Václav Hanka. —
 84. Ptáček u stodoly. Kar. Vinařický. — 85. Krocán. J. Pažout. —
 86. *Pyšný páv. — 87. Moucha domácí. — 88. *Mlsná moucha.
 Ferd. Holý. — 89. Housenčin rubáš. Jos. Pažout. — 90. Múra.
 Jaroslav Langer. — 91. Špaček. Jos. Pažout. — 92. Pěnkavy. —
 93. Kterak ptáci propěvují. — 94. Jablůň. — 95. *Jablíčka. Jos.
 V. Sládek. — 96. Mysli, až se domyslíš. — 97. Moje a tvoje. —
 98. Jedna a dvě jsou tři. Dle Kr. Šmída. — 99. *Děti a včelka. —
 100. Jeníček a hnízdo. Kar. Vinařický. — 101. *Chroust obecný
 (babka). Dle A. J. Vrtátka. — 102. Lilije. P. Jehlička. — 103. *Růže
 stolistá. — 104. Řepa. Dle Křiš. Šmída. — 105. Lupení kapu-
 stové. Dle Kr. Šmída. — 106. Krtek. — 107. *Chlapec a krtek. —
 108. Dovtip se!

V. Na poli a v lese.

109. Pozemky. — 110. Žáby. Josef Pažout. — 111. Buď trpěliv! —
 112. Třešeň. — 113. Dobré dítky. — 114. Lípa. — 115. Neškodně
 stromům! Kar. Vinařický. — 116. Obilí. — 117. Ječmen a pšenice.
 Fr. Lad. Čelakovský. — 118. Koroptev a křepelka. — 119. *Kře-
 pelka na podzim. Národní. — 120. Skřivan. — 121. Skřivánek za
 jitra. Kar. Vinařický. — 122. *Jehňátko a ptáček. Fr. Doucha. —
 123. Žiznivá vrána. — 124. Louka. Karel Vinařický. — 125. *Pestré
 kvítí. — 126. Cesty. — 127. Dítky a cizinec. — 128. Pramen a
 potok. — 129. *Potůček. — 130. *U potoka. — 131. Ryby. —
 132. Kapr. — 133. Nespokojená rybička. Fr. Doucha. — 134. Vděčná
 dcera. — 135. *V lese. J. Kolář. — 136. Veverka. — 137. Kocourek
 a veverka. K. Vinařický. — 138. Vlk a veverka. — 139. Medvěd po-
 lapil zloděje. — 140. Liška. — 141. Liška i kachna. Kar. Vina-
 řický. — 142. Kozel a liška. — 143. *Vrána a liška. A. J. Puch-
 majer. — 144. O zajáci. — 145. Chytrý kos. Vojt. Lešetický. —
 146. *Slavík a vrabec. (Z polské čítanky.) — 147. Straka lakomá.
 J. Chmela. — 148. *Milé věci. — 149. Sosny. — 150. Nespokojený
 stromeček borový. Karel Vinařický.

VI. Na nebi a na zemi. — Roční doba.

151. Den a noc. — 152. Měsíc, rok. — 153. *Radosti všech. Bol.
 Jablonský. — 154. Tepló. — 155. Voda. — 156. Vodní pára a

vzduch. — 157. Proudění vzduchu čili vítr. — 158. Změna teploty. — 159. Slunce a vítr. — 160. *Přijde jaro, Josef Vlk. — 161. Jaro. — 162. Píseň májová. Kar. Vinařický. — 163. *Píseň mládeže. Bol. Jablonský. — 164. Jiskry. — 165. Léto. — 166. Čmel a včela. Karel Vinařický. — 167. Pilný mravenček. Karel Vinařický. — 168. Podzim. — 169. *Troji barva doubravy. Národní básnická. — 170. *Bude zima. Moravská národní. — 171. Zima. — 172. Snih. Frant. Doucha. — 173. *Sypejme ptáčkům! — 174. Lomy a doly. — 175. Cihelny. — 176. Petrolej. — 177. Kovy.

VII. Domov a vlast.

178. Osada, obec, domov. — 179. Staré lípy. — 180. Městečko, trh. — 181. Město a vesnice. — 182. Pruty Svatoplukovy. — 183. Křivdy napravití neodkládej! — 184. Císařovna a chudobná stařenka. — 185. Kterak císař uctil stav selský. — 186. Práce nehanobí člověka. — 187. Slavný pohřeb chudého člověka. — 188. Vojín na stráži. — 189. List šestiletého arciknížete. — 190. Císařská rodina. — Rakouská národní hymna.

Vysvětlení hádanek.

Článek 31. 1. Hodiny. 2. Houba. 3. Jáma. 4. Kola vozová. 5. Dopis. 6. Mráz. 7. Ruce, prsty, tělo. 8. Obloha, hvězdy, měsíc. — Článek 35. 1. Díra. 2. Řeči. 3. Kolik stopek. 4. Když prší. 5. Na hlavu. 6. Kdo stál v konopí. 7. Kdo seděl na koni. 8. Na topoře. 9. Když je na pekáči. 10. Horní zuby. — Článek 108. 1. Špice v kole. 2. Křemen a ocílka. 3. Zvon. 4. Motyka. 5. Oheň. 6. Stodola.

UK VSP HK

100000037429

Marek Jomíček
Řeči a tělo
Kdo seděl